

ALGEMEEN RIJKSARCHIEF EN RIJKSARCHIEF IN DE PROVINCIEËN
ARCHIVES GÉNÉRALES DU ROYAUME ET ARCHIVES DE L'ÉTAT DANS LES PROVINCES

ARCHIEFBEHEERSPLANNEN EN SELECTIELIJSTEN
TABLEAUX DE GESTION ET TABLEAUX DE TRI

32

**ARCHIEF VAN DE
BUITENDIENSTEN VAN HET
DIRECTORAAT-GENERAAL PENITENTIAIRE
INRICHTINGEN**

**VOORBEREIDEND STUDIEDOSSIER
VAN DE ARCHIEFSELECTIELIJST**

door

Paul DROSSENS

Brussel
2009

**ARCHIEF VAN DE
BUITENDIENSTEN VAN HET
DIRECTORAAT-GENERAAL PENITENTIAIRE
INRICHTINGEN**

**VOORBEREIDEND STUDIEDOSSIER
VAN DE ARCHIEFSELECTIELIJST**

door

Paul DROSSENS

Brussel
2009

WOORD VOORAF

Deze archiefselectielijst is het resultaat van de samenwerking tussen het Rijksarchief en het Directoraat-generaal Penitentiaire Inrichtingen. Verschillende mensen hebben er direct of indirect hun medewerking aan verleend en verdienen een woord van dank.

Mijn dank gaat in de eerste plaats uit naar dhr. Karel Velle, Algemeen Rijksarchivaris, en naar mevr. Rolande Depoortere, hoofd van de afdeling Toezicht, advisering en coördinatie van verwerving en selectie van het Rijksarchief. Zij vertrouwden mij deze opdracht toe, verleenden mij de nodige begeleiding en ondersteuning, en stonden in voor de evaluatie van de archiefselectielijst.

Ik wil verder ook een gemeend woord van dank richten aan dhr. Hans Meurisse, directeur-generaal van het DG EPI en aan de heer Paul Logghe, projectleider Archiefbeheer. De gecontacteerde personeelsleden van de buitendiensten van het Directoraat-generaal Penitentiaire Inrichtingen wil ik van harte bedanken omdat zij, ondanks hun gevulde agenda, tijd wilden vrijmaken voor de interviews en steeds bereidwillig al mijn vragen beantwoordden.

Tot slot wens ik mijn collega Kathleen Devolder, belast met de opmaak van een selectielijst voor het hoofdbestuur, te bedanken voor de vlotte samenwerking en uitwisseling van informatie.

Paul Drossens
april 2008

INHOUDSTAFEL

WOORD VOORAF	1
INHOUDSTAFEL	7
LIJST VAN BRONNEN EN WERKEN	9
LIJST VAN AFKORTINGEN	15
INLEIDING	17
DOEL EN STRUCTUUR VAN DE SELECTIELIJST	17
HOE GAAT U CONCREET TE WERK?.....	17
DE TOTSTANDKOMING VAN DEZE ARCHIEFSELECTIELIJST	18
HISTORISCH-INSTITUTIONEEL KADER	19
HET GEVANGENISWEZEN IN DE TWINTIGSTE EEUW: EEN HISTORISCHE SCHETS	19
<i>De consolidatie van het cellulair regime vóór de Eerste Wereldoorlog</i>	19
<i>Het penitentiair-antropologisch hervormingsinitiatief tijdens het interbellum</i>	20
<i>Definitieve doorbraak van het gemeenschapsregime na de Tweede Wereldoorlog</i>	23
<i>De na-oorlogse evolutie van de penitentiaire antropologie</i>	24
<i>Groeiende aandacht voor de rechtspositie van de gedetineerden</i>	27
DE VREEMDE EEND IN DE BIJT: GESLOTEN FEDERALE CENTRA VOOR JONGEREN	28
OPLEIDING VAN HET PERSONEEL.....	30
INSTITUTIONEEL ONDERZOEK VAN DE DIVERSE ORGANEN EN FUNCTIES WERKZAAM BINNEN EN NAAST DE STRAFINRICHTINGEN	34
<i>Administratieve commissie (1821-2003)</i>	34
<i>Commissie van toezicht (2003-heden)</i>	36
<i>Personeelsconferentie</i>	36
<i>Directie</i>	38
<i>Penitentiaire beambten</i>	38
<i>Griffie</i>	39
<i>Dienst Boekhouding</i>	39
<i>Psychosociale Dienst</i>	40
<i>Dienst Gezondheidszorg</i>	40
<i>Herstelconsulent</i>	41
OVERZICHT VAN DE BUITENDIENSTEN VAN HET DG EPI.....	43
VORMING, BEHEER EN SELECTIE VAN ARCHIEVEN	47
PRINCIPES EN BASISBEGRIPPEN VAN DE ARCHIVISTIEK.....	47
ANALYSE VAN DE ARCHIEFVORMING EN -BEWARING	48
HET CONCEPT SELECTIE.....	49
BESCHRIJVING VAN DE BELANGRIJKSTE ARCHIEFREEKSEN	50
<i>A. Opsluitingsdossiers</i>	50
<i>B. Antropologische dossiers</i>	53
<i>C. Morele dossiers</i>	55
<i>D. VI-dossiers en strafuitvoeringsdossiers</i>	59
<i>E. Dossiers Psychosociale Dienst</i>	60
<i>F. Medische dossiers</i>	61
FEDERALE GESLOTEN CENTRA VOOR VOORLOPIGE PLAATSING VAN JONGEREN	63
OPLEIDINGSCENTRA VOOR PENITENTIAIR PERSONEEL.....	65
GEDEPONEERDE ARCHIEVEN	66
<i>De naoorlogse interneringscentra</i>	66
<i>Het Penitentiair Oriëntatiecentrum</i>	66
ARCHIEFSELECTIELIJST	ERREUR ! SIGNET NON DEFINI.

LIJST VAN BRONNEN EN WERKEN

GEDRUKTE BRONNEN

Belgisch Staatsblad. 1846-2008.

Bulletin van het Bestuur Strafinrichtingen, I-XXXVIII, 1947-1984.

Recueil des circulaires, instructions et autres actes émanés du Ministère de la Justice ou relatifs à ce département. Verzameling van omzendbrieven, dienstvoorschriften en andere bescheiden door het Ministerie van Justitie uitgegeven of dit departement betreffende. Reeks 1: 1795-1813, Brussel, 1874-1893. Reeks 2: 1814-1830, Brussel, 1849-1851. Reeks 3: 1830-1973, Brussel/Nijvel, 1851-1984.

WERKEN

'De activiteiten van de Anthropologische Dienst der Strafinrichtingen', *Bulletin van het Bestuur Strafinrichtingen*, X, 1956, 5, p. 109-114.

AERTS H., "De Leuvense dossiers". *Een analyse van de antropologische dossiers van de gevangenis van Leuven-Centraal (1920-1957)*. Leuven, Faculteit Letteren (onuitgegeven licentiaatsverhandeling), 2006, 121 p.

ALEXANDER M., 'De penitentiair antropologische dienst', *Bulletin van het Bestuur Strafinrichtingen*, IV, 1950, 2, p. 55-61.

ALEXANDER M., 'De psychiatrie binnen en buiten de gevangnissen in België', *Bulletin van het Bestuur Strafinrichtingen*, XXI, 1967, 6, p. 301-306.

Algemeen reglement van de strafinrichtingen. Règlement général des établissements pénitentiaires, Brussel, Ministerie van Justitie, 1965, III-35 p.

A.M., 'De cursus Louis Vervaeck', *Bulletin van het Bestuur Strafinrichtingen*, IV, 1950, 3, p. 96.

BAES A., *Wat is de diagnose, dokter? Criminele diagnosticisering in de gevangenis van Antwerpen (1920-1935)*. Leuven, Faculteit Letteren (onuitgegeven licentiaatsverhandeling), 2006, 165 p.

Bestuur Strafinrichtingen. *Tienjarig verslag 1945-1955*, *Bulletin van het Bestuur Strafinrichtingen*, IX, 1955, 7-8, p. 217-382.

Bestuur Strafinrichtingen. *Vijfjarig verslag 1955-1960*, *Bulletin van het Bestuur Strafinrichtingen*, XIV, 1960, 6, p. 353-499.

Bestuur Strafinrichtingen. *Vijfjaarlijks verslag 1960-1965*, *Bulletin van het Bestuur Strafinrichtingen*, XIX, 1965, 6, p. 283-416.

Bestuur Strafinrichtingen. *Vijfjaarlijks verslag 1965-1970*, *Bulletin van het Bestuur Strafinrichtingen*, XXIV, 1970, 5, p. 187-424.

Bestuur Strafinrichtingen. *Vijfjaarlijks verslag 1970-1975, Bulletin van het Bestuur Strafinrichtingen*, XXIX, 1975, 6, p. 395-678.

Bestuur Strafinrichtingen. *Vijfjaarlijks verslag 1975-1980, Bulletin van het Bestuur Strafinrichtingen*, XXXIV, 1980, 3-4, p. 131-404.

BEYENS K., SNACKEN S. en ELIAERTS C., *Barstende muren. Overbevolkte gevangenis: omvang, oorzaken en mogelijke oplossingen*. Brussel, Kluwer Rechtswetenschappen, 1993, 326 p. (*Interuniversitaire reeks criminologie en strafwetenschappen*, 26).

BUYCK J., 'Het gevangenispersoneel (1830-2002)', in HEIRBAUT D., ROUSSEAU X. en VELLE K. (red.). *Politieke en sociale geschiedenis van justitie in België van 1830 tot heden*. Brugge, Die Keure, 2004, p. 319-321.

CHRISTIAENSEN S., 'Adolphe Prins (1845-1919)', in FIJNAUT C. (red.). *Gestalten uit het verleden. 32 voorgangers in de strafwetenschap, de strafrechtspleging en de criminologie*. Leuven, Universitaire Pers, 1993, p. 109-123.

CHRISTIAENSEN S., 'Klassieke en hedendaagse beroepen en functies in de strafuitvoering', in HEIRBAUT D., ROUSSEAU X. en VELLE K. (red.). *Politieke en sociale geschiedenis van justitie in België van 1830 tot heden*. Brugge, Die Keure, 2004, p. 323-342.

COPPENS (H.). *Archiefterminologie (AT2). Nederlandse versie van de Terminologie archivistique en usage aux Archives de l'Etat en Belgique (1994) aangevuld met lijsten van redactionele vormen, ontwikkelingsstadia en uiterlijke vormen uit Archiefterminologie (1990) en met verwijzing naar Archiefterminologie voor Vlaanderen en Nederland (2003)*. Brussel, Algemeen Rijksarchief, 2004, 229 p. (*Miscellanea Archivistica Manuale*, 49).

DE BONT R., 'Met en verzoenen. Louis Vervaeck en de criminele antropologie, 1900-1940', in TOLLEBEEK J., WILS K. en VANPAEMEL G. (red.). *Degeneratie in België 1860-1940. Een geschiedenis van ideeën en praktijken*. Leuven, Universitaire Pers, 2003, p. 186-225.

DEBUYST C., 'Etienne De Greeff (1898-1961)', in FIJNAUT C. (red.). *Gestalten uit het verleden. 32 voorgangers in de strafwetenschap, de strafrechtspleging en de criminologie*. Leuven, Universitaire Pers, 1993, p. 221-235.

DE GREEFF E., 'De observatie. Rapport aangeboden aan de Penitentiaire Benelux Commissie', *Bulletin van het Bestuur Strafinrichtingen*, VI, 1952, 10, p. 259-271.

DEN TEULING (A.J.M.). *Archiefterminologie voor Nederland en Vlaanderen*, 's Gravenhage, Stichting Archiefpublicaties, 2003, s.p.

DERVEAUX W., 'Beveiligen versus bejegenen. Een visie vanuit de praktijk van het bewaarderswerk', in NEYS A., PETERS T., PIETERS F. en VANACKER J. (red.), *Tralies in de weg. Het Belgische gevangeniswezen: historiek, balans en perspectieven*, Leuven, Universitaire Pers Leuven, 1994, p. 211-225.

DEPREEUW W., 'Criminologie en vorming van het personeel in de Strafrechtsbedeling: Gevangenis en sociaal verweer', *Bulletin van het Bestuur Strafinrichtingen*, XXXV, 1981, 1, p. 17-28.

DEPREEUW W., 'De ontwikkeling van de forensische psychiatrische zorg in België', in KOENRAADT F. (red.). *Ziek of schuldig? Twee eeuwen forensisch psychiatrische zorg in België*, Arnhem, Gouda Quint, 1991, p. 345-356.

DEPREEUW W., 'Heeft dit verleden nog toekomst? Beschouwingen over de ontwikkeling van de Penitentiair Antropologische Dienst', in *Panopticon*, 1991, p. 105-110.

DEPREEUW W., 'Louis Vervaeck (1872-1943)', in FIJNAUT C. (red.). *Gestalten uit het verleden. 32 voorgangers in de strafwetenschap, de strafrechtspleging en de criminologie*. Leuven, Universitaire Pers, 1993, p. 149-162.

DE VALCK S. en STORME I., 'Van overheidsclassering naar psychosociale dienst (Strafinrichtingen) en Justitiehuzen (Rechterlijke Organisatie)', in BOUVERNE-DE BIE M., KLOECK K., MEYVIS W., ROOSE R. en VANACKER J. (red.). *Handboek Forensisch Welzijnswerk*. Gent, Academia Press, 2002, p. 77-113.

DEVLIEGER L., 'De beroepsopleiding van het personeel', *Bulletin van het Bestuur Strafinrichtingen*, X, 1956, 10, p. 223-228.

DH. H., 'De beroepsopleiding van het personeel der strafinrichtingen', *Bulletin van het Bestuur Strafinrichtingen*, XIII, 1959, 3, p. 95-99.

Directoraat-generaal Strafinrichtingen. *Jaarverslag 1998*. Brussel, Ministerie van Justitie, [1999], 293 p.

Directoraat-generaal Strafinrichtingen. *Jaarverslag 1999*. Brussel, Ministerie van Justitie, [2000], 242 p.

Directoraat-generaal Strafinrichtingen. *Jaarverslag 2000*. Brussel, Ministerie van Justitie, [2001], 85 p.

DUPONT L. en VERSTRAETEN R., *Handboek Belgisch Strafrecht*. Leuven, Acco, 1990, 913 p.

DUPRÉEL J., 'Een nieuw begrip: de rechten der gevangenen', *Bulletin van het Bestuur Strafinrichtingen*, XII, 1958, 6, p. 363-380.

DUPRÉEL J., 'Naar een nieuwe penitentiaire architectuur', *Bulletin van het Bestuur Strafinrichtingen*, V, 1951, 5, 223-242.

DUPRÉEL J., 'Van de gevangenis van Ducpétiaux tot de moderne strafinrichtingen', *Bulletin van het Bestuur Strafinrichtingen*, VIII, 1954, 1, p. 3-9.

EELLEN S., 'Strafuitvoeringsrechtbanken en de externe rechtspositie van gedetineerden', *UVV Info*, 2007, 24/1, p. 13-14.

Federale Overheidsdienst Justitie. *Jaarverslag 2004*, Brussel, FOD Justitie, [2005], 97 p.

Federale Overheidsdienst Justitie. *Jaarverslag 2005*, Brussel, FOD Justitie, [2006], 116 p.

Federale Overheidsdienst Justitie. *Jaarverslag 2006*, Brussel, FOD Justitie, [2007], 119 p.

GILSON J., 'Vervolmakingsinstituut der Penitentiaire Kadern te Merksplas', *Bulletin van het Bestuur Strafinrichtingen*, XVI, 1962, 3, p. 191-197.

GIVRON J., 'De evolutie van het Belgisch penitentiair systeem: eerste stadium', *Bulletin van het Bestuur Strafinrichtingen*, I, 1947, 10, p. 155-166.

GIVRON J., 'De evolutie van het Belgisch penitentiair systeem: eerste stadium', *Bulletin van het Bestuur Strafinrichtingen*, I, 1947, 11, p. 183-191.

GOETHALS J., *Abnormaal en delinquent. De geschiedenis van het actueel functioneren van de wet tot de bescherming van de maatschappij*. Antwerpen-Arnhem, Kluwer-Gouda Quint, 1991, 332 p.

HUYSE L. en DHONDT S., *Onverwerkt verleden. Collaboratie en repressie in België 1942-1952*. Leuven, Kritak, 1991, 312 p.

Jaarrapport van de Centrale Toezichtsraad en de Commissies van Toezicht voor het jaar 2006, beschikbaar op: http://www.just.fgov.be/nl_htm/organisation/html_org_rechtscolleges/centrale_toezichtsraad.html.

JANSSEN J., 'Beroepsopleiding van het personeel', *Bulletin van het Bestuur Strafinrichtingen*, XXXVI, 1982, 4, p. 329-331.

KLOECK K., 'Het Penitentiar Oriëntatiecentrum. Ontstaan en ontwikkeling in het kader van de Penitentiair Antropologische Dienst', *Bulletin van het Bestuur Gevangenis*, XXXIV, 1980, 1, p. 5-17.

LEFEBVRE G., 'Le rôle des annexes psychiatriques dans l'application de la loi de défense sociale à l'égard des anormaux', *L'Écrou*, 1930, 4, p. 357-364 (err. *L'Écrou*, 1931, p. 80-81).

LUYCKS A., 'De penitentiaire mijncentra', *Bulletin van het Bestuur Gevangenis*, I, 1947, 3, p. 29-46.

MAES E., 'De externe rechtspositie van (veroordeelde) gedetineerden', *Ad Rem. Tweemaandelijks tijdschrift van de orde van Vlaamse balies*, III, 2004, p. 12-29 (themanummer gevangenis).

MAES E., *Geschiedenis van de Belgische penitentiaire regelgeving inzake het regime van de gedetineerden*. Leuven, Faculteit Rechtsgeleerdheid (onuitgegeven licentiaatsverhandeling), 1997, 268 p.

MAES E., 'Studie van de evolutie van de gedetineerdenpopulatie naar misdrijfcategorie (1980-1998)', *Panopticon*, XXIII, 2002, 4, p. 340-350.

MONDO D., 'Opening van het "Institut de Perfectionnement des Cadres Pénitentiaires" te Marneffe op 26 maart 1979', *Bulletin van het Bestuur Strafinrichtingen*, XXXIII, 1979, 2, p. 99-100.

MONDO M., 'Overzicht van de activiteiten in het Volmakingsinstituut der Penitentiaire Kaders te Marneffe in 1979-1980', *Bulletin van het Bestuur Strafinrichtingen*, XXXV, 1981, 2, p. 103-115.

MONDO J., 'Overzicht van de activiteiten in het Volmakingsinstituut der Penitentiaire Kaders te Marneffe in 1982', *Bulletin van het Bestuur Strafinrichtingen*, XXXVII, 1983, 1, p. 83-97.

NEYS A. en PETERS T., 'De geschiedenis van het gevangeniswezen', in NEYS A., PETERS T., PIETERS F. en VANACKER J. (red.), *Tralies in de weg. Het Belgische gevangeniswezen: historiek, balans en perspectieven*, Leuven, Universitaire Pers Leuven, 1994, p. 1-49.

NEYS A., 'Het gevangenisregime bekeken vanuit een rechtspositioneel oogpunt', *Ad Rem. Tweemaandelijks tijdschrift van de orde van Vlaamse balies*, III, 2004, p. 4-11 (themanummer gevangenis).

Notice sur l'organisation des Etablissements pénitentiaires. Leuven, Ministerie van Justitie, 1929, 34 p.

P.G., 'Het Penitentiair Oriëntatiecentrum', *Bulletin van het Bestuur Gevangenis*, XVII, 1963, 6, p. 329-342.

PIETERS F., 'Het gevangeniswezen: structuur en organisatie', in NEYS A., PETERS T., PIETERS F. en VANACKER J. (red.), *Tralies in de weg. Het Belgische gevangeniswezen: historiek, balans en perspectieven*, Leuven, Universitaire Pers Leuven, 1994, p. 51-77.

'Régime pénitentiaire', in *Pandectes belges. Inventaire général du droit belge à la fin du XIXème siècle*. Bruxelles, Larcier, XCIV, 1909, kol. 386-406.

ROTHIER I., *De gevangenisgids. Archiefgids betreffende de archieven van de Vlaamse penitentiaire inrichtingen*. Brussel, Algemeen Rijksarchief, 2001, 196 p. (*Miscellanea Archivistica Studia*, 142).

ROUSSEAU J., 'Overzicht van de activiteiten in het Vervolmakingsinstituut der Penitentiaire Kaders 1971-1973', *Bulletin van het Bestuur Strafinrichtingen*, XXVIII, 1974, 3, p. 161-181.

ROUSSEAU J., 'Overzicht van de activiteiten in het Volmakingsinstituut der Penitentiaire Kaders te Merksplas in 1980', *Bulletin van het Bestuur Strafinrichtingen*, XXXV, 1981, 2, p. 93-102.

SIRJACOBS I. en VANDEN BOSCH H., *Les juridictions administratives en Belgique depuis 1795 – De administratieve rechtscolleges in België sinds 1795*. Brussel, Algemeen Rijksarchief, 2006, 1196 p. (*Studia*, 114).

SISCOT J.-M. en VANACKER J., 'Het gevangenispersoneel', in NEYS A., PETERS T., PIETERS F. en VANACKER J. (red.), *Tralies in de weg. Het Belgische gevangeniswezen: historiek, balans en perspectieven*, Leuven, Universitaire Pers Leuven, 1994, p. 105-124.

SNACKEN S., KEULEN J. en WINKELMANS L., *Buitenlanders in de Belgische gevangenis: knelpunten en oplossingen*. Brussel, Koning Boudewijnstichting, 2004, 104 p.

VAN CAMP T., VAN WIN T., AERTSEN I. e.a., *Vademecum Herstelrecht en gevangenis*. Gent, Academia Press, 2004, XII-357 p.

VANDAMME W., 'In naam van de veiligheid: de installatie van een jeugdgevangenis', *Panopticon*, 2002, 3, p. 260-264.

VANDENBROUCKE M., 'Detentiebegeleiding vanuit de Penitentiair Antropologische Dienst', in NEYS A., PETERS T., PIETERS F. en VANACKER J. (red.), *Tralies in de weg. Het Belgische gevangeniswezen: historiek, balans en perspectieven*, Leuven, Universitaire Pers Leuven, 1994, p. 249-271.

VAN DEN WIJNGAERT C., *Strafrecht en strafprocesrecht in hoofdlijnen*, Antwerpen-Apeldoorn, Maklu, 1999, 1010 p.

VAN ES G., 'Comptabiliteit der gevangenis', *Bulletin van het Bestuur Strafinrichtingen*, XI, 1957, 4, p. 191-237.

VAN HELMONT M., 'De beroepsopleiding van het personeel der strafinrichtingen', *Bulletin van het Bestuur Strafinrichtingen*, 1963, XVII, 1963, 1, p. 13-19.

VAN HELMONT M., 'Het bestuur der gevangenen in 1946', *Bulletin van het Bestuur Strafinrichtingen*, I, 1947, 1, p. 13-21.

VAN INTHOUDT E., 'De beroepsvorming van het personeel', *Bulletin van het Bestuur Gevangenen*, IV, 1950, 6, p. 260-261.

VAN LOOCK L. 'De Centrale Toezichtsraad en de Commissies van Toezicht. Enkele bevindingen uit het jaarrapport van 2005', *Panopticon*, 2007, 3, p. 63-67.

VELLE K., 'Instellingen, normen en procedures met betrekking tot crimineel wangedrag van jongeren in België, in de periode 1795-1950: bronnen en mogelijkheden voor verder onderzoek', in LIS C. en SOLY H. (red.), *Tussen dader en slachtoffer. Jongeren en criminaliteit in historisch perspectief*. Brussel, VUBPress, 2001, 253-276.

VELLE K., 'Institutioneel onderzoek in verband met de Belgische penitentiaire sector. Een tussentijds verslag', in HORSMAN P., KETELAAR E. en THOMASSEN T. (red.), *Context. Interpretatiekaders in de archivaliek. Jaarboek 2000*. 's-Gravenhage, 2000, Stichting Archiefpublicaties, p. .

VELLE K., *De selectie van de archieven van de correctionele griffies in België. Enkele beschouwingen en aanbevelingen*. Brussel, Algemeen Rijksarchief, 2000, 69 p. (*Miscellanea Archivistica Studia*, 128).

LIJST VAN AFKORTINGEN

A.I.	Algemene Instructie
A.R.	Algemeen Reglement
Art.	artikel
AZ	Algemeen Ziekenhuis
B.I.	Bijzondere Instructie
B.S.	Belgisch Staatsblad
Bull.	Bulletin van het Bestuur Strafinrichtingen
CBM	Commissie voor de Bescherming van de Maatschappij
CFB	Centre pour la Formation de Base
CFPP	Centre de Formation du Personnel Pénitentiaire
CPC	Centrum voor Psychiatrische Crisisopvang
CVI	Commissie Voorwaardelijke Invrijheidstelling
DIG	Dienst Individuele Gevallen
DG EPI	Directoraat-generaal Penitentiaire Inrichtingen
DMWS	Dienst Maatschappelijk Werk Strafrechtstoepassing
EMD	Electronisch Medisch Dossier
GHC	Genees- en Heelkundig Centrum
IPCP	Institut de Perfectionnement des Cadres Pénitentiaires
KB	Koninklijk Besluit
MB	Ministerieel Besluit
MCB	Medisch Centrum Brugge
MO	Ministeriële Omzendbrief
OBE	Oriëntatie- en Behandelingseenheid
PA	Penitentiair Assistent
PAC	Penitentiair Antropologisch Centrum

PAD	Penitentiair Antropologische Dienst
PB	Penitentiair Beambte
PCBO	Penitentiair Centrum voor Basisopleiding
POC	Penitentiair Oriëntatiecentrum
PSD	Psychosociale Dienst
R.B.	Reglement van de Boekhouding
Rec.	Recueil des circulaires, instructions et autres actes émanés du Ministère de la Justice ou relatifs à ce département / Verzameling van omzendbrieven, dienstvoorschriften en andere bescheiden door het Ministerie van Justitie uitgegeven of dit departement betreffende
SGA	Sterk gedragsgestoorden en agressievelingen
SUR	Strafuitvoeringsrechtbank
VI	Voorwaardelijke Invrijheidstelling
VIPK	Vervolmakingsinstituut voor Penitentiaire Kaders
VUB	Vrije Universiteit Brussel

INLEIDING

Doel en structuur van de selectielijst

De voornaamste reden waarom archiefbescheiden worden opgemaakt, is een doelmatige en doeltreffende ondersteuning van de bestuurshandelingen. Een zorgvuldig archiefbeheer bevordert de efficiënte werking van de dienst: stukken worden vlugger teruggevonden. Zelfs na de afhandeling van een zaak blijven bepaalde dossiers nog een tijdlang bruikbaar ter ondersteuning van nieuwe zaken, omdat het als model kan dienen of omdat het toekomstige beleid erop kan worden gebaseerd. Archieven vervullen ook een andere rol. Overheidsorganen moeten bijvoorbeeld aan de hand van hun archieven verantwoording kunnen afleggen aan de politiek en de burger over hun handelen. Tot slot is het bewaren van archiefbescheiden op langere termijn noodzakelijk voor de wetenschappelijke studie van de maatschappij in het verleden. Archieven afkomstig van overheidsorganen moeten de studie mogelijk maken van het functioneren van de overheidsadministratie en van haar impact op de maatschappij. Daarenboven bevatten de door de overheid gevormde archieven informatie van algemeen cultureel belang.

De Archiefwet van 24 juni 1955 stipuleert dat vernietiging van archiefbescheiden (van overheidsorganen) niet is toegelaten zonder voorafgaande toelating van de Algemeen Rijksarchivaris of zijn gemachtigde. Het Rijksarchief bepaalt wat **moet** bewaard worden en wat **kan** vernietigd worden. Het is echter weinig praktisch om voor de vernietiging van eender welk document telkens opnieuw de toestemming van de Algemeen Rijksarchivaris te moeten vragen. De oplossing is een door het Algemeen Rijksarchief en Rijksarchief in de Provinciën goedgekeurde archiefselectielijst. Deze biedt een systematisch overzicht van alle archiefproducten waarvoor de archiefvormer verantwoordelijk is. Bij elke archiefreeks worden de administratieve bewaartermijn en de definitieve bestemming vermeld. Er wordt met andere woorden aangeduid welke documenten in aanmerking komen voor permanente bewaring en welke documenten vernietigd mogen worden wanneer ze hun administratief nut volledig verloren hebben.

De archiefselectielijst is bedoeld om de archiefvormer te helpen. Het is een basisinstrument voor een goed archiefbeheer en voor een efficiënt records management. Aangezien de archiefvormer al in een heel vroeg stadium van de archiefvorming – in feite zelfs nog vóór het ontstaan van de archiefbescheiden – weet welke reeksen voor permanente bewaring in aanmerking zullen komen, kan hij de voor archivering beschikbare menselijke en financiële middelen gericht inzetten. Bovendien kan hij op basis van de archiefselectielijst overgaan tot de organisatie van periodieke vernietigingen. Op die manier wordt archiefruimte uitgespaard, blijft het te bewaren archief beter toegankelijk, kunnen stukken sneller teruggevonden worden en wordt vermeden dat belangrijke documenten verloren gaan.

Hoe gaat u concreet te werk?

Eens de administratieve bewaartermijn van een archiefreeks verstreken is, heeft het in principe geen zin meer om de bescheiden nog verder te bewaren.

Indien de definitieve bestemming vernietigen is, mag u tot de fysieke vernietiging overgaan. Vernietigen is het zodanig bewerken van informatiedragers dat de informatie die erop is vastgelegd op geen enkele wijze kan worden gereconstrueerd. Dit impliceert dus de versnippering of verbranding van papier, het verbrijzelen van optische schijven en het demagnetiseren (dus niet alleen het wissen met de delete-toets) van elektromagnetische informatiedragers zoals banden, diskettes en harde schijven. De te vernietigen archiefstukken mogen nooit zomaar worden meegegeven met het oud papier of met het gewone huisvuil. Zij bevatten vaak vertrouwelijke gegevens. Men moet de stukken

versnipperen, met de hand of met behulp van een papiervernietiger. Voor de vernietiging van grote hoeveelheden archief kan men een beroep doen op een gespecialiseerde firma, die na de vernietiging een attest aflevert.

U dient wel het Rijksarchief 45 dagen op voorhand op de hoogte te brengen, met vermelding van de aard van de stukken en de uiterste data. Wanneer het Rijksarchief niet reageert binnen de termijn van 30 dagen na ontvangst van de brief, houdt dit een stilzwijgende toestemming tot vernietiging in.

Indien de definitieve bestemming bewaren is, moeten de bescheiden permanent bewaard blijven. Dit kan eventueel door de administratie zelf gebeuren, maar deze moet er dan wel voor zorgen dat de documenten in een goede, geordende en toegankelijke staat bewaard worden. U kan de documenten ook overdragen aan het Rijksarchief, waar ze, mits inachtneming van de regels inzake privacy, raadpleegbaar zijn voor onderzoekers en voor de rechts- en bewijszoekende burger. Merken we ten slotte nog op dat u niet alleen moet instaan voor de bewaring van uw papieren archiefbescheiden, maar dat u ook de leesbaarheid van uw digitale bestanden op lange termijn moet kunnen garanderen. Het Rijksarchief bereidt momenteel richtlijnen voor betreffende het duurzaam bewaren van digitale bestanden.

Deze archiefselectielijst is in wezen een momentopname. Indien nieuwe reeksen ontstaan of bestaande reeksen worden stopgezet, bijvoorbeeld tengevolge van gewijzigde bevoegdheden, moet de selectielijst aangepast worden. Het is dan ook raadzaam om de archiefselectielijst, in overleg met het Algemeen Rijksarchief, up-to-date te houden.

De totstandkoming van deze archiefselectielijst

In maart 2007 werd ik belast met de opmaak van een archiefselectielijst voor de buitendiensten van het Directoraat-generaal Penitentiaire Inrichtingen. De contacten met het DG EPI verliepen initieel via dhr. K. Velle, Algemeen Rijksarchivaris, en mevr. R. Depoortere, het afdelingshoofd Toezicht. Een eerste overleg tussen hen en dhr. J. Bruyninckx, adviseur-generaal, vond plaats op 29 maart 2007. In juli stelde directeur-generaal H. Meurisse dhr. P. Logghe aan als projectleider Archiefbeheer voor het DG EPI. Tijdens een eerste vergadering met dhr. Logghe in september werd beslist om via een omzendbrief ruchtbaarheid te geven aan dit archiefinitiatief en de inrichtingshoofden van de te bezoeken gevangenissen op de hoogte te brengen van de komst van een archivaris en de beoogde doelstellingen.¹ In de volgende maanden werd een plaatsbezoek gebracht aan de inrichtingen te Antwerpen, Brugge, Gent, Leuven-Centraal, Merksplas en Sint-Gillis, het centrum 'De Grubbe' te Everberg en het VIPK te Merksplas. Om inzicht te krijgen in de archiefvorming op centraal niveau en te achterhalen welke reeksen best op centraal dan wel lokaal niveau worden bewaard, vergezelde ik meermaals collega K. Devolder, belast met de opmaak van een selectielijst voor het centraal bestuur, tijdens haar bezoeken aan de diensten van het hoofdbestuur. De bevindingen werden verder aangevuld met archiefonderzoek van reeds aan het Rijksarchief overgedragen penitentiaire archieven en verwerkt in onderhavige publicatie.

¹ Omzendbrief van 8 november 2007 van dhr. H. Meurisse (Referentie: Milieu-07-211-PL-HB).

HISTORISCH-INSTITUTIONEEL KADER

Het gevangeniswezen in de twintigste eeuw: een historische schets

De consolidatie van het cellulair regime vóór de Eerste Wereldoorlog²

Aan het begin van de 20ste eeuw kende België een uniform toegepast gevangenisregime gebaseerd op het principe van de cellulaire afzondering. Onder impuls van Ducpétiaux werd dit celregime met de bouw en ingebruikname van nieuwe cellulaire gevangenissen vanaf 1843 over heel België veralgemeend.³ Het principe, voorzien in de wet van 4 maart 1870⁴, werd geconsolideerd in het Algemeen Reglement van de gevangenissen (A.R.) van 1905: “Les détenus dans les prisons belges sont soumis au régime cellulaire” (art. 1).⁵ Het A.R. onderscheidde twee soorten gevangenissen: centrale gevangenissen (*prisons centrales*) en secundaire of hulpgevangenissen (*prisons secondaires*). De centrale gevangenissen, één te Leuven en één te Gent, waren exclusief voorbehouden voor mannelijke veroordeelden tot een correctionele of criminele straf. De hulpgevangenissen, gevestigd in de hoofdplaats van elk gerechtelijk arrondissement, waren bestemd voor veroordeelde of ter beschikking van de gerechtelijke of administratieve overheden gestelde gedetineerden van beide geslachten. De hulpgevangenissen fungeerden tevens als arresthuis, huis voor gegijzelde schuldenaars, provoosthuis (militaire gevangenis), huis van bewaring en, in de steden waar het Hof van Assisen zetelde, als justitiehuis. In de inrichtingen die gedetineerden van beide geslachten ontvingen, werd de gevangenis in twee kwartieren verdeeld, één voor mannen en één voor vrouwen.

De classificatie van de gedetineerden was enkel gebaseerd op de duur van de hoofdstraf of op het totaal van de te ondergaane straffen. Volgens de klassieke leer had de straf voornamelijk een preventieve functie: het was een middel om schrik aan te jagen, de misdadigheid te beteugelen en tot voorbeeld te strekken. Door de straf te ondergaan, ‘leerde’ de delinquent tevens geen nieuwe strafbare feiten meer te plegen. De kern van het penitentiaire stelsel bestond uit: strikte afzondering met de mogelijkheid om in de cel te werken, individuele wandeling in open lucht op een binnenplaats, periodiek bezoek van familieleden in afzonderlijke hokjes en achter glas, regelmatig bezoek door gevangenispersoneel, beperkte mogelijkheid tot (gecensureerde) briefwisseling, godsdienstige oefeningen en onderwijs, het dragen van een zgn. ‘capuchon’ of ‘cagoule’ (gevangenenkap) bij iedere verplaatsing in de inrichting, en van een uniform met een duidelijk identificatienummer. Via vrijheids-

² ‘Régime pénitentiaire’, *Pandectes belges. Inventaire général du droit belge à la fin du XIXème siècle*. Bruxelles, Larcier, XCIV, 1909, kol. 386-406; DUPONT L. en VERSTRAETEN R., *Handboek Belgisch Strafrecht*. Leuven, Acco, 1990, p. 555; GIVRON J., ‘De evolutie van het Belgisch penitentiair stelsel: het eerste stadium’, *Bulletin van het Bestuur Gevangenissen*, I, 1947, 10, p. 155-158; MAES E., *Geschiedenis van de Belgische penitentiaire regelgeving inzake het regime van de gedetineerden*. Leuven, Faculteit Rechtsgeleerdheid (onuitgegeven licentiaatsverhandeling), 1997, passim; NEYS A. en PETERS T., ‘De geschiedenis van het gevangeniswezen’, in NEYS A., PETERS T., PIETERS F. en VANACKER J. (red.), *Tralies in de weg. Het Belgische gevangeniswezen: historiek, balans en perspectieven*, Leuven, Universitaire Pers Leuven, 1994, p. 12-16.

³ De eerste cellulaire gevangenis werd in gebruik genomen te Tongeren op 1 januari 1844. In snel tempo volgden hierna andere cellulaire gevangenissen: Brussel en Marche (1850), Brugge en Luik (1851), Dinant en Verviers (1853), Charleroi (1854), Kortrijk (1856), Antwerpen (1857), Hasselt (1859), Leuven Centraal (1860), Gent Hulp (1862), Dendermonde (1863), Bergen (1867), Leuven Hulp (1869), Aarlen (1870), Doornik (1871), Hoei (1872), Mechelen (1873), Neufchâteau (1874), Ieper, Namen en Veurne (1875), Sint-Gillis (1885), Verviers (1895), Nijvel (1903), Turnhout (1908), Vorst (1910) en Oudenaarde (1919).

⁴ De wet van 4 maart 1870 betreffende de vermindering van de straffen ondergaan tijdens het afzonderingsregime voorzag dat alle veroordeelden, voor zover mogelijk, aan een cellulair afzonderingsregime werden onderworpen (*Rec.*, 1870-1872, p. 51).

⁵ Koninklijk Besluit van 30 september 1905 houdende het Algemeen Reglement van de gevangenissen (*Rec.*, 1905-1906, p. 119).

beroving in strikt cellulaire afzondering, met als centrale elementen bezinning, geestesvorming en religie, beoogde men de morele verbetering van de misdadiger.⁶

Het penitentiair-antropologisch hervormingsinitiatief tijdens het interbellum

Reeds vanaf het einde van de 19de eeuw ontstond er vanuit de sociaal verweer-doctrine, met Adolphe Prins als voornaamste pleitbezorger, kritiek op het cellulair afzonderingsregime. Men stelde vast dat de maatschappij met het klassieke strafrecht niet in staat was de massale criminaliteit en vooral de hoge recidive te bestrijden. Deze beweging ageerde voor de uitbreiding van het gemeenschapsregime binnen de strafinrichtingen en verlegde het accent van een moraliserende aanpak naar een wetenschappelijk verantwoorde observatie, diagnose en classificatie met het oog op een individuele behandeling, aangepast aan de persoonlijkheid van de veroordeelde en gericht op zijn reïntegratie in de samenleving. Het was niet langer het gepleegde feit dat centraal stond maar het individu.⁷

Vóór de Eerste Wereldoorlog bleven betekenisvolle hervormingen van het gevangeniswezen echter uit. Dat men uiteindelijk vanaf 1920 enige vooruitgang boekte, is te verklaren door een aantal factoren. Veel vooraanstaande figuren werden tijdens de oorlog opgesloten en maakten op onaangename wijze kennis met het regime van cellulaire afzondering. De spectaculaire daling van landlopers en bedelaars had tot gevolg dat er heel wat plaats vrijkwam in bepaalde inrichtingen, zoals de rijksweldadigheidskolonie te Merksplas. En bovenal was er de figuur van Emile Vandervelde, de toenmalige minister van Justitie, die het bestaande penitentiaire stelsel structureel wilde hervormen en zich hierbij liet inspireren door de wetenschappelijke inzichten van zijn entourage.⁸

Eén van de voornaamste innovaties tijdens het interbellum was de gestructureerde observatie, diagnose en classificatie van gedetineerden op basis van antropologische inzichten. Geneesheer-antropoloog Louis Vervaeck lag aan de basis van deze evolutie. Reeds in 1907 werd onder zijn leiding een antropologisch laboratorium ingericht in de gevangenis van de Miniemen te Brussel. Enkele jaren later kreeg dit tijdelijke initiatief een definitief karakter en werd het penitentiair antropologisch laboratorium gehecht aan de pas opgerichte gevangenis te Vorst.⁹ Na de Eerste Wereldoorlog kreeg Vervaeck, hierin ten volle gesteund door Emile Vandervelde, de gelegenheid om de criminele antropologie in alle gevangenissen te introduceren. Op centraal niveau werd de Penitentiair Antropologische Dienst (PAD) opgericht.¹⁰ De PAD was bevoegd voor de wetenschappelijke controle van alle gevangenissen, het toezicht op de medische diensten, de professionele vorming en opleiding van het personeel, de organisatie van de gevangenisarbeid, de verzorging van het gevangenispersoneel en het klinisch onderzoek van de gedetineerden. Aan het hoofd van de dienst stond een geneesheer-directeur die onmiddellijk onder de minister ressorteerde. Louis Vervaeck zou deze functie tot 31 juli 1938 uitoefenen.¹¹ Hij werd bijgestaan door een leidend comité dat toezicht uitoefende op de concrete werking van de dienst. Enkele maanden voordien werd tevens voorzien in de oprichting van een antropologisch laboratorium in de belangrijkste gevangenissen.¹² In de periode 1922-1928 werden tien van dergelijke laboratoria opgericht, meer bepaald in de strafinrichtingen te Antwerpen, Bergen, Brugge, Gent-Hulpgevangenis, Leuven-Centraal, Luik, Merksplas, Namen, Sint-Gillis en Vorst. Het

⁶ MAES E., *op. cit.*, p. 43.

⁷ CHRISTIAENSEN S., 'Adolphe Prins (1845-1919)', in FIJNAUT C. (red.), *Gestalten uit het verleden. 32 voorgangers in de strafwetenschap, de strafrechtspleging en de criminologie*. Leuven, Universitaire Pers, 1993, p. 109-123; DUPONT L. en VERSTRAETEN L., *op. cit.*, p. 556-557; KLOECK K., 'Het Penitentiair Oriëntatiecentrum. Ontstaan en ontwikkeling in het kader van de Penitentiair Antropologische Dienst', *Bulletin van het Bestuur Strafinrichtingen*, XXXIV, 1980, 1, p. 5-6; MAES E., *op. cit.*, p. 97-109.

⁸ DEPREEUW W., 'De ontwikkeling van de forensische psychiatrische zorg in België', in KOENRAADT F. (red.), *Ziek of schuldig? Twee eeuwen forensisch psychiatrische zorg in België*, Arnhem, Gouda Quint, 1991, p. 349; GIVRON J., *art. cit.*, p. 161; NEYS A. en PETERS T., *art. cit.*, p. 20-21; MAES E., *op. cit.*, p. 156-157.

⁹ Koninklijk Besluit van 13 november 1910 (*Rec.*, 1909-1910, p. 302-303).

¹⁰ Koninklijk Besluit van 15 oktober 1920 (*Rec.*, 1919-1921, p. 510-511).

¹¹ DEPREEUW W., 'Heeft dit verleden nog toekomst? Beschouwingen over de ontwikkeling van de Penitentiair Antropologische Dienst', *Panopticon*, 1991, p. 106.

¹² Koninklijk Besluit van 30 mei 1920 (*Rec.*, 1919-1921, p. 358).

werkterrein van elk laboratorium bestreek meerdere strafinrichtingen. De leiding ervan berustte bij de geneesheer-directeur van het centrale laboratorium te Vorst.¹³ Het kader van elk laboratorium was samengesteld uit een geneesheer, een klerk, een bewaarder-meter en, vanaf 1930, een maatschappelijk assistent. De laboratoria fungeerden als bijzondere medische diensten, die de veroordeelde gedetineerden onderzochten en classificeerden met het oog op het individualiseren van hun strafbehandeling en hun sociale wederaanpassing.¹⁴ De diagnostiek steunde op metingen van het menselijk lichaam, aangevuld met psychiatrische gegevens en de bevindingen van de maatschappelijk assistent. Alle veroordeelde recidivisten en primair veroordeelden met een straf van meer dan drie maanden kwamen hiervoor in aanmerking.¹⁵ Eind 1927 waren reeds 13.854 gedetineerden, waarvan 1.150 vrouwen, onderzocht. Nauwelijks tien jaar later, op 31 december 1936, was dit aantal gestegen tot 31.843.¹⁶

Ongeveer gelijklopend met de oprichting van de antropologische laboratoria werd in een aantal gevangenissen een psychiatrische afdeling (de zgn. 'annexe') geopend. In de loop van 1921-1924 werden dergelijke afdelingen opgericht in de strafinrichtingen van Antwerpen, Gent, Leuven-Hulpgevangenis en Vorst. Met het oog op de inwerkingtreding van de wet van 9 april 1930 ter bescherming van de maatschappij tegen de abnormalen en de gewoontemisdadigers werden in de loop van 1930 nog psychiatrische afdelingen geopend in de strafinrichtingen te Bergen, Brugge, Charleroi, Luik en Merksplas. Volgens het bij Ministerieel Besluit uitgevaardigde reglement waren deze afdelingen bestemd voor de gedetineerden die aan een geestesstoornis leden of ervan verdacht werden.¹⁷ Hoewel het reglement voorzag in zowel observatie als plaatsing van deze categorie van gedetineerden, bleken de psychiatrische afdelingen in deze periode voornamelijk te functioneren als observatiekwartieren. In de periode 1921-1930 werden 3.536 beklagden en veroordeelden opgenomen in de psychiatrische afdelingen. Na observatie werd ongeveer de helft van de gedetineerden teruggebracht naar de gevangenis, de anderen werden doorverwezen naar gespecialiseerde inrichtingen of werden uitgewezen of vrijgelaten.¹⁸

Met de wet van 9 april 1930 beschikte de overheid over een wettelijk instrument om krankzinnige en abnormale beklagden en veroordeelden aan een observatie of internering te onderwerpen. Bij MB van 15 december 1930 werden bij de psychiatrische afdelingen de wettelijk voorziene commissies opgericht. De bevoegdheden en werkingsmodaliteiten van deze commissies werden via een huishoudelijk reglement geregeld.¹⁹ Concreet stonden de commissies in voor: de aanduiding van de inrichtingen waar de betrokkene geïnterneerd diende te worden, de beslissing tot overbrenging naar een andere inrichting, de beslissing tot invrijheidstelling op proef of de definitieve invrijheidstelling en het verlenen van advies aan de minister van Justitie inzake de internering van veroordeelden. Ingevolge de wet werden ook interneringsmaatregelen genomen ten aanzien van recidivisten en gewoontemisdadigers. In 1930 werd te Merksplas (mannen) en te Sint-Andries-Brugge (vrouwen) een 'recidivisten-gesticht tot bescherming van de maatschappij' opgericht.²⁰ In de strafinrichting te Turnhout werd in 1935 een bijzondere tuchtafdeling ingericht voor recidivisten en gewoontemisdadigers, die in 1938 werd overgebracht naar Sint-Gillis.²¹

¹³ Ministerieel Besluit van 10 juni 1920 (*Rec.*, 1919-1921, p. 371-373).

¹⁴ Zo onderscheidde men onder meer volgende categorieën: *criminel occasionel, débile mental, criminel d'habitude, criminel dégénéré, criminel aliéné*.

¹⁵ *Notice sur l'organisation des Etablissements pénitentiaires*. Leuven, Ministerie van Justitie, 1929, p. 14; VANDENBROUCKE M., 'Detentiebegeleiding vanuit de Penitentiair Antropologische Dienst', in NEYS A., PETERS T., PIETERS F. en VANACKER J. (red.), *op. cit.*, p. 249-250.

¹⁶ GIVRON J., *art. cit.*, p. 162.

¹⁷ Ministerieel Besluit van 10 maart 1923 (*Rec.*, 1923, 57-63).

¹⁸ GOETHALS J., *Abnormaal en delinquent. De geschiedenis van het actueel functioneren van de wet tot de bescherming van de maatschappij*. Antwerpen-Arnhem, Kluwer-Gouda Quint, 1991, p. 21-25, 62-64.

¹⁹ Ministerieel Besluit van 20 december 1930 (*Rec.*, 1930, p. 273-277).

²⁰ Ministerieel Besluit van 15 december 1930 (*Rec.*, 1930, p. 255).

²¹ MAES E., *op. cit.*, p. 175.

Onrechtstreeks (en ongewild) had de wet van 1930 grote gevolgen voor de antropologische laboratoria.²² Niettegenstaande de oprichting van gespecialiseerde commissies bij de psychiatrische afdelingen, werd er bij de psychiatrische afdelingen zelf geen bijkomend personeel voorzien. Van meetaf aan deed men bijgevolg beroep op het personeel van de antropologische laboratoria, waarvan de activiteiten vrijwel uitsluitend toegespitst werden op het specifieke cliënteel van geïnterneerden. De initiële opdracht waarbij de classificatie en de behandeling van de ‘gewone’ gevangenisbevolking centraal stond, geraakte meer en meer op de achtergrond. Met een ‘psychiatrisering’ van de antropologische laboratoria tot gevolg.²³ Een ander markant feit was de stelselmatige afbouw van de oorspronkelijk zeer ruime bevoegdheden van de PAD. In 1931 werd de organisatie van de gevangenisarbeid overgedragen aan de Regie van de Gevangenisarbeid en in 1937 werden de maatschappelijk assistenten onttrokken aan de antropologische laboratoria en onder de bevoegdheid van een Centrale Sociale Dienst geplaatst.

Mede door de werkzaamheden van de bij het penitentiair beleid betrokken medici-antropologen en maatschappelijke werkers werd geleidelijk aan afgezien van de classificatie van de veroordeelden volgens de aard van de straf en de gepleegde feiten. Meer en meer werd een behandeling uitgeschreven gebaseerd op de kennis van de gedetineerde en van zijn persoonlijke kenmerken. Hierbij werd onder meer rekening gehouden met de leeftijd, de gerechtelijke antecedenten en persoonlijkheidseigenschappen van de gedetineerde. Het celregime bleef tijdens het interbellum weliswaar het dominante regime, maar er werd wel geëxperimenteerd met het gemengd regime en dit weerspiegelde zich in de specialisatie van een aantal inrichtingen. Aan de vooravond van de Tweede Wereldoorlog zag het penitentiaire landschap er als volgt uit:

1. Voorlopig gehechten en kortgestraften: de secundaire gevangenis
2. Veroordeelden tot langere straffen:
 - a. jonge veroordeelden (16-25 jaar)
 - de straflandbouw- en nijverheidsschool te Hoogstraten
 - een cellulaire afdeling in de strafinrichtingen te Gent en Bergen voor jonge veroordeelden die ongeschikt bleken voor Hoogstraten
 - b. ‘normale’, volwassen veroordeelden
 - strafinrichtingen voor primair correctioneel veroordeelden te Turnhout en Verviers
 - strafinrichtingen voor correctioneel veroordeelde recidivisten te Dendermonde en Doornik
 - de centrale gevangenis te Leuven
 - c. lichamelijk zwakke of geesteszwakke veroordeelden
 - het gevangenis-sanatorium voor veroordeelden met tuberculose of een andere longaandoening te Merksplas
 - de afdeling voor lichamelijk zwakke veroordeelden te Merksplas
 - de afdeling voor veroordeelden die ongeschikt werden geacht het cellulair regime te ondergaan omwille van hun geestestoestand te Oudenaarde
3. Geïnterneerden in uitvoering van de wet ter bescherming van de maatschappij:
 - a. instellingen van sociaal verweer voor geïnterneerde abnormalen
 - mannen: krankzinnigen en geestesgestoorden (Doornik), geesteszwakken (Rekem)
 - vrouwen: krankzinnigen en geestesgestoorden (Bergen), geesteszwakken (Sint-Andries-Brugge)
 - b. instellingen van sociaal verweer voor recidivisten
 - mannen: geschikt voor gemeenschapsregime (Merksplas), ongeschikt voor gemeenschapsregime (Sint-Gillis)
 - vrouwen (Sint-Andries-Brugge).²⁴

²² DEPREEUW W., ‘De ontwikkeling...’, p. 350-351.

²³ VANDENBROUCKE M., *art. cit.*, p. 251.

²⁴ Ministeriële Omzendbrief van 27 december 1938 (*Rec.*, 1938-1939, p. 243-251); MAES E., *op. cit.*, p. 176-177.

Definitieve doorbraak van het gemeenschapsregime na de Tweede Wereldoorlog

De hervormingsbeweging die vóór de Tweede Wereldoorlog was ingezet, werd na 1945 onverminderd verder gezet. Aan de discussie rond de handhaving of afschaffing van het cellulair regime kwam noodgedwongen een einde naar aanleiding van de gigantische problemen waarmee het Belgische gevangeniswezen na de bevrijding werd geconfronteerd. Tienduizenden van collaboratie verdachte personen werden geïnterneerd. De bestaande celgevangenissen konden onmogelijk deze massa 'incivieken' opvangen. In eerste instantie boden voornamelijk gemeentelijke interneringscentra een uitweg. In zijn omzendbrief van 21 augustus 1944 had de minister van Justitie vanuit Londen de burgemeesters gemachtigd om verdachten te interneren en over te gaan tot de oprichting van interneringscentra krachtens de Besluitwet van 12 oktober 1918. Na enkele maanden waren reeds 170 gemeentelijke interneringscentra ingericht. Klachten over het wederrechtelijk karakter van vele arrestaties, de opsluiting van talloze onschuldigen, corrupte en ongedisciplineerde bewakers, het gebrek aan geschikte lokalen en de ontoereikende bevoorrading en medische verzorging hadden tot gevolg dat deze gemeentelijke centra vrij snel onder het beheer werden geplaatst van het ministerie van Justitie. In januari 1945 waren reeds 117 van dergelijke centra gesloten. Net als in de gevangenissen werden in de interneringscentra afdelingen ingericht voor de specifieke categorieën van gedetineerden (huis van bewaring, arresthuis, provoosthuis en strafhuis). De gedetineerdenpopulatie in de interneringscentra en de gevangenissen nam begin 1945 stelselmatig af: van 43.589 op 1 januari 1945 tot 39.614 op 1 mei. Vanaf mei brak echter een tweede repressiegolf uit. Met het beëindigen van de vijandelijkheden, de terugkeer van gevluchte collaborateurs, de uit Duitsland bevrijde verzetslui die informatie meebrachten over voordien niet verdachte personen en de verspreiding van het nieuws van de gruweldaden in de concentratiekampen werden duizenden verdachten, waarvan velen kort voordien waren vrijgelaten, (opnieuw) geïnterneerd. Binnen een tijdsbestek van drie maanden steeg het aantal gedetineerden tot bijna 60.000. Nieuwe interneringscentra werden opgericht. Deze boden echter geen oplossing voor de talloze problemen die gepaard gingen met de aanzienlijke stijging van het aantal gedetineerden, zoals de overbevolking, het gevaar voor epidemieën, het ontoereikende voedingsregime en de onmogelijkheid om de verschillende categorieën van gedetineerden van elkaar te scheiden. Pas na enkele maanden daalde het aantal gedetineerden en konden 16 van de 36 interneringscentra worden opgeheven. Vanaf 1946 werden stelselmatig gedetineerde incivieken in het arbeidsproces ingeschakeld. Zij werden onder meer ingezet in fabrieken en steenbakkerijen of bij het vellen van bomen, het aanleggen van (water)wegen en het opruimen van puin. Geïnterneerden die aan de medische voorwaarden voldeden, konden tewerkgesteld worden in de Limburgse steenkoolmijnen en werden ondergebracht in één van de zeven penitentiaire mijncentra. Begin 1947 verbleven er zo'n 26.000 incivieken in interneringscentra en gevangenissen. Drie jaar later was dit aantal gereduceerd tot 6.000. Het duurde tot 1953 vooraleer het laatste interneringscentrum werd opgeheven.²⁵

De vooroordelen tegen het gemeenschapsregime moesten om pragmatische redenen opzij gezet worden na de oorlog. De interneringscentra lieten de overheid toe om op grote schaal dit regime toe te passen en ermee te experimenteren. Het gemeenschapsregime werd hierna versneld doorgevoerd in de strafinrichtingen. Cellulaire afzondering werd de uitzondering op de regel. Het cellulair regime bleef enkel nog behouden voor beklaagden, kort gestraften en veroordeelden die een gevaar vormden of die op moreel of fysiek gebied ongeschikt bleken voor gemeenschapsleven.²⁶

De doorbraak van het gemeenschapsregime weerspiegelde zich ook in de classificatie van de inrichtingen. Reeds in 1945 ontstond de gedachte om de strafinrichtingen in drie grote categorieën in te delen naargelang de graad van beveiliging en het vertrouwen dat aan de gedetineerde kon worden

²⁵ VAN HELMONT M., 'Het bestuur der gevangenissen in 1946', *Bulletin van het Bestuur Gevangenissen*, I, 1947, 2, p. 13-19; HUYSE L. en DHONDT S., *Onverwerkt verleden. Collaboratie en repressie in België 1942-1952*. Leuven, Kritak, 1991, passim; LUYCKX A., 'De penitentiaire mijncentra', *Bulletin van het Bestuur Gevangenissen*, I, 1947, 3, p. 29-46; MAES E., *op. cit.*, p. 186-188; ROTTHIER I., *De gevangenisgids. Archiefgids betreffende de archieven van de Vlaamse penitentiaire inrichtingen*. Brussel, Algemeen Rijksarchief, 2001, p. 40-42.

²⁶ DUPRÉEL J., 'Naar een nieuwe penitentiaire architectuur', *Bulletin van het Bestuur Gevangenissen*, V, 1951, 5, p. 238.

geschonken.²⁷ Vanaf 1950 werd deze opdeling geleidelijk aan toegepast. Men maakte een onderscheid tussen open, half-open en gesloten inrichtingen. In open inrichtingen wordt de beveiliging gewaarborgd door een opvoedingsregime dat op een vrijwillig aanvaarde tucht steunt en waar de gebruikelijke dwangmiddelen slechts worden aangewend als dat nodig is. Half-open inrichtingen hebben een paviljoensysteem met veiligheidshuisvesting tijdens de nacht en met tewerkstelling in open lucht of in een werkplaats overdag. Tot slot zijn er de gesloten inrichtingen met een hoge veiligheidsgraad, waar gedetineerden doorlopend onder een stelsel van verzekerde bewaring leven. Deze opdeling volgens veiligheidsregime werd in het nieuwe A.R. van 1965 (art. 2) reglementair vastgelegd.²⁸

Een tweede classificatie van de inrichtingen is terug te vinden in artikel 1 van de Algemene Instructie voor de strafinrichtingen (A.I.).²⁹ De inrichtingen worden hier naargelang van hun omvang en relatief belang opgedeeld: grote inrichtingen zijn klasse 1, middelgrote inrichtingen zijn klasse 2 en kleine inrichtingen zijn klasse 3. In bepaalde gevallen kunnen inrichtingen in een hogere klasse terecht komen indien zij een bijzondere populatie hebben (bijv. de Inrichting tot bescherming van de maatschappij te Paifve voor geïnterneerden).³⁰ Anno 2008 zijn de inrichtingen van eerste klasse: Andenne, Antwerpen, Bergen, Brugge, Gent, Hasselt, Ittre, Jamioulx, Lantin, Leuven-Centraal, Merksplas, Paifve, Saint-Hubert, Sint-Gillis, Vorst. De inrichtingen van tweede klasse zijn: Dendermonde, Doornik, Hoogstraten, Leuven-Hulp, Marneffe, Namen, Nijvel, Oudenaarde, Turnhout, Verviers en Wortel. De inrichtingen van klasse 3 zijn: Aarlen, Dinant, Hoei, Ieper, Mechelen en Ruselede.

Momenteel vindt in de Belgische gevangnissen de tenuitvoerlegging van vrijheidsbenemende straffen en maatregelen plaats in drie vormen: het gemeenschapsregime, het regime van de beperkte gemeenschap en het individueel regime. De eerste twee zijn de basisregimes, het derde is het uitzonderlijk regime. Zo kan men *grosso modo* stellen dat er een gemeenschapsregime heerst in de open en de half-open inrichtingen, en in bepaalde strafinrichtingen voor al dan niet langgestrafte veroordeelden. In dit regime verblijven de gedetineerden in gemeenschappelijke werk- en leefruimten en nemen zij deel aan de in de gevangenis georganiseerde activiteiten. De directeur en/of het huishoudelijk reglement bepalen de tijdstippen waarop de gedetineerden in de cel verblijven (bijvoorbeeld tijdens de avond en de nacht, tijdens de maaltijden en om redenen van een minimale bescherming van de privacy). In de arresthuizen heerst een regime van beperkte gemeenschap waarbij de gedetineerden in de cel blijven maar waarbij wel activiteiten worden aangeboden die zij in gemeenschap kunnen uitoefenen. Het individueel regime is het uitzonderingsregime en wordt enkel opgelegd om redenen van de handhaving van de orde, de veiligheid en de tucht en omwille van gerechtelijke of medische redenen.³¹

De na-oorlogse evolutie van de penitentiaire antropologie

De werking van de PAD en de antropologische laboratoria werd in de nasleep van de Tweede Wereldoorlog zwaar bemoeilijkt door de overbevolking in de inrichtingen. Pas na enkele jaren waren de laboratoria opnieuw operationeel.³² Onder impuls van Etienne De Greeff, die sedert 1926 als geneesheer-antropoloog actief was in de Centrale Gevangenis te Leuven en in 1952 werd aangesteld als geneesheer-directeur van de PAD,³³ verhuisde in 1953 het centraal antropologisch laboratorium

²⁷ 'Bedrijvigheid van het Bestuur der Strafinrichtingen. Tienjarig verslag', *Bulletin van het Bestuur Strafinrichtingen*, IX, 1955, 7-8, p. 243.

²⁸ Koninklijk Besluit van 21 mei 1965 houdende het algemeen reglement van de strafinrichtingen (B.S., 25/05/1965).

²⁹ Ministerieel Besluit van 12 juli 1971 houdende algemene instructie voor de strafinrichtingen (B.S., 10/08/1971).

³⁰ PIETERS F., 'Het gevangeniswezen: structuur en organisatie', in NEYS A., PETERS T., PIETERS F. en VANACKER J. (red.), *op. cit.*, p. 62.

³¹ Jaarrapport van de Centrale Toezichtsraad en de Commissies van Toezicht voor het jaar 2006, p. 34-35, beschikbaar op: http://www.just.fgov.be/nl_htm/organisation/html_org_rechtscolleges/centrale_toezichtsraad.html.

³² Ministeriële Omzendbrief van 26 februari 1949 (*Rec.*, 1949, p. 25-31).

³³ DEBUYST C., 'Etienne De Greeff (1898-1961)', in FIJNAUT C. (red.), *op. cit.*, p. 222, 231.

van Vorst naar de Centrale Gevangenis te Leuven. In dit **Penitentiair Antropologisch Centrum** (PAC) werden de antropologische en morele dossiers van ontslagen gedetineerden aan een nader onderzoek onderworpen en alle informatie van criminologische en penitentiaire aard werd op steekkaarten gezet met het oog op latere statistische verwerking.³⁴ Het antropologisch onderzoek zelf werd eveneens op een nieuwe leest geschoeid. Vanaf 1954 werden twee afzonderlijke soorten onderzoek uitgevoerd. In een eerste fase voorzag men een oriënteringsonderzoek, gericht op de classificatie van de gedetineerde. Met dit eerder summier antropologisch onderzoek beoogde men bij de aanvang van de hechtenis alle nuttige aanwijzingen te vergaren opdat de gedetineerde zo snel mogelijk aan een bepaalde inrichting kon toegewezen worden. Na de overbrenging naar de toegewezen inrichting vond het traditionele behandelingsonderzoek plaats dat de bevindingen van het oriënteringsonderzoek kon corrigeren en toeliet richtlijnen uit te schrijven inzake de gepaste behandeling van de gedetineerde.³⁵ Er lagen bovendien nog andere plannen op tafel. In 1956 stelde Dupréel, de directeur-generaal van het gevangeniswezen, een programma voor dat stapsgewijs diende gerealiseerd te worden. Hij stelde onder meer de verdere uitbouw van de bibliotheek van het PAC voor, evenals de organisatie van observatieteams in samenwerking met de universiteiten en de oprichting van een psychologisch centrum voor de studie van problematische gevallen.³⁶

Op 1 november 1963 verhuisde het PAC van Leuven-Centraal naar de strafinrichting te Sint-Gillis.³⁷ Alle morele en antropologische dossiers van ontslagen veroordeelden werden voortaan hier gecentraliseerd. De inhoud van de dossiers zou op ponskaarten worden gezet.³⁸ Een dag voordien werd in een vleugel van dezelfde strafinrichting het **Penitentiair Oriëntatiecentrum** (POC) geopend.³⁹ Dit Centrum werd belast met de medisch-psychologische observatie van de probleemgevallen bij wie de klassieke observatiemethoden in de antropologische laboratoria gefaald hadden. De te onderzoeken gedetineerden werden groepsgewijs opgenomen en verbleven gedurende een zestal weken in de inrichting. Op basis van een uitgebreide observatie werd een gemotiveerd advies geformuleerd over de classificatie en verdere behandeling van de onderzochte personen.⁴⁰ Na verloop van tijd werd het takenpakket van de POC gedifferentieerd en uitgebreid. Men verrichtte drie types van onderzoek: een grondig persoonlijkheidsonderzoek van gedetineerden met zware correctionele of criminele straffen met het oog op hun eventuele invrijheidstelling en de voorwaarden waaronder deze kon verlopen, een oriëntatieonderzoek van criminele veroordeelden bij de aanvang van hun straf en onderzoeken van korte duur gericht op het oplossen van bepaalde sociale problemen bij gedetineerden. De resultaten van deze onderzoeken werden verwerkt in een rapport met oriëntatie-, behandelings- of vrijlatingsadviezen dat aan de centrale administratie werd overgemaakt.⁴¹ Het POC heeft echter nooit de hoge verwachtingen kunnen waarmaken. Het aantal aanvragen vanuit de strafinrichtingen oversteeg steeds de capaciteiten van het Centrum. In totaal zou het POC nauwelijks 493 adviserende rapporten opmaken.⁴²

Het POC werkte van bij de aanvang nauw samen met de faculteit psychologie van de Vrije Universiteit Brussel (VUB). In 1970 werd deze samenwerking verruimd tot een samenwerkingsverband tussen de penitentiaire administratie en zes Belgische universiteiten. Universitaire onderzoeksteams kregen de mogelijkheid om projecten op te starten in een aantal strafinrichtingen. Parallel hiermee werden een jaar later in negen gevangenissen **Oriëntatie- en Behandelingseenheden** (OBE)

³⁴ Ministeriële Omzendbrief van 16 februari 1953 (*Rec.*, 1953, p. 21-23).

³⁵ Ministeriële Omzendbrief van 14 september 1954 (*Rec.*, 1954, p. 173-175); 'Bedrijvigheid van het Bestuur der Strafinrichtingen. Tienjarig verslag', *Bulletin van het Bestuur Strafinrichtingen*, IX, 1955, 7-8, p. 250.

³⁶ 'De activiteiten van de Anthropologische Dienst der Strafinrichtingen', *Bulletin van het Bestuur Strafinrichtingen*, X, 1956, 5, p. 109-111; DEPREEUW W., 'De ontwikkeling...', p. 351-352.

³⁷ Ministeriële Omzendbrief van 10 oktober 1963 (*Rec.*, 1963, p. 129).

³⁸ P.G., 'Het Penitentiair Oriëntatiecentrum', *Bulletin van het Bestuur Strafinrichtingen*, XVII, 1963, 6, p. 333.

³⁹ Ministeriële Omzendbrief van 9 oktober 1963 (*Rec.*, 1963, p. 127-128).

⁴⁰ 'Bedrijvigheid van het Bestuur der Strafinrichtingen. Vijfjaarlijks verslag 1960-1965', *Bulletin van het Bestuur Strafinrichtingen*, XIX, 1965, 6, p. 337.

⁴¹ KLOECK K., 'Het Penitentiair Oriëntatiecentrum. Ontstaan en ontwikkeling in het kader van de Penitentiair Antropologische Dienst', *Bulletin van het Bestuur Strafinrichtingen*, XXXIV, 1980, 1, p. 7-8.

⁴² DEPREEUW W., 'Heeft dit verleden nog een toekomst?...', p. 107.

opgericht.⁴³ De OBE's, bestaande uit een deeltijds psychiater, een deeltijds psycholoog en een voltijds maatschappelijk assistent, werden niet in de antropologische laboratoria opgenomen, maar ressorteerden rechtstreeks onder de geneesheer-directeur van de PAD. Ze waren meer praktisch en behandelingsgericht opgevat dan de universitaire onderzoeksploegen en beoogden in zekere zin een veralgemening van de werkwijze van het POC.⁴⁴ Naast de begeleiding en behandeling van gedetineerden, stonden zij ook in voor de organisatie van vormingsactiviteiten voor het personeel.⁴⁵ Vanaf 1978 werden de OBE's mee ingeschakeld in het onderzoek van de veroordeelden die in de tijdsvoorwaarden voor een voorwaardelijke invrijheidstelling verkeerden.⁴⁶ De meeste OBE's hadden van bij de start te kampen met een structureel personeelstekort en na enkele jaren viel ook de ondersteuning vanwege de universitaire equipes weg. In 1992 functioneerden er van de negen OBE's nog slechts drie. Toenmalig minister van Justitie Melchior Wathelet trachtte het tij te keren. In zijn nota betreffende de 'Toestand van de Strafinrichtingen' voorzag hij een uitbreiding naar 16 OBE's, die als gedecentraliseerde eenheden onder toezicht zouden staan van een 'soepele' nationale structuur.⁴⁷ Deze bovenbouw werd aanzien als de opvolger van het POC, dat in 1992 officieel werd opgeheven. De klinische werkzaamheden van het POC lagen op dat moment reeds een aantal jaren stil tengevolge van een gevangenisopstand in september 1987.⁴⁸ Wathelets plannen werden in mei 1992 door de Ministerraad goedgekeurd en tegen 1994 waren de personeelseffectieven van de OBE's daadwerkelijk uitgebreid.⁴⁹ De nationale leiding ervan bleef berusten bij de geneesheer-directeur van de PAD.⁵⁰ Het takenpakket van de OBE's omvatte het onthaal, de begeleiding, het persoonlijkheids-onderzoek en de voorbereiding van de reclassering van veroordeelde gedetineerden. Naar het personeel toe stond de OBE in voor de permanente vorming, maar ook voor de opvang en begeleiding naar aanleiding van traumatische ervaringen tijdens de uitoefening van het beroep. Naast de OBE's bleven in een aantal strafinrichtingen antropologische diensten (de vroegere antropologische laboratoria) functioneren. Deze waren samengesteld uit de geneesheren-antropoloog en psychologen die niet tot een OBE behoorden, het medisch en paramedisch personeel in de psychiatrische afdelingen en onderafdelingen tot bescherming van de maatschappij, evenals de andere verpleegkundigen en penitentiaire beampten in zoverre hun werk betrekking had op psychiatrische behandelingsprogramma's. In de strafinrichtingen met verschillende categorieën gedetineerden waren zij in de eerste plaats zorgverstrekkers voor de voorlopig gehechten en de geïnterneerden.⁵¹

De Dutroux-affaire veroorzaakte in 1996 een schokgolf in het justitiële werkveld. Opeens werden problemen die al jaren sluimerden, zoals de verspreiding van het personeel over verschillende diensten, de beperkte samenhang, de veel te hoge werklast en het gebrek aan logistieke en leidinggevende ondersteuning, aangekaart. Eind 1997 werd de **Psychosociale Dienst** (PSD) opgericht.⁵² Deze dienst verving vanaf 1 januari 1998 de PAD, waartoe de antropologische diensten en de OBE's in de strafinrichtingen behoorden, en het deel van de Dienst Maatschappelijk Werk Strafrechtstoepassing (DMWS) belast met interne opdrachten.⁵³ De PSD is gestructureerd op centraal, regionaal en lokaal niveau. Op lokaal vlak beschikt elke strafinrichting over een psychosociaal team bestaande uit een

⁴³ Ministeriële Omzendbrief van 26 juli 1971 (*Bulletin van het Bestuur Strafinrichtingen*, XXV, 1971, 4, p. 161-162).

⁴⁴ KLOECK K., *art. cit.*, p. 12-13.

⁴⁵ NEYS A. en PETERS T., *art. cit.*, p. 32.

⁴⁶ Ministeriële Omzendbrief van 2 mei 1978 (*Bulletin van het Bestuur Strafinrichtingen*, XXXII, 1978, 3, p. 122).

⁴⁷ Ministeriële Omzendbrief van 12 juli 1994 betreffende Oriëntatie- en Behandelingseenheden; VANDEN-BROUCKE M., *art. cit.*, p. 252-253.

⁴⁸ DEPREEUW W., 'Heeft dit verleden nog een toekomst?...', p. 107.

⁴⁹ DE VALCK S. en STORME I., 'Van overheidsclassering naar psychosociale dienst (Strafinrichtingen) en Justitiehuzen (Rechterlijke Organisatie)', in BOUVERNE-DE BIE M., KLOECK K., MEYVIS W., ROOSE R. en VANACKER J. (red.). *Handboek Forensisch Welzijnswerk*. Gent, Academia Press, 2002, p. 81.

⁵⁰ Ministeriële Omzendbrief van 12 juli 1994 betreffende Oriëntatie- en Behandelingseenheden.

⁵¹ Ministeriële Omzendbrief van 8 juni 1995 betreffende de bevoegdheden van de Antropologische Dienst.

⁵² *Jaarverslag 1998 van het Directoraat-generaal Strafinrichtingen*. Brussel, Ministerie van Justitie, [1999], p. 34-36; *Jaarverslag 1999 van het Directoraat-generaal Strafinrichtingen*. Brussel, Ministerie van Justitie, [2000], p. 28-30.

⁵³ De personeelsleden van de DMWS belast met externe parajustitiële opdrachten, zoals probatie, maatschappelijk onderzoek en begeleidingen, werden ondergebracht in een ander directoraat-generaal.

directeur, een deeltijds psychiater, een psycholoog, een maatschappelijk assistent en een bestuursassistent. Het personeel dat instaat voor de psychologische, medische en sociale begeleiding van de gedetineerden die verblijven in de psychiatrische afdeling of in een inrichting voor sociaal verweer behoren eveneens tot de PSD.⁵⁴

In de Centrale Gevangenis te Leuven werd een bijzondere onderzoekseenheid toegevoegd aan de lokale PSD.⁵⁵ In navolging van het ter ziele gegane POC onderzoekt deze eenheid een dertigtal zeer problematische gedetineerden afkomstig uit Vlaamse gevangenissen voor een minimumduur van zes maanden. In de praktijk blijven deze gedetineerden doorgaans tot het einde van hun strafduur in Leuven-Centraal.

Groeiende aandacht voor de rechtspositie van de gedetineerden

Na de Tweede Wereldoorlog ontstond binnen de penitentiaire administratie een groeiende aandacht voor de rechtspositie van gedetineerden. Tot dan was men van oordeel dat de gedetineerde door zijn vrijheidsberoving automatisch ook zijn rechten verloor. Geleidelijk aan gingen er stemmen op om meer rechten toe te kennen aan gedetineerden. Zo pleitte Dupréel, de directeur-generaal van het gevangeniswezen, in 1957 voor het toekennen van bepaalde rechten om gedetineerden in staat te stellen zich voor te bereiden op een terugkeer in de samenleving.⁵⁶ In de praktijk veranderde er echter weinig. Zo werd in het A.R. van 1965 op geen enkel moment aandacht besteed aan de rechtspositie van de gedetineerden. Mede naar aanleiding van diverse gevangenisopstanden klonk vanaf de jaren 1970 de roep om een betere rechtspositie en een rechtsbescherming van de gedetineerden steeds luider. Midden de jaren 1980 stond men zelfs even op het punt een penitentiair beklagrecht te realiseren, maar dit initiatief stierf een stille dood.⁵⁷ De toenmalige kritieken en de acties van gedetineerden leidden louter tot enkele aanpassingen en de versoepeling van procedures en het regime. Pas vanaf het midden van de jaren 1990 werd voor het eerst een doorbraak gerealiseerd. In 1996 stelde Stefaan De Clerck, de toenmalige minister van Justitie, in zijn oriëntatienota 'Strafbeleid en gevangenisbeleid' een ambitieus plan voor om het straf- en gevangenisbeleid te hervormen. In het kader van deze vernieuwing werd professor Lieven Dupont gevraagd om een 'Voorontwerp van Beginselenwet gevangeniswezen en tenuitvoerlegging van vrijheidsbenemende sancties' op te stellen. Na een jaar was zijn 'Proeve van voorontwerp' klaar. Eind 1997 werd onder voorzitterschap van Dupont een commissie 'Basiswet gevangeniswezen en rechtspositie van gedetineerden' opgericht. Deze Commissie had tot taak het wetsontwerp uit te breiden naar alle categorieën van gedetineerden en de andere actoren uit de penitentiaire wereld bij de voorbereidingen te betrekken. In 2000 diende de commissie haar eindverslag in. Na een erg lange parlementaire weg werd begin 2005 de 'Basiswet gevangeniswezen en de rechtspositie van de gedetineerden' goedgekeurd.⁵⁸ Met de Basiswet zijn alle rechten van gedetineerden in één wet gebundeld en is er zelfs een klachtrecht voor gedetineerden uitgewerkt. Voordien werd het leven van de gedetineerden geregeld door een onontwarbaar kluwen van rechtsregels. Deze regels hadden een fragmentarisch karakter en lagen voornamelijk vervat in talloze ministeriële besluiten en omzendbrieven. Het A.R. van 1965 was de voornaamste bron voor het detentierecht. Het kende allerlei gunsten toe aan de gedetineerden (briefwisseling, bezoek, arbeid) maar deze gunsten konden niet afgedwongen worden en het al dan niet toekennen ervan werd overgelaten aan de gevangenisdirectie. De Basiswet maakt eigenlijk komaf met dit stelsel van gunsten.

Naast de interne rechtspositie van de gedetineerden is recent ook op het vlak van de externe rechtspositie een en ander veranderd. Na de regeringwissel van 1999 werden er nieuwe accenten gelegd in de penitentiaire politiek en besliste men dat de Commissie Dupont zich voornamelijk diende te focussen op de interne rechtspositie van gedetineerden. Voor de externe rechtspositie werd in 2000

⁵⁴ De taken en bevoegdheden van de PSD komen in een volgend hoofdstuk aan bod.

⁵⁵ *Jaarverslag 1998 van het Directoraat-generaal Strafinrichtingen*. Brussel, Ministerie van Justitie, [1999], p. 68.

⁵⁶ DUPRÉEL J., 'Een nieuw begrip: de rechten der gevangenen', *Bulletin van het Bestuur der Strafinrichtingen*, XII, 1958, 6, p. 363-380.

⁵⁷ NEYS A. en PETERS T., *op. cit.*, p. 36.

⁵⁸ Basiswet van 12 januari 2005 betreffende het gevangeniswezen en de rechtspositie van de gedetineerden, art. 26-31 (B.S., 1/02/2005).

een andere commissie opgericht, de commissie ‘Strafuitvoeringsrechtbanken, externe rechtspositie en straftoemeting’ (de zgn. commissie Holsters), die voor een groot deel de taak van de commissie Dupont overnam. De commissie Holsters diende in mei 2003 haar eindrapport in.⁵⁹ Het rapport bevatte de krachtlijnen van de twee door minister van Justitie Laurette Onkelinx ingediende wetsontwerpen die op 10 december 2004 werden goedgekeurd door de regering. Op 17 mei 2006 werden de wet inzake de externe rechtspositie van de veroordeelden tot een vrijheidsstraf en de aan de slachtoffers toegekende rechten in het kader van de strafuitvoering en de wet die de strafuitvoeringsrechtbanken invoert door het parlement goedgekeurd.⁶⁰ De verschillende manieren waarop de gevangenisstraf kon worden uitgevoerd, hadden tot op dat moment nauwelijks een wettelijke basis. De regels met betrekking tot de strafuitvoeringsmodaliteiten werden voornamelijk door de uitvoerende macht uitgewerkt via een groot aantal ministeriële besluiten en omzendbrieven. Deze versnippering zorgde niet alleen voor een gebrek aan samenhang en transparantie, maar tastte ook de rechtszekerheid van de gedetineerde aan. Met deze twee nieuwe wetten worden voor de eerste maal de strafuitvoeringsmodaliteiten wettelijk gedefinieerd. Dit nieuwe kader voor de uitvoering van de gevangenisstraf moet rechtszekerheid en rechtszekerheid waarborgen en brengt meer duidelijkheid voor alle betrokken partijen.⁶¹

De vreemde eend in de bijt: gesloten federale centra voor jongeren

Het gesloten centrum te Everberg is ontstaan ingevolge een crisissituatie. Het voorontwerp van wet voor de hervorming van de Wet op de Jeugdbescherming dat in 2001 voorlag, voorzag nochtans de installatie van een aantal detentiecentra voor minderjarigen op federaal niveau. De oprichting van dergelijke federale centra vond echter geen genade in de ogen van de gemeenschappen en ook de Hoge Raad van Justitie stond kritisch tegenover dit aspect van het voorontwerp. Het hele dossier zat eind 2001 in een impasse. Kort nadien kwam er echter een onverwacht snelle doorbraak. Op 1 januari 2002 werd artikel 53 van de Wet op de Jeugdbescherming afgeschaft.⁶² Dit artikel gaf aan jeugdrechters de mogelijkheid om minderjarigen die een als misdrijf omschreven feit pleegden bij voorlopige maatregel 1 dag tot maximaal 15 dagen op te sluiten in een arresthuis, mits alle andere plaatsingsmogelijkheden waren uitgeput. Een alternatief voor deze afgeschafte procedure was niet voorhanden. De gemeenschappen moesten maar voldoende capaciteit voorzien om deze minderjarigen van de straat te houden. In de praktijk bleek echter een schrijnend tekort aan mogelijkheden tot opvang en begeleiding. Aangezien de gevangenen geen uitweg meer boden en het plaatsgebrek in de gesloten gemeenschapsinstellingen bleef bestaan, zagen een aantal jeugdmagistraten zich verplicht minderjarigen die ernstige delicten hadden gepleegd op vrije voet te stellen.⁶³ Heel snel werd met het oog op de veiligheid van de samenleving naar een politieke oplossing gezocht. Premier Guy Verhofstadt maakte op 30 januari 2002 de oprichting van een federale gesloten instelling voor jongeren bekend. Nauwelijks een maand later werd de zogenaamde Everbergwet goedgekeurd, waarin werd geregeld dat minderjarige jongens die een als misdrijf omschreven feit hebben gepleegd bij voorlopige maatregel van maatschappelijke beveiliging aan een centrum voor voorlopige plaatsing kunnen worden

⁵⁹ MAES E., ‘De externe rechtspositie van (veroordeelde) gedetineerden’, *Ad Rem. Tweemaandelijks tijdschrift van de orde van Vlaamse balies*, III, 2004, p. 25-26 (themanummer gevangenen).

⁶⁰ Wet van 17 mei 2006 betreffende de externe rechtspositie van veroordeelden tot een vrijheidsstraf en de aan het slachtoffer toegekende rechten in het raam van de strafuitvoeringsmodaliteiten en Wet van 17 mei 2006 houdende oprichting van strafuitvoeringsrechtbanken (B.S., 15/06/2006).

⁶¹ EELEN S., ‘Strafuitvoeringsrechtbanken en de externe rechtspositie van gedetineerden. Een kentering binnen het penitentiair beleid’, *UVV Info*, XXIV, 2007, 1, p. 13-14.

⁶² Wet van 4 mei 1999 tot wijziging van de wet van 8 april 1965 betreffende de jeugdbescherming (B.S., 2/06/1999).

⁶³ Verslag van de commissie Justitie inzake het wetsontwerp houdende instemming met het samenwerkingsakkoord tussen de Federale Staat, de Duitstalige Gemeenschap, de Franse Gemeenschap en de Vlaamse Gemeenschap betreffende het gesloten centrum voor voorlopige plaatsing van minderjarigen die een als misdrijf omschreven feit hebben gepleegd (zittingen van 28 januari en 25 februari 2003); VANDAMME W., ‘In naam van de veiligheid: de installatie van een jeugdgevangenis’, *Panopticon*, 2002, 3, p. 260-264.

toevertrouwd.⁶⁴ Dezelfde dag werd ook het oprichtingsbesluit gestemd.⁶⁵ Via een samenwerkingsakkoord werd de structurele samenwerking vastgelegd tussen de federale overheid en de gemeenschappen, respectievelijk bevoegd voor de openbare veiligheid en voor de begeleiding en pedagogische omkadering van de minderjarigen.⁶⁶

Het centrum 'De Grubbe' te Everberg staat in voor de voorlopige plaatsing van minderjarige jongens ouder dan 14 jaar die voor feiten worden vervolgd waarvoor een meerderjarige minstens vijf jaar opsluiting zou krijgen. De maximale verblijfsduur te Everberg is twee maanden en vijf dagen.⁶⁷ Hierna moet er een plaats gezocht worden in de gemeenschapsinstellingen. 'De Grubbe' bestaat uit een Franstalige en een Nederlandstalige afdeling. De capaciteit bedraagt maximaal 50 plaatsen, waarvan 24 in de Franstalige afdeling, 24 in de Nederlandstalige afdeling en 2 bestemd voor jongeren uit het Duitse taalgebied. In het samenwerkingsakkoord is een duidelijke taakverdeling vastgelegd. De federale overheid staat in voor de overbrenging van de jongeren van en naar het centrum; de controle van de rechtsgeldigheid van de plaatsingsbeslissing bij aankomst van de jongeren; de inbewaargeving van de persoonlijke voorwerpen en gelden; het garanderen van de interne en externe veiligheid en de toelevering van alle logistiek vanuit het oogpunt van bewaking en verblijf van de jongeren, met uitzondering van de pedagogische en begeleidende activiteiten. De gemeenschappen zijn bevoegd voor de pedagogische omkadering van de jongeren. Het centrum staat onder de algemene leiding van een federale directeur. Hij wordt bijgestaan door twee gemeenschapsdirecteurs. Elke directeur oefent een eigen bevoegdheid uit. Samen vormen zij een directiecomité dat beraadslaagt over elke gemengde kwestie die onder de bevoegdheid van meerdere directeurs valt.

De hervorming van de wetgeving betreffende de jeugdbescherming in 2006 leidde onder meer tot de uitbreiding van het aantal categorieën jongeren dat in aanmerking komt voor voorlopige plaatsing in een gesloten federaal centrum.⁶⁸ Naast de categorie jongeren die geplaatst worden in toepassing van de Everbergwet, kan de jeugdrechtbank jongeren die het voorwerp uitmaken van een uithandengeving uitgesproken op basis van artikel 57bis van de wet van 8 april 1965 laten overbrengen naar een federaal gesloten centrum. Ook jonge meerderjarige primo-delinquenten kunnen hier terecht komen. Om tegemoet te komen aan deze gewijzigde situatie werd in april 2007 op interministerieel niveau beslist dat er een tweede gesloten federaal centrum zal worden ingericht in Wallonië. Dit nog op te richten centrum zal instaan voor de opvang van bovengenoemde categorieën van jongeren die voor een Franstalige of Duitstalige jurisdictie gedaagd worden. Het huidige gesloten federaal centrum te Everberg zal herbestemd worden om bovengenoemde categorieën van jongeren op te vangen die voor een Nederlandstalige jurisdictie gedaagd worden. Bovendien zal de capaciteit van 'De Grubbe' van 50 naar 124 plaatsen worden opgetrokken. De afdelingen voor minderjarigen en voor meerderjarigen zullen van elkaar gescheiden worden, evenals de afdelingen voor de jongeren die onder de jeugdbescherming vallen enerzijds en de jongeren op wie het strafrecht voor volwassenen van toepassing is anderzijds. De opvolging van de jongeren geplaatst in het kader van de Everbergwet zal blijven verlopen volgens de principes van het samenwerkingsakkoord. De jongeren die voorwerp zijn van uithandengeving en de jonge meerderjarige primo-delinquenten zullen door de federale

⁶⁴ Wet van 1 maart 2002 betreffende de voorlopige plaatsing van minderjarigen die een als misdrijf omschreven feit hebben gepleegd (*B.S.*, 1/03/2002).

⁶⁵ Koninklijk Besluit van 1 maart 2002 tot oprichting van een centrum voor voorlopige plaatsing van minderjarigen die een als misdrijf omschreven feit hebben gepleegd (*B.S.*, 1/03/2002).

⁶⁶ Samenwerkingsakkoord van 30 april 2002 tussen de federale staat, de Duitstalige Gemeenschap, de Franse Gemeenschap en de Vlaamse Gemeenschap betreffende het gesloten centrum voor voorlopige plaatsing van minderjarigen die een als misdrijf omschreven feit hebben gepleegd.

⁶⁷ Omzendbrief van het College van Procureurs-generaal bij de Hoven van Beroep (COL 14/2002) inzake de wet van 1 maart 2002 betreffende de voorlopige plaatsing van minderjarigen die een als misdrijf omschreven feit hebben gepleegd.

⁶⁸ Wet van 15 mei 2006 tot wijziging van de wet van 8 april 1965 betreffende de jeugdbescherming, het Wetboek van strafvordering, het Strafwetboek, het Burgerlijk Wetboek, de nieuwe gemeentewet en de wet van 24 april 2003 tot hervorming van de adoptie (*B.S.*, 2/06/2006), zoals gewijzigd door de wet van 27 december 2006 (*B.S.*, 28/12/2006) en de Wet van 13 juni 2006 tot wijziging van de wetgeving betreffende de jeugdbescherming en het ten laste nemen van minderjarigen die een als misdrijf omschreven feit hebben gepleegd (*B.S.*, 19/07/2006).

overheid ten laste worden genomen. De gemeenschappen zullen evenwel een begeleiding voorzien in overeenstemming met hun decreet inzake hulpverlening aan gedetineerden.⁶⁹

Opleiding van het personeel

Van een gestructureerde beroepsopleiding voor het gevangenispersoneel was aan het begin van de 20ste eeuw nog niet veel te merken. In het nochtans zeer uitgebreide A.R. van 1905 werd over beroepsopleiding met geen woord gerept. De opleiding van de pas aangeworven bewaarder werd in de praktijk onder de vorm van een peterschap volledig toevertrouwd aan de zorgen van een geroutineerd penitentiair beambte. De nadruk lag louter op de interne werking van de dienst. Met de jaren geraakte de bewaarder door de ervaring op het terrein verder vertrouwd met de hem opgelegde taken. In een penitentiair stelsel gekenmerkt door het celregime, bleef de opdracht van de penitentiair beambte beperkt tot het garanderen van het toezicht en de veiligheid. De taken waren duidelijk afgebakend en de nood aan verdere scholing liet zich niet voelen. Met de doorbraak van de penitentiaire antropologie tijdens het interbellum en een penitentiaire evolutie die meer en meer gericht werd op de specialisatie van de regimes en de individualisering van de straf, kreeg de functie van de penitentiair beambte een bredere invulling. Naast beveiliging en ordehandhaving werd nu ook aandacht besteed aan observatie en behandeling van de gedetineerde. De nood aan een beroepsvorming op wetenschappelijke grondslag drong zich op, voor alle kaders.

De opleiding van het gevangenispersoneel werd in 1920 voor het eerst geïstitutionaliseerd met de opname ervan in het takenpakket van de Penitentiair Antropologische Dienst (cf. supra). Het duurde niet lang vooraleer de eerste resultaten waarneembaar waren. Geneesheer-directeur Louis Vervaeck gaf zelf het goede voorbeeld. Zijn colleges over klinische en criminele antropologie, die hij sedert 1907 aan een publiek van magistraten en advocaten gaf in het auditorium van de strafinrichting te Vorst, werden in 1922 uitgebreid naar het kaderpersoneel, het bewakend en administratief personeel, de medici en sociale werkers.⁷⁰ Men startte in de jaren 1920 in de strafinrichtingen ook met het organiseren van voordrachten voor het bewakend personeel. Deze spreekbeurten werden op regelmatige basis gegeven door de directeur of zijn staf en dienden de bewaarders enig inzicht te verschaffen in de bestaande reglementering, de basisbeginselen van het strafrecht en vooral de morele plichten inherent aan het beroep.⁷¹ Los van bovengenoemde initiatieven werd in de loop van 1936 te Hoogstraten een school voor bewaarders opgericht. Pas aangeworven penitentiaire beampten kregen er in kleine groepen gedurende twee maanden onderricht in de organisatie van de dienst, de geschiedenis van de bestraffing en het gevangeniswezen, de beginselen van het strafrecht, de opvoedkunde en de psychiatrie. De opleiding werd afgerond door een stageperiode in een gespecialiseerde inrichting. Op het einde van de zittijd werd op basis van een examen beslist over de definitieve aanwerving.⁷²

De Tweede Wereldoorlog onderbrak deze ontwikkelingen en het duurde tot oktober 1949 vooraleer er opnieuw initiatieven werden genomen inzake beroepsopleiding. Voorrang werd gegeven aan de na de oorlog aangeworven bewaarders die reeds enkele jaren in een tijdelijk statuut werkten. In de loop van 1949 werd een regularisatie-examen georganiseerd om aan deze situatie te verhelpen. De geslaagden konden hierna een basisopleiding volgen. Het grote aantal geslaagden noopte echter tot een aanpassing van de vooroorlogse formule. Om praktische redenen werden de 424 cursisten verdeeld in acht groepen.⁷³ Gedurende drie maanden nam elke groep in de daartoe aangewezen strafinrichting deel

⁶⁹ Protocolakkoord van 27 april 1907 tussen de ministers Onkelinx, Vervotte, Fonck en Gentges met het oog op de oprichting van twee gesloten federale centra.

⁷⁰ A.M., 'De cursus Louis Vervaeck', *Bulletin van het Bestuur Gevangenispenitentiarij*, IV, 1950, 3, p. 96; DE BONT R., 'Met en verzoenen. Louis Vervaeck en de criminele antropologie, 1900-1940', in: TOLLEBEEK J., VANPAEMEL G. en WILS K. (red.), *Degeneratie in België 1860-1940. Een geschiedenis van ideeën en praktijken*. Leuven, Universitaire Pers, 2003, p. 210; DEPREEUW W., 'Louis Vervaeck (1872-1943)', in FIJNAUT C. (red.), *op cit.*, p. 159.

⁷¹ Ministeriële Omzendbrief van 31 maart 1924 (*Rec.*, 1924, p. 165-169).

⁷² VAN INTHOUDT E., 'De beroepsvorming van het personeel', *Bulletin van het Bestuur Gevangenispenitentiarij*, IV, 1950, 6, p. 260-261.

⁷³ Ministeriële Omzendbrief van 28 september 1949 (*Rec.*, 1949, p. 144-153).

aan leergangen over penitentiaire wetenschappen, de beginselen van het recht, het algemeen reglement van de gevangenen, het opstellen van verslagen, gevangenisarbeid, enz. Deze theoretische vorming werd hierna aan de praktijk gekoppeld door middel van een tiendaagse stage in een gespecialiseerde inrichting. De Franstaligen liepen stage in het Penitentiair Landbouwcentrum te Marneffe. De Nederlandstaligen verbleven in de schoolgevangenis te Hoogstraten.⁷⁴ Het was echter een eenmalige operatie. Begin jaren 1950 viel de basisopleiding opnieuw stil ingevolge een aanwervingsstop.⁷⁵ Pas in 1958 werden de scholen voor bewaarders, gehecht aan de penitentiaire schoolcentra van Marneffe en Hoogstraten, heropend.⁷⁶ In de volgende jaren organiseerde men hier tiendaagse initiatiecursussen voor pas aangeworven bewaarders en vervolmakingscursussen voor bewaarders die van plan waren aan bevorderingsexamens deel te nemen. Verder werden voor alle categorieën van het personeel studiedagen en studiebezoeken georganiseerd.⁷⁷ In 1955 werd bovendien een Volmakingscentrum voor het Personeel opgericht in de strafinrichting te Nijvel. Onder deze welluidende titel ging in de praktijk enkel een centrale vakbibliotheek schuil, toegankelijk voor de leden van het gevangenispersoneel die hun beroepskennis op eigen initiatief wilden aanvullen.⁷⁸

Met de jaren groeide het verlangen naar een inrichting die volledig was toegespitst op de beroepsopleiding van het gevangenispersoneel en hiervoor ook over de gepaste infrastructuur beschikte. In september 1960 werd op het domein van de strafinrichting te Merksplas gestart met de bouw van een dergelijke inrichting. In maart 1962 werd het **Volmakingsinstituut voor Penitentiaire Kaders (VIPK)** officieel geopend.⁷⁹ Deze instelling voorzag in de basisopleiding van bewaarders via vierweekelijkse klassikale opleidingsessies en organiseerde studiebijeenkomsten voor het kaderpersoneel.⁸⁰ Kort na de oprichting van het VIPK verhuisde de vakbibliotheek van het Volmakingscentrum te Nijvel naar Merksplas. Om de bibliotheek toegankelijk te maken voor alle personeelsleden werd een uitleendienst opgezet, die belangstellenden de mogelijkheid bood om kosteloos boeken in lezing te ontvangen. Tegelijkertijd fungeerde het VIPK als documentatiedienst en bezorgde het geïnteresseerde personeelsleden documentatiepakketten afgestemd op de programma's van aangekondigde bevoorderingsexamens.

Het VIPK te Merksplas, hoewel gelegen in het Nederlandstalige landsdeel, voorzag in de vorming van zowel het Nederlandstalige als het Franstalige personeel. Om de Franstalige personeelsleden toe te laten in het eigen taalgebied opleiding te volgen, werd uitgekeken naar een locatie voor een tegenhanger van het VIPK in Wallonië. Heraanknopen met het verleden, werd geopteerd voor Marneffe. In een vleugel van het Penitentiaire Schoolcentrum ging in maart 1979 het **Institut de Perfectionnement des Cadres Pénitentiaires (IPCP)** van start.⁸¹

In 1974 was men in Merksplas gestart met een basisopleiding van drie weken voor het administratief personeel.⁸² Vanaf 1980 werd deze opleiding zowel door het VIPK als het IPCP aangeboden.⁸³ In 1982 werd in Marneffe voor het eerst ook geëxperimenteerd met een opleiding voor stagedoende directeurs.⁸⁴

⁷⁴ Ministeriële Omzendbrief van 3 juni 1950 (*Rec.*, 1950, p. 142-145).

⁷⁵ DEVLIEGER L., 'De beroepsopleiding van het personeel', *Bulletin van het Bestuur Gevangenen*, X, 1956, 10, p. 225-226.

⁷⁶ Dh. H., 'De beroepsopleiding van het personeel der strafinrichtingen', *Bulletin van het Bestuur Strafinrichtingen*, XIII, 1959, 3, p. 95-96.

⁷⁷ VAN HELMONT M., 'De beroepsopleiding van het personeel der strafinrichtingen', *Bulletin van het Bestuur Strafinrichtingen*, XVII, 1963, 1, p. 13-19.

⁷⁸ Bedrijvigheid van het Bestuur der Strafinrichtingen. Vijfjaarlijks verslag 1955-1960, *Bulletin van het Bestuur Strafinrichtingen*, XIV, 1960, 6, p. 439.

⁷⁹ GILSON J., 'Vervolmakingsinstituut der Penitentiaire Kaders te Merksplas', *Bulletin van het Bestuur Strafinrichtingen*, XVI, 1962, 3, p. 191-197.

⁸⁰ ROUSSEAU J., 'Overzicht van de activiteiten in het Vervolmakingsinstituut der Penitentiaire Kaders 1971-1973', *Bulletin van het Bestuur Strafinrichtingen*, XXVIII, 1974, 3, p. 161-181.

⁸¹ MONDO D., 'Opening van het "Institut de Perfectionnement des Cadres Pénitentiaires" te Marneffe op 26 maart 1979', *Bulletin van het Bestuur Strafinrichtingen*, XXXIII, 1979, 2, p. 99-100.

⁸² DEPREEUW W., 'Criminologie en vorming van het personeel in de Strafrechtsbedeling: Gevangenis en sociaal verweer', *Bulletin van het Bestuur Strafinrichtingen*, XXXV, 1981, 1, p. 24.

⁸³ ROUSSEAU J., 'Overzicht van de activiteiten in het Volmakingsinstituut der Penitentiaire Kaders te Merksplas in 1980', *Bulletin van het Bestuur Strafinrichtingen*, XXXV, 1981, 2, p. 98-99 en MONDO M., 'Overzicht van de

Het toenemend aantal personeelsleden en het steeds grotere belang dat werd gehecht aan de vorming van het personeel deed de minister van Justitie in 1993 besluiten om twee centra in te richten specifiek belast met de basisopleiding van penitentiaire beambten.⁸⁵ De Nederlandstaligen konden terecht in het **Penitentiair Centrum voor Basisopleiding** (PCBO) te Gent, de Franstaligen in het **Centre pour la Formation de Base** (CFB) te Lantin. De eerste basisopleidingen startten in oktober 1995. Na korte tijd verhuisde het PCBO van Gent naar Brugge. In totaal werden te Gent 13 sessies van vier weken georganiseerd, tot in mei 1997. PCBO “De Bres” te Brugge opende in oktober 1997 haar deuren. Na de basisopleiding van vier weken volgde een stage van twee maanden in de strafinrichting waar de penitentiair beampte in kwestie was tewerkgesteld.

In de praktijk bleek echter nog een en ander te schorten. Vanuit diverse hoeken (de academische wereld, de Kamercommissie Justitie, de gevangenisdirecteurs en vakbonden) kwam er kritiek op het feit dat veel penitentiaire beambten omwille van dringende personeelsbehoeften vaak onvoorbereid in dienst traden zonder eerst de basisopleiding gevolgd te hebben. De basisopleiding werd aanzien als te laattijdig, te kort, te fragmentarisch, te theoretisch en te vrijblijvend.⁸⁶ Als tijdelijke oplossing werd vanaf januari 2006 de basisopleiding uitgebreid van 4 naar 6 weken klassikale opleiding, waarvan 1 week in het VIPK of het IPCP. Een grondigere hervorming van de basisopleiding werd in de loop van 2007 doorgevoerd.⁸⁷ Vanaf september 2007 volgen nieuwe penitentiaire beambten een opleidingstraject van drie maanden, bestaande uit een week onthaal, zes weken klassikale opleiding en zes weken praktijkstage in diverse strafinrichtingen onder begeleiding van mentoren. De basisopleiding start van bij de indiensttreding van de penitentiair beampte en loopt samen met de stageperiode van drie maanden voorafgaand aan de benoeming. De gehele duur van het opleidingstraject ressorteren de nieuwe penitentiaire beambten onder de basisopleidingscentra. Aan het eind van de basisopleiding maakt het basisopleidingscentrum een evaluatie op in de vorm van een stageverslag en formuleert een gefundeerd advies over de geschiktheid van de stagiair om in de gevangenis te werken.

Kort voor de start van de hervormde basisopleiding in 2007 verhuisde het CFB van Lantin naar Marneffe. Het CFB en het IPCP fuseerden en de nieuwe inrichting kreeg de naam **Centre de Formation du Personnel Pénitentiaire** (CFPP). Deze inrichting voorziet zowel in de basisopleiding als in de voortgezette opleiding van het Franstalig personeel dat werkzaam is in de gevangenissen, gaande van penitentiaire beambten en administratief personeel tot kaderpersoneel. Het takenpakket van het VIPK te Merksplas omvat onder meer de organisatie van de basisopleiding van alle categorieën van personeel (m.u.v. de penitentiaire beambten) en van de voortgezette opleidingen. De inrichting wordt ook betrokken bij de basisopleiding van de penitentiaire beambten; één week vindt plaats in Merksplas. Verder worden hier regelmatig vergaderingen, werklunches, studiedagen of opleidingen georganiseerd voor bepaalde categorieën van personeel (bijv. penitentiaire beambten werkzaam in psychiatrische afdelingen, portiers, aalmoezeniers of inrichtingshoofden), naar aanleiding van een bepaald thema (bijv. de Basiswet, drugs of conflict- en agressiebeheersing) of ter voorbereiding van bevorderingsexamens.⁸⁸

Aan het VIPK en het CFPP is een rekenplichtige van de opleiding gehecht. Deze rekenplichtige staat onder meer in voor het afhandelen van de kostenstaten van opleidingen (de zogenaamde staten 172). Dit zijn staten met ingediende reis- en verblijfskosten en nachtvergoedingen, staten met uitbetaalde lesvergoedingen aan interne lesgevers van Justitie en staten met uitbetalingen van toegekende dienstvrijstellingen en opleidingsverloven. Deze kostenstaten worden door de personeelssecretariaten van de strafinrichtingen op regelmatige tijdstippen aan de rekenplichtige toegezonden.

aktiviteiten in het Volmakingsinstituut der Penitentiaire Kaders te Marneffe in 1979-1980’, *Bulletin van het Bestuur Strafinrichtingen*, XXXV, 1981, 2, p. 110-111.

⁸⁴ JANSSEN J., ‘Beroepsopleiding van het personeel’, *Bulletin van het Bestuur Strafinrichtingen*, XXXVI, 1982, 4, p. 329-331; MONDO J., ‘Overzicht van de activiteiten in het Volmakingsinstituut der Penitentiaire Kaders te Marneffe in 1982’, *Bulletin van het Bestuur Strafinrichtingen*, XXXVII, 1983, 1, p. 92-93.

⁸⁵ DERVEAUX W., ‘Beveiligen versus bejegenen. Een visie vanuit de praktijk van het bewaarderswerk’, in NEYS A., PETERS T., PIETERS F. en VANACKER J. (red.), *op. cit.*, p. 224.

⁸⁶ WAUTERS A., *Hervorming basisopleiding voor PB’s. Versie 1*. Niet-gepubliceerde projectfiche. [2007].

⁸⁷ *Operationeel plan Penitentiaire Opleidingscentra (NL) januari-juni 2008*, p. 6-7.

⁸⁸ Voor meer informatie omtrent de actuele werking en de activiteiten van het VIPK kan verwezen worden naar de jaarverslagen 2006 en 2007 van het VIPK.

In december 2007 werd de opleidingscel, die sinds 1998 op centraal niveau bestond, gedecentraliseerd. De werkzaamheden werden verdergezet in het VIPK (voor het Nederlandstalig personeel) en het CFPP (voor het Franstalig personeel). In essentie staat de opleidingscel in voor de afhandeling van aanvragen voor opleidingsverlof en dienstvrijstelling. De opleidingscel fungeert als doorgeefluik tussen het lokaal en het centraal niveau en stelt, na goedkeuring van de centrale verantwoordelijke, het lokaal niveau (aanvrager én diensthoofd) op de hoogte van de beslissing.

Institutioneel onderzoek van de diverse organen en functies werkzaam binnen en naast de strafinrichtingen

Administratieve commissie (1821-2003)

De administratieve commissie dateert van het begin van de 19de eeuw. Zij stamt af van de onder het Franse bewind ingestelde 'raad van liefdadigheid'.⁸⁹ Tijdens het Nederlandse bewind werd elke gevangenis bestuurd door een college van regenten of een administratieve commissie.⁹⁰ Na de Belgische onafhankelijkheid werden deze twee organen gelijkgeschakeld en werd het college van regenten omgedoopt tot administratieve commissie.⁹¹ De administratieve commissie bestond uit door de Koning benoemde leden en werd (in theorie) tot 1865 voorgezeten door de provinciegouverneur.⁹² Later werden ook de procureur des konings (KB van 12 augustus 1842), de burgemeester (KB van 21 juni 1843) en de krijgsauditeur van rechtswege aan de commissie toegevoegd. De vergaderingen vonden plaats in een gevangenislokaal. De commissie was aanvankelijk een machtig orgaan met ruime controle-, advies- en beslissingsbevoegdheden. Haar takenpakket omvatte het bestuur van de inrichting en het regelen van alle onderdelen van de dienst en de boekhouding. Ze was onder meer belast met de aankoop van alle benodigdheden voor de werking van de inrichting, de verkoop van de in de inrichting gefabriceerde producten, het toezicht op de werkplaatsen en magazijnen, het regelen van de kantineprijzen, het opleggen van zware sancties aan gedetineerden, het jaarlijks voorleggen aan het centraal bestuur van een ontwerp van begroting, van plannen en ontwerpen van bouw- en herstellingswerken en van een verslag over de toestand in de gevangenissen waarvoor zij bevoegd was.⁹³

Geleidelijk aan namen haar bevoegdheden echter af en aan het begin van de 20ste eeuw was de commissie geëvolueerd naar een intermediaire instantie met een bijna exclusieve toezichts- en adviesfunctie.⁹⁴ In het A.R. van 1905 werd een exhaustieve opsomming gegeven van haar bevoegdheden, die zich grosso modo op vier domeinen situeerden: toezicht, betrekkingen met de centrale administratie, rechtstreekse bevoegdheden en adviesverlening.⁹⁵ Het toezicht strekte zich uit over alle diensten van de gevangenis, m.u.v. de boekhouding van de gelden en de waren. Eén of meerdere commissieleden werden gedurende een maand beurtelings belast met de opdracht minstens éénmaal per week de inrichting te bezoeken (de zgn. maandcommissaris). In het kader van haar toezichtopdracht ontving de commissie van de directie dagelijks een verslag over de beweging van de gevangenisbevolking, de voornaamste gebeurtenissen en alle andere nuttige inlichtingen. Bovendien kon de commissie te allen tijde inzage krijgen in het dagboek van de directeur en het tuchtregister. Gedetineerden mochten de commissie of de maandcommissaris onder gesloten omslag aanschrijven. Indien gewenst, konden de voorzitter en de maandcommissaris deelnemen aan de personeelsconferentie (cf. infra). De commissie trad tevens op als intermediair orgaan tussen de centrale directie en de gevangenisdirectie. Brieven en verslagen van de lokale directie werden, op enkele uitzonderingen na, via bemiddeling van de commissie overgemaakt aan het centraal bestuur. Omzendbrieven en onderrichtingen werden aan de commissie toegezonden, die deze aan de directeur doorspeelde of via de directeur aan de andere personeelsleden meedeelde. Jaarlijks rapporteerde de commissie aan de centrale administratie over de uitvoering van de wet inzake de voorwaardelijke invrijheidstelling en elke drie jaar maakte ze een

⁸⁹ Ministerieel Besluit van 20 oktober 1810 (*Rec.*, 1808-1810, p. 200); *Pandectes belges*, XCIV, 1909, kol. 381.

⁹⁰ MAES E., *op. cit.*, p. 30-31.

⁹¹ Koninklijk Besluit van 22 juni 1837 (*Rec.*, 1836-1841, p. 131).

⁹² In de praktijk nam de gouverneur nauwelijks deel aan de vergaderingen. Bij KB van 11 november 1865 houdende het organiek reglement van de administratieve commissies werd de gouverneur ontheven van het voorzitterschap. Voortaan werden de voorzitter en de ondervoorzitter door de Koning aangeduid onder de leden van de commissie.

⁹³ Koninklijk Besluit van 4 november 1821 (*Rec.*, 1817-1824, p. 312-314) en Instructie van 21 oktober 1822 aan de colleges van regenten en de administratieve commissies van de gevangenissen (*Rec.*, 1817-1824, p. 373-382).

⁹⁴ MAES E., *op. cit.*, p. 75.

⁹⁵ *Pandectes belges*, XCIV, 1909, kol. 432-437; MAES E., *op. cit.*, p. 118-122.

algemeen verslag op voor de minister van Justitie inzake de toestand van de gevangenis gedurende de voorbije drie jaar. Verder overhandigde de directeur jaarlijks een algemene staat van verbeterings- en herstellingswerken aan gebouwen en een staat betreffende de noodzakelijk geachte uitgaven voor de aankoop, hernieuwing en onderhoud van het meubilair aan de commissie, die het met haar gemotiveerd advies aan de centrale administratie overmaakte. Het A.R. van 1905 kende aan de commissie ook enkele rechtstreekse bevoegdheden toe, zoals het verlenen van verlof voor een periode van drie tot vijf dagen aan alle personeelsleden, m.u.v. de directeur en de psychiaters; het formuleren van voorstellen tot beloning van of geldelijke steun aan personeelsleden voor buitengewone diensten en uitzonderlijke daden van toewijding; het uitspreken van tuchtsancties (verwittigingen of berispingen) ten aanzien van personeelsleden, m.u.v. de directeur; het nemen van beslissingen inzake de overhandiging of verzending van brieven in twijfelgevallen waar de directeur zelf geen beslissing wenste te nemen en het doen van genadevoorstellen en voorstellen tot voorwaardelijke invrijheidstelling. Was de commissie niet rechtstreeks bevoegd, dan vervulde ze doorgaans een adviserende taak, bijvoorbeeld bij aanvragen tot verlof die de commissie zelf niet kon toekennen; vervanging van de afwezige of verhinderde directeur door de adjunct-directeur; voorstellen tot beloning van of geldelijke steun aan ambtenaren en beambten die niet van de commissie uitgingen; het opleggen van bepaalde tuchtsancties ten aanzien van het personeel en voorstellen tot genade en voorwaardelijke invrijheidstelling die niet rechtstreeks uitgingen van de commissie.

Het A.R. van 1965 en de Algemene Instructie (A.I.) van 1971 perkten de bevoegdheden van de administratieve commissie, in het Nederlands voortaan de *bestuurscommissie* geheten⁹⁶, verder in. De commissie behield weliswaar enkele toezichts- en adviestaken, maar in de praktijk bleek dat vooral de directeur meer armslag kreeg ten nadele van de bestuurscommissie. De directeur was niet langer verplicht de commissie in te lichten over de beweging van de gevangenisbevolking, de belangrijke gebeurtenissen of de door hem genomen maatregelen. De mogelijkheid tot inzage van bepaalde registers uit hoofde van toezicht werd nergens meer vermeld en ook van eventuele deelname aan de personeelsconferentie was geen sprake meer.⁹⁷ De bestuurscommissie werd ook niet langer om advies gevraagd omtrent de voorstellen van de directeur inzake werken aan gebouwen of vernieuwing van de inboedel. Bovendien werden een aantal van haar rechtstreekse bevoegdheden toegekend aan de directeur (bijv. toekenning verlof aan het personeel) of overgeheveld naar de minister van Justitie (bijv. raadpleging bij twijfel van de directeur inzake de overhandiging of verzending van brieven aan gedetineerden). Tot slot verloor de bestuurscommissie haar functie als intermediair orgaan met betrekking tot de briefwisseling tussen de centrale administratie en de lokale directie. De voornaamste taak van de bestuurscommissie na de inwerkingtreding van het A.R. van 1965 en de A.I. van 1971 was het verlenen van advies in het kader van de voorwaardelijke invrijheidstelling. Met de afschaffing van de wet-Lejeune en de inwerkingtreding van een nieuwe procedure voor voorwaardelijke invrijheidstelling verloor de commissie in 1999 ook voor deze materie haar adviesbevoegdheid.⁹⁸ Ondanks de afgenomen bevoegdheden bleef de samenstelling van de bestuurscommissie ongewijzigd. De leden werden voortaan wel door de minister en niet meer door de Koning benoemd. Bovendien konden de procureur des konings van een gerechtelijk arrondissement met meer dan 500.000 inwoners en de krijgssauditeur zich laten vervangen door een substituut. De functie van maandcommissaris, waarbij één of meer commissieleden beurtelings gedurende een maand werden aangeduid om minstens éénmaal per week de inrichting te bezoeken, bleef behouden.⁹⁹

⁹⁶ In het Frans bleef men de titel 'commission administrative' hanteren.

⁹⁷ De leden van de bestuurscommissie behielden wel het recht om op de griffie de zedelijkheidsdossiers te raadplegen.

⁹⁸ Wet van 5 maart 1998 betreffende de voorwaardelijke invrijheidstelling en tot wijziging van de wet van 9 april 1930 tot bescherming van de maatschappij tegen de abnormalen en de gewoontemisdadigers, vervangen door de wet van 1 juli 1964 (*B.S.*, 2/04/1998) en KB van 10 februari 1999 houdende uitvoeringsmaatregelen inzake de voorwaardelijke invrijheidstelling (*B.S.*, 23/02/1999).

⁹⁹ DUPONT L. en VERSTRAETEN R., *op. cit.*, p. 569-571; MAES E., *op. cit.*, p. 214-216.

Commissie van toezicht (2003-heden)

Bij KB van 4 april 2003 werden bovengenoemde bestuurscommissies afgeschaft en vervangen door **commissies van toezicht**.¹⁰⁰ De toezichtscommissies werden wettelijk verankerd in de Basiswet van 2005. Op centraal niveau werd een Centrale Toezichtsraad opgericht. Daarmee kwam men tegemoet aan de decennialange kritiek op het gebrek aan onafhankelijk extern toezicht op de gevangenen. Meer bepaald dienen de commissies een onafhankelijk toezicht uit te oefenen op de bejegening van de gedetineerden en op de naleving van de hen betreffende voorschriften in de gevangenis(en) waarvoor ze bevoegd is; aan de minister en aan de Centrale Toezichtsraad advies en inlichtingen te verstrekken inzake aan het welzijn van de gedetineerden gerelateerde aangelegenheden, te bemiddelen tussen de directeur en de gedetineerden bij kennisname van informele klachten en jaarlijks een verslag op te maken van hun bevindingen. Actieve inmenging in het lokaal of centraal beleid van de penitentiaire administratie is echter uit den boze. Zoals voorheen bij de bestuurscommissie wijst de commissie van toezicht onder haar leden één of meerdere maandcommissarissen aan die minstens éénmaal per week de gevangenen bezoeken waarvoor de commissie bevoegd is. Voor zover dit voor de uitoefening van de taken noodzakelijk is, hebben de commissieleden vrije toegang tot alle plaatsen in de gevangenis en hebben zij het recht om ter plaatse, behoudens wettelijk bepaalde uitzonderingen, alle op de gevangenis betrekking hebbende registers en andere bescheiden in te zien, met inbegrip van het register van tuchtsancties en van alle bescheiden die individuele gegevens bevatten van de gedetineerde. Bovendien hebben zij het recht zonder controle een briefwisseling te voeren met de gedetineerden en zonder toezicht in contact te treden met hen. Elke commissie van toezicht bestaat uit zes leden die voor een termijn van vier jaar, eenmaal hernieuwbaar, door de Koning worden benoemd op grond van hun deskundigheid of ervaring terzake. Minstens één werkend lid van de zittende magistratuur, één geneesheer en één advocaat zijn lid van de Commissie van toezicht.¹⁰¹

Een nieuwigheid is dat de commissie van toezicht uit haar leden een klachtencommissie van drie leden kan samenstellen, voorgezeten door een werkend lid van de zittende magistratuur. Deze klachtencommissie is bevoegd voor de behandeling van klachten van gedetineerden. De onafhankelijkheid en onpartijdigheid van de leden wordt gegarandeerd door het feit dat een lid geen deel neemt aan de behandeling van een klacht indien hij ook is opgetreden in een zaak betreffende de gedetineerde. De formele procedure voor de afhandeling van klachten wordt uitgebreid beschreven in de Basiswet (art. 147-162). In de praktijk tracht men echter klachten in de mate van het mogelijke in der minne te regelen. De maandcommissaris speelt hierbij een belangrijke bemiddelingsrol. In 2006 was er nog nergens een klachtencommissie ingesteld.¹⁰²

Personeelsconferentie

Een maandelijks vergadering van het personeel werd voor het eerst bij reglement ingesteld in 1847 in de inrichting voor jeugddelinquenten te Saint-Hubert.¹⁰³ Vanaf 1859 werd in de Centrale Gevangenis te Leuven een gelijkaardige vergadering belegd.¹⁰⁴ Het bijhuis van de jeugdgevangenis van Saint-Hubert te Namen en de Centrale Gevangenis te Gent volgden in 1873 deze voorbeelden.¹⁰⁵ Pas in 1891 werd het periodiek vergaderen van een personeelsconferentie ook verplicht in de hulpgevangenis.¹⁰⁶ De personeelsconferentie stond onder het voorzitterschap van de directeur en bestond verder uit de adjunct-directeur, de aalmoezenier, de geneesheer, de onderwijzer, de hoofdbewaarder of de

¹⁰⁰ Koninklijk Besluit van 4 april 2003 tot wijziging van het koninklijk besluit van 21 mei 1965 houdende het algemeen reglement van de strafinrichtingen (*B.S.*, 16/05/2003).

¹⁰¹ Basiswet van 12 januari 2005 betreffende het gevangeniswezen en de rechtspositie van de gedetineerden, art. 26-31 (*B.S.*, 1/02/2005) en de Wet houdende diverse bepalingen van 23 december 2005, art. 14 (*B.S.*, 30/12/2005).

¹⁰² Jaarrapport van de Centrale Toezichtsraad en de Commissies van Toezicht voor het jaar 2006, beschikbaar op: http://www.just.fgov.be/nl_html/organisation/html_org_rechtscolleges/centrale_toezichtsraad.html.

¹⁰³ Koninklijk Besluit van 11 augustus 1847, art. 20 (*Rec.*, 1847, p. 66).

¹⁰⁴ Koninklijk Besluit van 16 december 1859, art. 40-41 (*Rec.*, 1858-1860, p. 491-492).

¹⁰⁵ Koninklijk Besluit van 27 februari 1873 (*Rec.*, 1873-1875, p. 37).

¹⁰⁶ Ministeriële Omzendbrief van 5 mei 1891 (*Rec.*, 1891, p. 142-143).

bewaarder 1ste klas-diensthoofd en de hoofdbewaarster. Andere personeelsleden konden op uitnodiging aan de bijeenkomsten deelnemen. Het A.R. van 1905 nam de meeste bepalingen die opgenomen waren in de Ministeriële Omzendbrief van 5 mei 1891 over. De voornaamste taak van de conferentie was het opstellen van het moreel klassement van de veroordeelde en de bespreking van de vragen die hieromtrent rezen. De leden wisselden hun meningen uit en formuleerden voorstellen tot voorwaardelijke invrijheidstelling voor gedetineerden die in de morele boekhouding waren ingeschreven.

In het A.R. van 1965 werd de samenstelling van de vergadering enigszins gewijzigd. Naast de directeur, die het voorzitterschap bleef uitoefenen, zetelden ook de adjunct-directeurs, de geneesheer-antropoloog, de geneesheer, de onderwijzer, de maatschappelijk assistent en de hoofdbewaarder in de conferentie. In beginsel namen de aalmoezenier en de morele consultants aan de vergadering deel indien een gedetineerde die van hen geestelijke bijstand ontving, werd besproken. Men kon als personeelslid ook nog steeds uitgenodigd worden tot de vergadering. Het takenpakket bleef ongewijzigd.

Met de gewijzigde VI-wetgeving eind jaren 1990 werd (in het Nederlands)¹⁰⁷ de benaming ‘personeelsconferentie’ vervangen door ‘personeelscollege’.¹⁰⁸ Dit college was samengesteld uit de directeur, zijn adjuncten, een psycholoog en een maatschappelijk assistent van de Psychosociale Dienst en de hoofdbewaarder of de penitentiair assistent. Wanneer hijzelf of de directeur hierom verzocht, maakte ook de geneesheer-antropoloog deel uit van het college. Men vergaderde minstens éénmaal per maand onder het voorzitterschap van de directeur. Het voornaamste doel van de bijeenkomsten van het personeelscollege bleef het onderzoek van de individuele gevallen en de grondige bespreking van de vraagstukken die daarbij rezen. De leden deelden elkaar hun beoordelingen mee en lichtten elkaar in over de sociale toestand en de persoonlijke gesteldheid van de gedetineerde, het verloop van zijn detentie en zijn perspectieven op reïntegratie en de eventuele problemen die zich daarbij stellen. Zij bestudeerden in het bijzonder de dossiers van de veroordeelden met het oog op een eventuele voorwaardelijke invrijheidstelling. Drie maanden vóór de toelaatbaarheidsdatum voor VI diende het personeelscollege, na de veroordeelde gehoord te hebben, te onderzoeken of de toelaatbaarheidsvoorwaarden voor VI vervuld waren, waarna een gemotiveerd advies werd uitgebracht. Indien het college oordeelde dat de voorwaarden voor de VI niet waren vervuld, stelde het de datum vast waarop het dossier opnieuw onderzocht zou worden. Na drie negatieve adviezen van het personeelscollege kon de veroordeelde zelf een verzoek tot de commissie voor de voorwaardelijke invrijheidstelling (CVI) richten. Indien het advies van het personeelscollege positief was, stelde de gevangenisdirecteur een voorstel tot voorwaardelijke invrijheidstelling op.

Recent werden de samenstelling en voornamelijk de werking van het personeelscollege ingevolge de nieuwe VI-wetgeving opnieuw gewijzigd.¹⁰⁹ Het college bestaat nu uit ten minste één directeur, één lid van het bewakingspersoneel, één lid van de psychosociale dienst en een secretaris. De bevoegdheden van het college werden drastisch ingeperkt. In essentie vervult het college niet langer de filterfunctie van voorheen, waarbij het als beslissend tussenorgaan optrad in de besluitvoering omtrent de toekenning van strafuitvoeringsmodaliteiten. Het is de directeur die de huidige VI-procedure, die ook wordt toegepast voor de voorlopige invrijheidstelling met het oog op verwijdering van het grondgebied of op overlevering, opstart en een advies uitbrengt minimum twee maanden voor de veroordeelde aan de tijdsvoorwaarden voldoet. Het personeelscollege komt enkel nog samen indien de veroordeelde dit wenst. Tijdens de vergadering krijgen de leden van het college de kans de veroordeelde te bevragen. Uiteindelijk wordt een consensus gezocht omtrent de te formuleren opmerkingen die in het verslag worden opgenomen. De schriftelijke opmerkingen van het personeelscollege worden dan bij het dossier gevoegd.

¹⁰⁷ In het Frans hanteert men tot vandaag de term ‘conférence du personnel’.

¹⁰⁸ Koninklijk Besluit van 10 februari 1999 houdende uitvoeringsmaatregelen inzake de voorwaardelijke invrijheidstelling (*B.S.*, 23/02/1999).

¹⁰⁹ Koninklijk Besluit van 29 januari 2007 tot bepaling van de inhoud van het verslag van de directeur en tot bepaling van de samenstelling en de werkwijze van het personeelscollege (*B.S.*, 1/02/2007).

Directie

De leiding van elke strafinrichting berust bij de directeur. Hij wordt meestal bijgestaan door één of meerdere adjuncten. Overeenkomstig de classificatie van de gevangenen in drie klassen maakte men tot de jaren 1990 een onderscheid tussen directeurs eerste, tweede en derde klasse. Momenteel onderscheidt men eerstaanwezende directeurs en directeurs. In grote inrichtingen zijn de directiefuncties opgesplitst volgens specialisatie (algemene leiding, beheer, personeel, regime gedetineerden). Tot aan de Tweede Wereldoorlog bleef de beslissingsbevoegdheid van de directeur vrij beperkt. Het overheersende cellulair regime, de sturing vanuit Brussel en het aanzienlijke zeggenschap van de administratieve commissie liet de directeur weinig vrijheid om op lokaal niveau initiatieven te nemen. Met de doorbraak van het gemeenschapsregime na 1945 kreeg de lokale directie heel wat meer armslag om in functie van de plaatselijke behoeften een eigen gevangenisbeleid uit te stippelen. Deze decentralisering van het beslissingsniveau is ook duidelijk af te leiden uit het A.R. van 1965 en de A.I. waarin werd vastgelegd dat onder meer de organisatie van tewerkstellings-, vormings- en ontspanningsactiviteiten van de gedetineerden aan de directeur wordt overgelaten.¹¹⁰ Enerzijds voert de directeur de richtlijnen en instructies vanuit Brussel uit door de talrijke ministeriële omzendbrieven te vertalen in dienstorders, anderzijds kan de directeur via interne dienstnota's diverse voorschriften uitvaardigen betreffende de lokale inrichtingspraktijk. Deze dienstnota's kunnen betrekking hebben op aspecten van het gevangenisregime in het algemeen of meer specifiek gericht op bepaalde gedetineerden, personeelzaken, aspecten van de veiligheid, e.d.m.¹¹¹ De Basiswet van 2005 bestendigde de positie van de directeur die binnen het nieuwe wettelijke kader een belangrijke rol blijft vervullen op het vlak van de interne regimebedeling. Wel kan zijn besluitvorming voortaan onderworpen worden aan een externe controle-instantie, met name de commissie van toezicht.

Penitentiaire beamtben

Penitentiaire beamtben (of PB's) vormen de grootste personeelscategorie in de gevangenen. Zij maken bijna negentig procent uit van het personeelsbestand. Het eerste algemeen reglement voor het gevangenispersoneel dat dateert uit het midden van de 19de eeuw voorzag drie graden bij het bewakingspersoneel: hoofdbewaarder en bewaarder eerste en tweede klasse.¹¹² Het A.R. van 1905 maakte verder onderscheid tussen hoofdbewaarder en bewaarder eerste, tweede en derde klasse. In gevangenen waar geen hoofdbewaarder was aangesteld, fungeerde een bewaarder eerste klasse als dienstchef. Aanvankelijk sprak men van bewaker of cipier. Vanaf de jaren 1960 kwam de term 'bewaarder' in voege en sinds de jaren 1990 heet de functie officieel 'penitentiair beamtbe'. In stijgende orde maakt men momenteel onderscheid tussen: penitentiair beamtbe, eerste penitentiair beamtbe, eerstaanwendend penitentiair beamtbe, kwartierchef en hoofdbewaarder.¹¹³ Bij het bewakingspersoneel wordt verder nog onderscheid gemaakt tussen specifieke functies, bijvoorbeeld de portier, de beamtbe 'bad' en de beamtbe 'toren'. De taken van de penitentiaire beamtben staan, geordend per categorie, beschreven in de A.I. (art. 34-41). De primaire taak van de penitentiaire beamtben bestaat erin de gedetineerden, alsook hun omgeving en de personen die de inrichting bezoeken en met de gedetineerden contact hebben, rechtstreeks of onrechtstreeks te bewaken en te begeleiden.¹¹⁴

¹¹⁰ CHRISTIAENSEN S., 'Klassieke en hedendaagse beroepen en functies in de strafuitvoering', in HEIRBAUT D., ROUSSEAU X. en VELLE K. (red.). *Politieke en sociale geschiedenis van justitie in België van 1830 tot heden*. Brugge, Die Keure, 2004, p. 325; MAES E., *op. cit.*, p. 214-215; NEYS A. en PETERS T., *art. cit.*, p. 30; SISCOT J.-M. en VANACKER J., 'Het gevangenispersoneel', in NEYS A., PETERS T., PIETERS F. en VANACKER J. (red.), *op. cit.*, p. 114-116.

¹¹¹ NEYS A., 'Het gevangenisregime bekeken vanuit een rechtspositioneel oogpunt', *Ad Rem. Tweemaandelijks tijdschrift van de orde van Vlaamse balies*, III, 2004, p. 7 (themanummer gevangenen).

¹¹² Koninklijk Besluit van 10 maart 1857 houdende het reglement voor het gevangenispersoneel (*Rec.*, 1855-1857, p. 605-622).

¹¹³ BUYCK J., 'Het gevangenispersoneel (1830-2002)', in HEIRBAUT D., ROUSSEAU X. en VELLE K. (red.). *op. cit.*, p. 319-320; CHRISTIAENSEN S., *art. cit.*, p. 326.

¹¹⁴ WAUTERS A., *De organisatie van de FOD Justitie en het DG Penitentiaire Inrichtingen*. Merksplas, VIPK, Februari 2007, p. 44.

Griffie

De gevangenisgriffie heeft doorheen de tijd steeds dezelfde taken verricht. In eerste instantie staat het griffiepersoneel in voor het bijhouden en beheren van de bescheiden betreffende de juridische en penitentiaire toestand van de gedetineerden. De griffie is tevens belast met de berekening van de strafduren en de tenuitvoeringlegging van rechterlijke beslissingen inzake vrijheidsberoving die worden meegedeeld via aanhoudingsmandaten, dagvaardingen, akten van beroep of verzet, strafverminderingen, overplaatsingsbevelen, invrijheidstellingen, e.d.m. Tot slot treedt de griffie op als administratief verbindingscentrum tussen de gerechtelijke en de administratieve overheden enerzijds en de gedetineerden anderzijds en verstrekt het griffiepersoneel inlichtingen aan de gedetineerden inzake hun juridische en penitentiaire toestand.¹¹⁵

In een gevangenis mag niemand worden opgesloten of in vrijheid worden gesteld zonder dat hij langs de griffie is gepasseerd voor identiteitscontrole, controle van de bescheiden betreffende opsluiting of invrijheidstelling en in- of afschrijving in het inschrijvingsregister. Ook voor het uithalen of terugbrengen van gedetineerden moet de gedetineerde langs de griffie passeren voor identiteitscontrole en het paraferen van de uithalingslijst.¹¹⁶

Dienst Boekhouding

Sedert het Nederlandse bewind viel de boekhouding in de gevangenissen onder het beheer van het college van regenten of de administratieve commissie.¹¹⁷ Halfweg de 19de eeuw werden de directeurs van de centrale en secundaire gevangenissen aangesteld als rekenplichtigen.¹¹⁸ De functie van agent-rekenplichtige werd ingesteld bij KB van 14 februari 1865 (*B.S.*, 22/02/1865), in uitvoering van de organieke wet van 15 mei 1846 op de rijkscomptabiliteit (*B.S.*, 19/05/1846). De gevangenisboekhouding werd geregeld via een reglement, uitgevaardigd in 1865¹¹⁹, in 1891¹²⁰ en in 1906¹²¹. Aanvankelijk werd een onderscheid gemaakt tussen een rekenplichtige voor het beheer van de gelden en voor het beheer van de waren. Het beheer van de gelden omvatte de ontvangsten en uitgaven voor rekening van de Staat, voor rekening van de massa van de gedetineerden en, in de meeste inrichtingen sedert 1931, voor rekening van de Regie van de Gevangenisarbeid. Het beheer van de waren omvatte de aankoop van onder meer grondstoffen, eetwaren, geneesmiddelen en meubilair, evenals de registratie en het beheer ervan en de rechtvaardiging van in- en uitgaande waren.¹²²

Momenteel onderscheidt men een rekenplichtige van de gelden (van de Staat), van de massa van de gedetineerden (derdengelden)¹²³, van de Regie van de Gevangenisarbeid, van de waren en van de gezondheidszorg¹²⁴.

¹¹⁵ *Jaarverslag 1998 van het Directoraat-generaal Straffinrichtingen*. Brussel, Ministerie van Justitie, [1999], p. 44-45; PIETERS F., 'Het gevangeniswezen: structuur en organisatie', in NEYS A., PETERS T., PIETERS F. en VANACKER J. (red.), *op. cit.*, p. 66-67.

¹¹⁶ WAUTERS A., *op. cit.*, p. 46.

¹¹⁷ *Pandectes belges*, XCIV, 1909, kol. 445.

¹¹⁸ Koninklijk Besluit van 25 januari 1854 (*Rec.*, 1852-1854, p. 592-593).

¹¹⁹ Ministerieel Besluit van 14 februari 1865 (*Rec.*, 1964-1866, p. 159).

¹²⁰ Ministeriële Omzendbrief van 8 december 1891 (*Rec.*, 1891, p. 350-381).

¹²¹ Ministerieel Besluit van 15 mei 1906 (*Rec.*, 1906, p. 418-474).

¹²² VAN ES G., 'Comptabiliteit der gevangenissen', *Bulletin van het Bestuur Straffinrichtingen*, XI, 1957, 4, p. 191-237.

¹²³ De ontvangsten en uitgaven gedaan door de gewone rekenplichtigen voor aan de Staat vreemde diensten worden in de comptabiliteit derdengelden genoemd. De Staat is geen eigenaar van deze gelden maar de rekenplichtigen beheren deze als gedeponeerde gelden. De terugbetaling van deze gelden geschiedt rechtstreeks door de rekenplichtige van het Bestuur die deze gelden ontvangen heeft.

¹²⁴ Sinds 1 januari 1999 vallen medische en para-medische uitgaven ten laste van een apart begrotingsprogramma beheerd door de Penitentiaire Gezondheidsdienst. In de praktijk betekent dit dat de beschikbare middelen moeten

Psychosociale Dienst

De Psychosociale dienst, opgericht in 1997 (cf. supra), staat in voor het onthaal van binnengekomen gedetineerden en voor de begeleiding van beklaagden en veroordeelden tijdens belangrijke fasen van hun strafproces. Ingevolge de vernieuwde VI-wetgeving van 1998 en vanuit de globale visie van het Directoraat-generaal werd het accent verschoven van het begeleidingsaspect naar persoonlijkheids-onderzoek, adviesverlening en pretherapie.¹²⁵ De PSD formuleert gemotiveerde adviezen omtrent diverse fasen van de strafuitvoering, gaande van classificatie, uitgaansvergunning, penitentiair verlof of beperkte vrijheid tot voorlopige of voorwaardelijke invrijheidstelling. In het kader hiervan schetst de dienst een beeld van de dader, schat de kansen op recidive in en bepaalt de juiste indicatiestelling. In samenwerking met de diensten van de gemeenschappen en de dienst Justitiehuzen werkt de PSD mee aan het reclasseringsplan van de veroordeelde. Voor bepaalde daders van seksueel misbruik wordt een advies opgesteld door een gespecialiseerd team. Inzake geïnterneerden formuleert de dienst psychosociale adviezen ten behoeve van de commissies tot bescherming van de maatschappij. Het beoogde doel is enerzijds de recidive te beperken en anderzijds bij te dragen aan de veilige en menselijke tenuitvoeringlegging van de straf of maatregel. Ook naar het personeel toe vervult de dienst een aantal taken. Ze werkt mee aan vormingsprogramma's voor penitentiaire beambten die later ingeschakeld worden bij de diagnose en opvang van gedetineerden. De PSD vangt tevens personeels-leden op die het slachtoffer zijn van een traumatische ervaring en verwijst hen indien nodig naar een gespecialiseerde instantie.

De PSD zag eveneens toe op de psychologische, medische en sociale begeleiding en behandeling van de geïnterneerden en de gedetineerden die verbleven op de psychiatrische afdeling van de strafinrichting of in een inrichting voor sociaal verweer. In de Basiswet van 2005 werd echter een duidelijke scheiding aangebracht tussen expertise en zorg. Voortaan is de functie van medico-psychosociale expert niet langer verenigbaar met een opdracht als zorgverlener.¹²⁶ De psychiatrische en psychologische zorg in de gevangenis werd recent dan ook overgeheveld van de PSD naar de dienst Gezondheidszorg.

Dienst Gezondheidszorg

In de gevangenissen bestaat de medische dienst uit geneesheren, een tandarts, verpleegkundigen en een kinesitherapeut. Zij verlenen zorg aan de gedetineerden en staan in voor de continuïteit van de verzorging. In de grotere inrichtingen wordt een beroep gedaan op de specialisten. Gespecialiseerde onderzoeken of behandelingen die niet ter plaatse kunnen gebeuren, geschieden in één van de genees- en heelkundige centra bestemd voor gedetineerden: het Genees- en Heelkundig Centrum (GHC) gevestigd in de strafinrichting te Sint-Gillis, het Medisch Centrum Brugge (MCB) in het Penitentiaire Complex te Brugge of het Medisch Centrum in de gevangenis te Lantin. Het GHC dateert uit 1938 toen het nog te Vorst was gevestigd.¹²⁷ In 1958 verhuisde de inrichting naar de gevangenis te Sint-Gillis.¹²⁸ Het MCB werd in 1995 in gebruik genomen.¹²⁹ Het medisch centrum te Lantin werd in 2007 opgericht. Het medisch team in deze inrichtingen bestaat uit een geneesheer-directeur, een adjunct-geneesheer en een ploeg van verpleegkundigen. Deze staan in voor de organisatie van de raadplegingen voor gespecialiseerde geneeskunde. Dit gebeurt door een beroep te doen op externe geneesheer-specialisten die werken met een individueel contract (GHC) of in het kader van een samenwerkingsakkoord (bijvoorbeeld MCB met het ziekenhuis A.Z. Sint-Jan te Brugge). Het GHC te

gescheiden worden van de middelen van de algemene uitgaven en dat een afzonderlijke postchequerekening en andere geschriften moeten worden gehanteerd.

¹²⁵ *Jaarverslag 2000 van het Bestuur Strafinrichtingen*. Brussel, Ministerie van Justitie, [2001], p. 65; DE VALCK S. en STORME I., *art. cit.*, p. 85.

¹²⁶ Art. 101 § 2 van de Basiswet.

¹²⁷ *Jaarverslagen 1955-1960*, p. 371.

¹²⁸ Ministeriële Omzendbrief van 25 maart 1958 (*Rec.*, 1958, p. 35).

¹²⁹ Ministeriële Omzendbrief van 26 oktober 1995.

Sint-Gillis hospitaliseert vooral zieken uit de Brusselse gevangenissen, het MC Lantin behelpt de Waalse strafinrichtingen, terwijl het MCB voornamelijk instaat voor gedetineerden afkomstig uit Vlaamse gevangenissen, maar ook voor patiënten onder nierdialyse en voor zwangere vrouwen.¹³⁰ Patiënten die niet binnen de gevangenismuren behandeld kunnen worden, kunnen in gewone of universitaire ziekenhuizen terecht. Bij de opname in een burgerziekenhuis wordt de kamer waar de zieke gedetineerde verblijft, aanzien als een annexe van de gevangenis.

Via de centrale apotheek, gevestigd in de strafinrichting te Vorst, worden de geneesmiddelen verdeeld over de diverse strafinrichtingen. Dit geldt evenwel niet voor de strafinrichting te Merksplas, die over een eigen apotheek beschikt en die ook andere gevangenissen in de regio bevoorraadt, m.n. Antwerpen, Hoogstraten, Turnhout en Wortel. Het GHC te Sint-Gillis beschikt eveneens over een apotheek.¹³¹

De medische dienst werd met het oog op de recente bepalingen voorzien in de Basiswet van 2005 omgedoopt in dienst Gezondheidszorg en is zowel op centraal als lokaal niveau gestructureerd. De dienst Gezondheidszorg in de gevangenis staat in voor de uitvoering van de gezondheidszorg zoals bepaald in de artikelen 87 tot 99 van de Basiswet en de daaruit volgende regelgeving.

Met de Basiswet werd een scheiding voorzien tussen zorg en expertise. De functie van expert en zorgverlener zijn niet langer verenigbaar (cf. supra). Concreet betekent dit dat de bevoegdheid van de psychiatrische en psychologische zorg in de gevangenis van de PSD naar de dienst Gezondheidszorg werd overgeheveld. In die zin werd recent binnen de dienst Gezondheidszorg in elke gevangenis voorzien in een psycho-medische dienst die instaat voor de psychiatrische en psychologische zorg. De leden van deze dienst, psychiaters en psychologen, zijn beschikbaar volgens de behoeften van de gedetineerden. In de inrichtingen waar geïnterneerden of psychiatrische patiënten verblijven is de psychiatrische en psychologische zorg uitgebreid met bijkomende zorg die wordt voorzien door de zogenaamde psycho-medische zorgequipen. Op termijn is men ook van plan Centra voor Psychiatrische Crisisopvang (CPC) op te richten specifiek belast met de zorg en permanente opvolging van sterk gedragsgestoorden en agressieve patiënten (SGA-patiënten).¹³²

Herstelconsulent¹³³

In de Beleidsnota van 1999 formuleerde de minister van Justitie zijn intentie om het penitentiaire beleid te laten evolueren van een vergeldend naar een herstellend concept, gebaseerd op de principes van 'restorative justice'. Herstelrecht is gebaseerd op de noodzaak om de verstoorde relatie tussen het slachtoffer, de dader en de samenleving te herstellen. Hierbij dient men aan conflictoplossing te doen gebaseerd op communicatie en overleg tussen de partijen, rekening houdend met hun respectieve verwachtingen. Als wijze van proef verrichtten universitaire medewerkers in de periode 1998-1999 een actieonderzoek in zes gevangenissen om na te gaan in hoeverre aan de vrijheidsstraf een herstel- en slachtoffergerichte oriëntatie kon gegeven worden. De resultaten waren bemoedigend en kort erna besloot de minister van Justitie om in elke gevangenis een herstelconsulent aan te stellen. De functie van herstelconsulent (en van herstelcoördinator op centraal niveau) werd in het leven geroepen met de ministeriële omzendbrief van 4 oktober 2000. De eerste herstelconsulenten traden in oktober 2000 in dienst.

De herstelconsulent is de adviseur van de directeur inzake herstelgerichte detentie. De herstelconsulenten dienen de uitbouw van een coherent gevangenisbeleid dat aansluit bij het model van herstelgerichte detentie te bevorderen en het veranderingsproces naar een herstelgerichte gevangencultuur

¹³⁰ *Jaarverslag 2000 van het Bestuur Strafinrichtingen*. Brussel, Ministerie van Justitie, [2001], p. 61.

¹³¹ *Jaarverslag 1998 van het Directoraat-generaal Strafinrichtingen*. Brussel, Ministerie van Justitie, [1999], p. 22.

¹³² Visienota Dienst Gezondheidszorg, versie 14 december 2007.

¹³³ Ministeriële Omzendbrief van 4 oktober 2001; *Jaarverslag 2000 van het Bestuur Strafinrichtingen*. Brussel, Ministerie van Justitie, [2001], p. 56-57; VAN CAMP T., VAN WIN T., AERTSEN I. e.a., *Vademecum Herstelrecht en gevangenis*. Gent, Academia Press, 2004, passim.

te begeleiden. Zij moeten enerzijds gedetineerden, slachtoffers en samenleving sensibiliseren voor een herstelgerichte detentie en anderzijds communicatie tussen de betrokken partijen mogelijk maken. Sedert de start in 2000 werden een aantal concrete acties op poten gezet, gaande van voorbereidende acties (bijv. responsabilisering van gedetineerden op het vlak van afpersing), sensibiliseringsacties (bijv.: organisatie van werkgroepen van gedetineerden rond herstelrecht of realisatie van een informatiebrochure over de burgerlijke partij) en informatie-acties (bijv. aanpassing huishoudelijk reglement aan de herstelgerichte detentie) tot vormingsacties.

Overzicht van de buitendiensten van het DG EPI

1. Overzicht van de buitendiensten van het Bestuur van Strafinrichtingen anno 1960¹³⁴

MINISTERIE VAN JUSTITIE		BUIJDENISTEN	
OPEN INRICHTINGEN Strafschool te Hoogerstraten (I) Jonge nederlandsstalige primaire veroordeelden Penitentiaal Landbouwcentrum te Kuislede (IV) Volwassen nederlandsstalige veroordeelden geschikt voor open regime Strafschool te Marnefle (I) Jonge fransstalige primaire veroordeelden Penitentiaal Landbouwcentrum te Sint-Hubert (IV) Volwassen fransstalige veroordeelden geschikt voor open regime		HALF-OPEN INRICHTINGEN Strafinrichting te Merkplas (I) Primaire veroordeelden Lichaamswakke veroordeelden Veroordeelden lijdend aan T.B.C. Geïnterneerde reëdivisten Rustige en tot arbeid geschikt Tot arbeid geschikt in algemene en bedelaars Psychiatrie afdeling Strafinrichting te Sint-Andries-bij Brugge (II) Veroordeelde vrouwen wier straf 10 jaar niet te boven gaat Lichaamswakke veroordeelde vrouwen Veroordeelde vrouwen lijdend aan T.B.C. Geïnterneerde vrouwelijke reëdivisten Rustige geïnterneerde abnormale vrouwen Landloopsters en bedelaressen Inrichting voor landlopers te Wortel (II) Landlopers en bedelaars ongeschikt tot Oudmansontslag voor open of half-open regime meer dan 65 jaar	
INRICHTINGEN TOT BESCHERMING VAN DE MAATSCHAPPIJ (*) Inrichting B. M. te RakeM Rustige geïnterneerden Inrichting B. M. te Bergen Niet rustige geïnterneerde vrouwen		GESLOTEN INRICHTINGEN Arresthuizen Gevangenis te Antwerpen (I) Psychiatrie afdeling Gevangenis te Leper (IV) Gevangenis te Numan (III) Psychiatrie afdeling Inrichtingen voor strafuitvoering met arresthuizen Gevangenis te Brugge (II) Nederlandsstalige antisociale reëdivisten Gevangenis te Mechelen (IV) Veroordeelden wegens niet intentionele misdrijven Gevangenis te Turnhout (II) Rustige geïnterneerde abnormalen (opvoedend regime) Gevangenis te Gent (I) Nederlandsstalige primaire veroordeelden ongeschikt voor open of half-open regime. Geïnterneerde reëdivisten onge- schikt voor het regime van Kerckhofs. Psychiatrie afdeling. Centrale Gevangenis te Leuven (I) Criminele veroordeelden ongeschikt voor open of half-open regime Inrichtingen voor strafuitvoering Gevangenis te Dendermonde (II) Nederlandsstalige antisociale reëdivisten Gevangenis te Nijvel (IV) Veroordeelden geschikt voor open of half-open zelf-regerend Documentatiecentrum Gevangenis te Vorst (I) Veroordeelde vrouwen ongeschikt voor het regime van St-Andries Psychiatrie afdeling Gevangenis te Verriens (II) Fransstalige primaire veroordeelden ongeschikt voor open of half-open regime. Gevangenis te Sint-Gillis (I) Veroordeelden wegens inbreuken tegen de veiligheid van de Staat Veroordeelden ter beschikking van het Chirurgisch Medisch Centrum	

(*) N.B. inrichtingen die bestraft en beheerd worden door de diensten van het Ministerie van Justitie, onder andere de inrichtingen van het Bestuur van Strafinrichtingen niet de toepassing van de wet van 8.4.1930 betreft.

¹³⁴ Bulletin van het Bestuur Strafinrichtingen. XIV, 1960, 6, s.p. (ingevogd tussen p. 374 en 375).

3. Overzicht van de buitendiensten van het DG EPI anno 2006¹³⁶

¹³⁶ Met dank aan het VIPK Merksplas.

VORMING, BEHEER EN SELECTIE VAN ARCHIEVEN

Principes en basisbegrippen van de archivistiek

Archief

Archiefbescheiden zijn documenten die, ongeacht hun drager, hun datum of hun materiële vorm, opge- maakt of ontvangen worden door een organisatie, een persoon of een groep personen in uitoefening van haar of zijn functies of activiteiten, en die naar hun aard bestemd zijn om te berusten onder deze organisatie, persoon of groep personen. Het betreft dus om het even welk document, zowel op papier als op een magnetische, optische, elektronische of andere drager. Briefwisseling, e-mails, computer- bestanden, webpagina's, film- en geluidsbanden, kaarten en plannen zijn allemaal archiefbescheiden. Het Belgisch Staatsblad, boeken en gedrukte tijdschriften fungeren als documentatie en behoren niet tot het archief.

Archiefreeksen

Archiefreeksen of -series zijn groepen van documenten of dossiers die onder één noemer worden gebracht omdat ze een gemeenschappelijk element hebben, doorgaans van formele aard, en gerangschikt worden op basis van eenzelfde chronologisch, alfabetisch, numeriek of alfanumeriek criterium. Voorbeeld: de personeelsdossiers, de ontvangen omzendbrieven, de opsluitingsdossiers.

Archiefvormer

Een archiefvormer is een zelfstandig handelend orgaan, persoon of groep personen die archiefbeschei- den ontvangt, opmaakt en bewaart uit hoofde van zijn/haar activiteiten of in uitvoering van de hem/haar opgedragen taken.

Levenscyclus van het archief

Archief kent een hele levenscyclus, die niet eindigt wanneer het archief het kantoor van de bevoegde ambtenaar verlaat. In essentie onderscheidt men drie fasen in de levensloop van archiefdocumenten: de dynamische, semi-statische en statische fase.

In de **dynamische fase** hebben de archiefdocumenten in eerste plaats een administratieve functie. De stukken worden regelmatig gebruikt en bevinden zich binnen handbereik van de ambtenaar, hetzij in zijn eigen kantoor, hetzij in een archiefruimte in de onmiddellijke nabijheid. De ordening en bewaring is voornamelijk afgestemd op de individuele ambtenaar. Wanneer het dossier wordt afgesloten loopt de dynamische fase naar zijn einde. Na het afsluiten van het dossier kan het nog enige tijd onder de hoede van de behandelende ambtenaar blijven.

De **semi-statische fase** is een tussenperiode. De dossiers zijn wel afgesloten maar de termijn van juridische en administratieve verantwoordelijkheid is nog niet verstreken. Het is aangewezen bescheiden die semi-statisch zijn geworden uit de bureaus te halen en naar de archiefruimte over te brengen. Het dynamische deel blijft op die manier overzichtelijk.

De **statische fase** begint bij het verstrijken van de administratief-juridische bewaartermijn. In deze fase primeert de culturele en historisch-wetenschappelijke waarde van de archiefbescheiden. De archiefbescheiden die geselecteerd werden ter vernietiging, worden in deze fase effectief vernietigd. De archiefbescheiden die voor permanente bewaring in aanmerking komen, blijven over en komen in aanmerking voor overdracht naar het Rijksarchief.

Analyse van de archiefvorming en -bewaring

De archieven van de strafinrichtingen in België worden nog grotendeels ter plaatse in de inrichtingen bewaard. Een groot aantal gevangenisarchief heeft nooit of nauwelijks archief overgedragen aan het Rijksarchief. In de gevallen waarbij archief werd overgedragen, ging het doorgaans om de meer omvangrijke reeksen, zoals opsluitingsdossiers. De toegangen in de vorm van rollen, dagboeken van in- en uitschrijving, klappers en steekkaartsystemen werden niet altijd meegegeven. Doorgaans worden statische archieven vrij stiefmoederlijk behandeld: ze worden daar bewaard waar er plaats is, zonder dat waardevolle kantoor- of celruimte verloren gaat, meer bepaald op zolders en in kelders. Moedwillige vernietiging van archieven komt zelden voor, maar de soms zeer slechte materiële bewaaromstandigheden hebben wel tot gevolg dat bepaalde archiefbescheiden in zo'n slechte staat worden aangetroffen (vocht- of brandschade, schimmelvorming, dikke lagen vuil en stof) dat van permanente bewaring geen sprake kan zijn. Tijdige selectie dringt zich dus op. Om aan de hierboven geschetste toestand te verhelpen werd vanaf 1996 in Vlaanderen een acquisitie- en inventarisatie-operatie gestart onder impuls van archivaris Karel Velle. Onder zijn leiding werd in de periode 1996-2001 ruwweg twee strekkende kilometer gevangenisarchief verworven en ontsloten.¹³⁷ Op een klein aantal uitzonderingen na wordt het te bewaren archief van de Vlaamse strafinrichtingen tot en met 1970 in het Rijksarchief bewaard.¹³⁸ Momenteel lopen ook een aantal acties om de statische archieven in de Waalse gevangenis (vaak teruggaand tot de 19de eeuw) eveneens in veiligheid te brengen. Onderhavige selectielijst kan hiervoor de handleiding vormen en biedt de mogelijkheid om gestructureerd de bescheiden te selecteren die in aanmerking komen voor vernietiging, dan wel voor bewaring en overdracht naar het Rijksarchief.

Om een globaal overzicht te krijgen op de penitentiaire archiefvorming gedurende een groot deel van de 20ste eeuw kan dankbaar gebruik gemaakt worden van twee boekdelen met voorgedrukte formulieren. Het eerste boekdeel dateert van 1906 en werd uitgegeven in uitvoering van het A.R. van 1905 en het reglement op de boekhouding (R.B.) van 1906.¹³⁹ In 1937 volgde nog een 'formulierenboek' van de pas opgerichte Regie van de Gevangenisarbeid met een honderdtal aanvullende formulieren.¹⁴⁰ Het merendeel van deze formulieren bevatte instructies en toelichtingen die de bijzonderheden van de dienst nader omschreven en die bepaalde artikelen van het A.R. en het R.B. interpreteerden. Veel formulieren en modellen geraakten doorheen de jaren in onbruik. De bescheiden van de boekhouding en de Regie bevatten tot op vandaag echter nog heel wat referenties naar de modellen en formulieren die in bovengenoemde boekdelen werden voorgeschreven. In de selectielijst wordt dan ook, indien van toepassing, in de kolom met de opmerkingen gerefereerd naar het nummer van het betreffende model of formulier.

Bij het in kaart brengen van de archiefvorming bij de gevangenisgriffie is het belangrijk om te wijzen op het bestaan van de applicaties SIDIS en GRIFFIE. SIDIS staat voor *Système Informatique de Détention-Detentie Informaticasysteem*, en is een geïnformatiseerd werkinstrument dat in de jaren 1990 werd ontwikkeld met het oog op een doeltreffend administratief beheer van de gedetineerdenpopulatie. Deze applicatie richt zich specifiek op de registratie en het beheer van het signalement en de beweging van elke gedetineerde. Het SIDIS-systeem bevat gegevens van circa 350.000 gedetineerden en gaat terug tot de jaren 1970. Van elke gedetineerde worden volgende gegevens geregistreerd: data

¹³⁷ Voor meer informatie omtrent de diverse acquisitie- en inventarisatieprojecten van penitentiaire en gerechtelijke archieven die in de periode 1996-2001 in het Rijksarchief te Beveren liepen, zie: VELLE K., 'Instellingen, normen en procedures met betrekking tot crimineel wangedrag van jongeren in België, in de periode 1795-1950: bronnen en mogelijkheden voor verder onderzoek', in LIS C. en SOLY H. (red.), *Tussen dader en slachtoffer. Jongeren en criminaliteit in historisch perspectief*. Brussel, VUBPress, 2001, 253-276.

¹³⁸ De archieven van de strafinrichtingen, interneringscentra en penitentiaire mijncentra gelegen in de provincie Limburg worden in het Rijksarchief te Hasselt bewaard. De archieven van de inrichtingen gelegen in de andere Vlaamse provincies worden in het Rijksarchief te Beveren bewaard.

¹³⁹ *Formules relatives au service des Prisons*. Brussel, Ministerie van Justitie, 1906, 736 p.

¹⁴⁰ *Formulierenboek van de Regie van den Gevangenisarbeid*. Hoogstraten, Ministerie van Justitie, 1937, 168 p.

van opsluiting, transfer, hospitalisatie, penitentiair verlof, invrijheidstelling, de verschillende gevangenis waarin achtereenvolgens wordt verbleven, het misdrijf (of de misdrijven) waarvoor men is opgesloten/veroordeeld, de leeftijd, het geslacht, de nationaliteit, de wettelijke toestand, de invrijheidstellingsmodaliteit, enz.¹⁴¹ In 2000-2001 werd de interface GRIFFIE ontwikkeld en geïmplementeerd met het oog op de automatisering van de registratie en het beheer van opsluitingsgegevens.¹⁴² Deze informaticatoepassing verving in de praktijk de papieren opsluitingssteekkaart of -fiche en bevat o.m. gegevens betreffende de opsluitingstitels, de voorhechtenissen, de strafonderbrekingen en bepaalde incidenten. Op basis van GRIFFIE worden lijsten aangemaakt en geprint. Bepaalde lijsten moeten door het griffiepersoneel manueel verder ingevuld worden: de zgn. paleislijst (een lijst van gedetineerden die moeten verschijnen voor de rechtbank of worden overgebracht naar een ziekenhuis), de uitgangslijst, de lijst algemene fixatie en de transferlijst. Deze lijsten worden geprint en na het verstrijken van de bewaartermijn vernietigd. SIDIS en GRIFFIE kunnen door alle gevangenisgriffies worden geraadpleegd. Het beheer van de gegevens betreffende een bepaalde gedetineerde is echter beperkt tot de griffie van de strafinrichting waar deze persoon verblijft. Bovendien kan slechts één persoon op een bepaald moment gegevens van een bepaalde gedetineerde invoeren of wijzigen. Men kan dus niet met meerdere personen tegelijk binnen hetzelfde dossier werken. Het beheer van SIDIS en GRIFFIE berust bij de dienst Administratief Beheer van het DG EPI.¹⁴³

Het concept selectie

Selectie is de intellectuele en materiële procedure die erin bestaat de permanent te bewaren archiefbescheiden af te zonderen van deze die voor vernietiging in aanmerking komen.

De definitieve bestemming (bewaren of vernietigen) van archiefreksen wordt doorgaans bepaald op basis van inhoudelijke criteria. Dit houdt een waardebeoordeling in van de handelingen van de overheid en in principe van elke neerslag van die handelingen. Documenten met een grote bewijswaarde of informatiewaarde worden onmiddellijk bewaard, documenten die de neerslag vormen van routinematige handelingen worden meestal aan een nadere selectie onderworpen of gewoon vernietigd. Bij de waardering van de informatie wordt ook rekening gehouden met het zgn. bewaarniveau. In de AT2 (79) wordt hieronder verstaan: “Het niveau of onderdeel van een organisatie, waar de archiefbescheiden in hoofdzaak zijn behandeld of waar de archiefbescheiden met bewijskracht naar buiten zijn gevormd, en waar bijgevolg de archiefbescheiden moeten bewaard worden”.¹⁴⁴ Een variant op deze definitie wordt gehanteerd in *Archiefterminologie voor Nederland en Vlaanderen* (119): “Bestuurlijk, organisatorisch of administratief niveau van een archiefvormer van welke bij de selectie van archiefbestanddelen met dezelfde inhoud als de archiefbestanddelen van andere archiefvormers binnen of buiten dezelfde organisatie die archiefbestanddelen blijvend worden bewaard, terwijl de overeenkomstige archiefbestanddelen van de andere archiefvormers worden vernietigd”.¹⁴⁵ In een overheidsorganisatie komt het regelmatig voor dat dezelfde informatie op meerdere plaatsen wordt bewaard, zij het niet altijd in dezelfde vorm. De informatie wordt bij voorkeur op die plaats bewaard waar de informatie hetzij het volledigst, hetzij het best toegankelijk is, zodat elders bewaarde ontwerpen en afschriften kunnen worden vernietigd. Dit geldt bijvoorbeeld voor de notulen van het Basisoverlegcomité. Deze worden in elke gevangenis bij de personeelsdienst en de preventieadviseur bijgehouden, maar worden eveneens centraal bij de Regionale Directies, de dienst Personeel & Organisatie en de preventiecoördinator bewaard. In dit geval werd besloten om

¹⁴¹ MAES E., Studie van de evolutie van de gedetineerdenpopulatie naar misdrijfcategorie (1980-1998). *Panopticon*, XXIII, 2002, 4, p. 340-341.

¹⁴² *Jaarverslag 2000 van het Bestuur Strafinrichtingen*. Brussel, Ministerie van Justitie, [2001], p. 18-19; SNACKEN S., KEULEN J. en WINKELMANS L., *Buitenlanders in de Belgische gevangenis: knelpunten en mogelijke oplossingen*. Brussel, Koning Boudewijnstichting, 2004, p. 13-14.

¹⁴³ Zie selectielijst DG EPI.

¹⁴⁴ COPPENS H., *Archiefterminologie (AT2)*. Brussel, Algemeen Rijksarchief, 2004, p. 44.

¹⁴⁵ DEN TEULING (A.J.M.). *Archiefterminologie voor Nederland en Vlaanderen*, 's Gravenhage, Stichting Archiefpublicaties, 2003.

enkel de notulen bij P&O te bewaren. In het bewaarbeleid houdt men ten slotte ook rekening met de ouderdom van de stukken en met vernietigingen die in het verleden mogelijk hebben plaatsgevonden.

Net zoals andere archiefvormers vervullen de gevangenen en de andere buitendiensten van het huidige DG EPI zowel ondersteunende als uitvoerende taken. Bij het nemen van een selectiebeslissing voor de archiefneerslag van de ondersteunende taken (zoals personeelsbeheer, financieel beheer, materieel beheer, e.d.m.) kan men zich grotendeels baseren op wat hieromtrent voor andere archiefvormers werd beslist in het verleden, mits natuurlijk rekening wordt gehouden met de eigenheid en het bijzondere karakter van de gevangenis als archiefvormer. In essentie kan geconcludeerd worden dat de neerslag van louter ondersteunende handelingen grotendeels in aanmerking komt voor vernietiging. Praktisch impliceert dit dat quasi alle archiefneerslag van financiële aard of met betrekking tot personeelsaangelegenheden, weliswaar na afloop van de administratief-juridische bewaartermijn, mag vernietigd worden. Men kan stellen dat voornamelijk beleidsdocumenten (operationele plannen, notulen van beslissingsorganen, enz.) en bescheiden die informatie in synthetische vorm weergeven (periodieke verslagen, toegangen op dossiers, financiële beheerstabellen) in aanmerking komen voor bewaring. Niet alle notulen dienen echter bewaard te blijven. Neem bijvoorbeeld de notulen van de teamvergaderingen van de PSD. Op deze teamvergaderingen worden de gemeenschappelijke opdrachten, de concrete punten uit de dagelijkse werking, een bepaald geval of een theoretische probleemstelling besproken. Inhoudelijk vormen de notulen van deze bijeenkomsten echter geen zodanige meerwaarde dat permanente bewaring noodzakelijk is. Hetzelfde geldt voor de notulen van de vergaderingen van verpleegkundigen in een inrichting.

Een bijzondere vorm van selectie is schoning. Het is een procedure die erin bestaat stukken of objecten af te zonderen die: niet tot het archief horen (documentatie, zoals het Belgisch Staatsblad), overbodig geworden zijn (identieke dubbels, fotokopieën, blanco-formulieren, een niet terzake doende versie van een tekst), een louter tijdelijk belang hebben (ontvangstmeldingen) of schadelijk zijn (metalen papierklemmen, ordners of classeurs, plasticen kaften). Het doel van schonen is het reduceren van het bewaarde volume. Bovendien wordt ook de 'goede staat' van het permanent te bewaren archief veiliggesteld. Het schonen van dossiers kan continu of periodiek plaatsvinden. Bij het continu schonen worden telkens men een dossier in handen krijgt de verouderde stukken verwijderd. Dit vraagt echter veel meer tijd dan het periodiek schonen zodat er, ondanks alle goede bedoelingen, dikwijls weinig van terecht komt. Meestal wordt er periodiek geschoond, op een rustig moment. Schonen kan best in een zo vroeg mogelijk stadium gebeuren, bijvoorbeeld onmiddellijk na het sluiten van een dossier. Schonen dient alleszins te gebeuren vóór het verlaten van het kantoor. Hoe groter de kennis van de dossiervorming, des te sneller het schonen verloopt en met het minste risico op fouten. Schonen wordt enkel toegepast op dossiers die voor permanente bewaring in aanmerking komen of dossiers met een betrekkelijk lange bewaartermijn. Het is weinig zinvol dossiers te schonen die op termijn integraal mogen vernietigd worden. In tegenstelling tot het integraal vernietigen van bescheiden is voor het schonen geen toestemming van het Rijksarchief vereist.

Beschrijving van de belangrijkste archiefreeksen

In een gevangenisomgeving nemen vooral de dossiers van de gedetineerden het grootste aandeel van de archiefvorming in beslag. Om die reden wordt in dit hoofdstuk meer specifiek ingegaan op de historiek van deze reeksen, de inhoudelijke samenstelling ervan en de selectiebeslissing die met betrekking tot deze reeksen werd genomen.

A. Opsluitingsdossiers

De opsluitingsdossiers (*dossiers d'écrou*) worden in de dynamische fase alfabetisch geordend op de naam van de gedetineerde. Het dossier volgt de gedetineerde indien deze wordt overgebracht naar een andere strafinrichting. Bij het afsluiten van de opsluitingsdossiers worden de dossiers chronologisch geordend op datum van uitschrijving. De dossiers blijven hierna een aantal weken of maanden,

afhankelijk van de beschikbare ruimte, berusten op de griffie vooraleer ze naar de archiefruimte worden overgebracht.

Omtrent het houden van opsluitingsdossiers werden in het verleden nooit veel instructies uitgevaardigd. Pas in 1950 werd een eerste ministeriële omzendbrief rondgestuurd met onderrichtingen naar de griffies toe.¹⁴⁶ Indien tegen een gedetineerde meerdere gerechtelijke procedures liepen of indien hij meerdere veroordelingen tegelijk uitzat, dienden de stukken per zaak in chronologische volgorde door middel van een speld samengevoegd te worden. Bescheiden die geen betrekking hadden op de berekening van de straf(fen) werden achteraan in het dossier geplaatst in een afzonderlijke map waarop een klasseringsbriefje werd gespeld. In 1956 volgde nog een tweede ministerieel schrijven inzake opsluitingsdossiers maar dit was eerder een aanmaning om de rubrieken op de dossieromslag consequent in te vullen en de strafduur heel zorgvuldig te berekenen.¹⁴⁷

Opsluitingsdossiers bevatten tot de jaren 1990 doorgaans volgende bescheiden: het uittreksel van het vonnis (voor veroordeelden) of het bevel tot aanhouding (voor beklaagden), een foto, de kaart van de briefwisseling, de medische kaart(en), de bezoekaart(en), het bulletin van de wettelijke toestand, rapportbriefjes, stukken betreffende het zedelijk en godsdienstig regime, stukken betreffende kinderbijslag en achteraan in het dossier het klasseringsbriefje met het borderel 242 betreffende inbewaringgegeven voorwerpen eraan gehecht. De basisinformatie over de gedetineerde werd geregistreerd op de buiten- en binnenkant van de dossierkaft (model nr. 45) in voorgedrukte rubrieken.¹⁴⁸

Pas met de ministeriële omzendbrief van 10 juni 1991 werden voor het eerst duidelijke richtlijnen uitgevaardigd inzake de samenstelling van het opsluitingsdossier. Het dossier bevat momenteel:

- een afschrift van de opsluitingsfiche en een foto van de gedetineerde;
- stukken betreffende de opsluiting;
- stukken betreffende de invrijheidstelling;
- een submap ‘procedurestukken’, met onder meer het verzoek tot verzet, beroep of cassatie, het opbrengingsbriefje, het bericht van verschijning, de vordering tot overbrenging, de ontvangstmelding van het genadeverzoek, het verzoek tot rechtsbijstand en bijstand van een advocaat, het verzoek tot tenuitvoeringlegging van een vervangende gevangenisstraf en de staten 58 betreffende opsluitingsaangelegenheden;
- een submap ‘gezinsbijslag’;
- een submap ‘militaire toestand’;
- het klasseringsbriefje;
- het borderel 242 met een opsomming van de voorwerpen die werden in bewaring gegeven door gedetineerde.

Selectie van de opsluitingsdossiers

In het voorgaande hoofdstuk werd reeds melding gemaakt van het belang van het bepalen van het bewaarniveau bij archiefselectie. Vooraleer een definitief waardeoordeel te vellen over een bepaalde serie is het dus steeds noodzakelijk rekening te houden met gelijkaardige informatie die op andere bestuurlijke of administratieve niveaus aanwezig is. Zo stellen we vast dat op centraal niveau bij de Dienst Individuele Gevallen (DIG) van het Directoraat-generaal Strafinrichtingen, parallel met de opsluitingsdossiers op het niveau van de strafinrichting, eveneens een reeks ‘individuele’ dossiers wordt gehouden over gedetineerden.¹⁴⁹ Deze reeks startte in de jaren 1950. Het individueel dossier bevat bescheiden betreffende het detentieverloop van de gedetineerde: de opsluitingsfiche, briefwisseling met familieleden, met de advocaat van de gedetineerde of met de gedetineerde zelf, bescheiden betreffende de classificatie, aanvragen voor overbrenging, aanvragen voor medisch of

¹⁴⁶ Ministeriële Omzendbrief van 14 maart 1950 (*Rec.*, 1950, p. 49).

¹⁴⁷ Ministeriële Omzendbrief van 6 januari 1956 (*Rec.*, 1956, p. 7).

¹⁴⁸ Tegenwoordig wordt de basisinformatie over de gedetineerde niet langer op de binnenkant van de dossierkaft genoteerd. Deze informatie is nu terug te vinden op de opsluitingsfiche die in het dossier wordt gestoken.

¹⁴⁹ Zie ook de selectielijst voor het DG EPI.

penitentiair verlof, het advies terzake van de gevangenisdirecteur en van het personeelscollege, psychosociale verslagen, rapporten over allerhande incidenten (geweldplegingen tegen het personeel of andere gedetineerden, (poging tot) ontvluchting, (poging tot) zelfmoord, arbeidsongevallen), evenals foto's en krantenartikels. In de recentere dossiers worden onderverdelingen aangebracht door middel van gekleurde subdossiers: een rode map voor slachtofferinformatie; een grijsblauwe map voor documenten inzake het elektronisch toezicht; een gele map voor informatie betreffende medeplichtigen; een blauwe map voor het uittreksel uit het strafregister, de uiteenzetting der feiten en de vonnissen en/of arresten en een roze map voor de rapporten van de justitieassistent(e). Dossiers van 'vedetten' die regelmatig worden geraadpleegd en aangevuld, worden als aparte serie bijgehouden, evenals de zeer omvangrijke dossiers en de dossiers van gedetineerden die tijdens de gevangenschap zijn overleden.

Voor de dossiers van DIG werd beslist om te selecteren op de aard van de zaak: alle dossiers inzake criminele zaken (misdaden) worden bewaard, evenals de dossiers van de 'vedetten'. Op die manier worden de dossiers van de zwaarste delinquenten bewaard. De dossiers inzake politie- en correctionele zaken worden integraal vernietigd, tenzij het om 'vedetten' gaat.

De opsluitingsdossiers en de individuele dossiers van de DIG bevatten een groot aantal gemeenschappelijke bescheiden: uittreksels van vonnissen en arresten, psychosociale verslagen, enz. Het is bijgevolg weinig zinvol om op beide niveaus de dossiers met betrekking tot dezelfde gedetineerden te bewaren. Gezien de grote omvang van de reeks opsluitingsdossiers en het gegeven dat opsluitingsdossiers met de jaren steeds volumineuzer worden, is het evenmin aangewezen alle dossiers te bewaren. Selectie dringt zich bijgevolg op. Aan deze selectiecriteria kan men een aantal voorwaarden verbinden: ze moeten praktisch hanteerbaar zijn (in de mate van het mogelijke afgestemd op het ordeningsstelsel van de dossiers), betrouwbaar, geloofwaardig en voor herhaling vatbaar.¹⁵⁰

Het selectievoorstel dat voorligt, is tweeledig van aard. **Tot en met 1960 worden alle opsluitingsdossiers integraal bewaard.** De motivatie om in 1960 een cesuur aan te brengen is van velerlei aard. In eerste instantie vormen deze dossiers een coherent geheel en een mooie visualisatie van de vooroorlogse periode, de oorlogsjaren en de eerste naoorlogse jaren. Een cesuur leggen in 1950 zou een te vertekend beeld geven aangezien begin jaren 1950 een deel van de gevangenisbevolking nog steeds voor incivisme opgesloten zat. De dossiers uit de jaren 1950 laten toe een beeld te reconstrueren van de laatste naweeën van de repressie en de geleidelijke normalisatie van de gedetineerdenpopulatie. Een tweede argument voor het aanbrengen van de cesuur in 1960 is de geleidelijke toename van het dossiervolume én het aantal dossiers vanaf de jaren 1960.¹⁵¹ In de volgende decennia zien we dat de omvang van de reeks opsluitingsdossiers exponentieel toeneemt, voornamelijk bij de arresthuizen. Een opmeting van de opsluitingsdossiers van de strafinrichting te Antwerpen leerde dat de omvang van de reeks dossiers uit de jaren 1980 verdubbeld was ten opzichte van de jaren 1960. Eenzelfde trend zien we bij de opsluitingsdossiers van de Leuvense Hulpgevangenis. De totale omvang van de dossiers uit de jaren 1951-1960 bedraagt 8 strekkende meter, voor de jaren 1961-1970 is dit reeds 15 meter, de jaren 1971-1980 24 meter en de jaren 1981-1985 zelfs 28 meter. Antwerpen en Leuven Hulpgevangenis fungeren voornamelijk als arresthuizen en ongetwijfeld zal de drastische volumevermeerdering grotendeels te verklaren zijn door het toenemende aantal opgesloten beklaagden. De toename van het volume is echter ook vast te stellen bij gevangnissen die als strafhuizen fungeren, zoals de inrichting te Gent. De Gentse dossiers uit de jaren 1951-1960 hebben een omvang van 28 strekkende meter, die uit de jaren 1961-1970 bestrijken 37 meter. Een derde factor waar rekening mee dient gehouden te worden, is het feit dat op centraal niveau pas in de loop van de jaren 1950 werd gestart met de reeks individuele dossiers. De opsluitingsdossiers vormen tot dan eigenlijk unieke bronnen die een licht kunnen werpen op de detentieperiode en de praktische strafuitvoering. Vanaf de jaren 1960 kan op meerdere niveaus (lokaal én centraal) grosso modo dezelfde informatie getraceerd worden.

¹⁵⁰ VELLE K., *De selectie van de archieven van de correctionele griffies in België. Enkele beschouwingen en aanbevelingen*. Brussel, Algemeen Rijksarchief, 2000, p. 23.

¹⁵¹ Voor een overzicht van de evolutie van de gevangenisbevolking in de periode 1946-1991, zie: BEYENS K., SNACKEN S. en ELIAERTS C., *Barstende muren. Overbevolkte gevangnissen: omvang, oorzaken en mogelijke oplossingen*. Brussel, Kluwer Rechtswetenschappen, 1993.

Vanaf 1961 worden de opsluitingsdossiers steekproefgewijs bewaard. Meer bepaald beogen we op het niveau van de strafinrichting een bewaarpercentage van circa 10%. Dit wordt gerealiseerd door de opsluitingsdossiers te bewaren van de gedetineerden die op de 1ste, 11de en 21ste dag van de maand zijn vrijgelaten. Komt het voor dat op één van die dagen geen dossiers zijn afgesloten, dan worden de dossiers van de eerstvolgende dag bewaard. Deze systematische steekproef streeft geen representativiteit na maar laat toe om op een vrij eenvoudige manier de omvangrijke reeks opsluitingsdossiers tot beheersbare proporties te reduceren. Bij het nemen van de selectiebeslissing werd vooral rekening gehouden met de ordeningsmethode. Aangezien de opsluitingsdossiers chronologisch per dag van uitschrijving zijn geordend, is het voor de personen belast met de selectie heel eenvoudig om de te bewaren en de te vernietigen dossiers te selecteren. De selectie van de opsluitingsdossiers op lokaal niveau beoogt dus eigenlijk meer een doorsneebeeld van de gedetineerde te reconstrueren, ongeacht zijn statuut (beklaagde, veroordeelde tot een politie-, correctionele of criminele straf, terbeschikkinggestelde, enz.). Op centraal niveau worden de dossiers van de meer tot de verbeelding sprekende ‘zware gevallen’ bewaard. Ongetwijfeld zullen met de voorliggende selectiemethode een groot aantal dossiers van eveneens interessante figuren door de mazen van het net vallen, maar dit is nu eenmaal een keuze die gemaakt moet worden. De basisinformatie van elke gedetineerde is trouwens steeds terug te vinden in de toegangen die integraal worden bewaard. Bovendien beschikt men vanaf het einde van de jaren 1990 met SIDIS over een databank waarin van alle (ex-)gedetineerden de signalatie- en detentiegegevens zijn geregistreerd.

B. Antropologische dossiers

Geneesheer-directeur Louis Vervaeck introduceerde in 1920 het antropologische dossier in de antropologische laboratoria bij de strafinrichtingen. Het antropologisch dossier was eigenlijk een voorgedrukte katern met een aantal vaste rubrieken waarin de bevindingen van de geneesheer-antropoloog en zijn ploeg werden neergeschreven.¹⁵² Naast gegevens en bijzonderheden die werden ontleend aan het moreel dossier van de veroordeelde, bevatte het antropologisch dossier uitgebreide informatie over de betrokkene gaande van zijn criminele verleden, familiale situatie, scholing, opvoeding en gezondheidstoestand tot het bestaan van erfelijke aandoeningen binnen zijn familie, eventuele lichamelijke afwijkingen, sociale eigenschappen en mentale weerbaarheid. Achteraan het dossier werden de bevindingen van het antropologisch onderzoek geresumeerd en werd een diagnose gesteld.¹⁵³

Aanvankelijk lag het accent bij het penitentiair-antropologisch onderzoek voornamelijk op antropometrische metingen en het in kaart brengen van de morfologische gegevens van de veroordeelde. Na de Tweede Wereldoorlog verschoof de belangstelling meer naar het oplijsten van de psychologische en sociologische factoren. Zo kwam Etienne De Greeff vanuit zijn ervaring als geneesheer-antropoloog in de Centrale gevangenis te Leuven tot de conclusie dat het nut van antropologische metingen minimaal was. Het classificeren van temperamenten, biologische eigenschappen en hormonale theorieën aanzag hij als overbodig. De nadruk moest volgens hem meer gelegd worden op factoren zoals de karaktertrekken, de omstandigheden van het misdrijf, de sociologische bevindingen en de penitentiaire behandeling.¹⁵⁴ De Greeff introduceerde een medisch-psychologische map die gevoegd diende te worden bij het antropologische dossier. Dit werkinstrument bleek echter niet uniform toepasbaar te zijn. Het was enkel bruikbaar voor de studie van crimineel veroordeelden, de voornaamste doelgroep van De Greeff in Leuven-Centraal. Voor de observatie en

¹⁵² Voor een uitgebreide dossierbeschrijving, zie: AERTS H., “*De Leuvense dossiers*”. *Een analyse van de antropologische dossiers van de gevangenis van Leuven-Centraal (1920-1957)*. Leuven, Faculteit Letteren (onuitgegeven licentiaatsverhandeling), 2006, p. 23-28 en BAES A., *Wat is de diagnose, dokter? Criminele diagnosticisering in de gevangenis van Antwerpen (1920-1935)*. Leuven, Faculteit Letteren (onuitgegeven licentiaatsverhandeling), 2006, p. 61-64.

¹⁵³ Een gedetailleerde beschrijving van het verloop van een antropologisch onderzoek (en van de opmaak van een antropologisch dossier) vindt men in: ALEXANDER, ‘De Penitentiair Anthropologische Dienst’, *Bulletin van het Bestuur Strafinrichtingen*, IV, 1950, 2, p. 55-61.

¹⁵⁴ DE GREEFF E., ‘De observatie. Rapport aangeboden aan de Penitentiaire Benelux Commissie’, *Bulletin van het Bestuur der Strafinrichtingen*, VI, 1952, 10, p. 262-268.

het onderzoek van de andere categorieën van veroordeelden bleek het minder werkbaar te zijn. Bovendien was de medisch-psychologische map grotendeels een kopij van het antropologisch dossier en bleek er soms eens te veel en dan weer te weinig schrijfruimte voorzien bij bepaalde in te vullen rubrieken.

Begin jaren 1960 werd een nieuw antropologisch dossier geïntroduceerd. Men wenste de observaties te uniformiseren maar tegelijk elke geneesheer-antropoloog de mogelijkheid te bieden de in zijn ogen meest geschikt methode toe te passen. In die zin diende elk antropologisch onderzoek volgende elementen te bevatten: een schriftelijke intelligentietest, een persoonlijkheidsvragenlijst op basis waarvan werd nagegaan of een persoon last had van bepaalde stoornissen, een gids voor de biografische ondervraging en een autobiografische gids die ter beschikking van de gedetineerden werd gesteld om hen toe te laten in hun cel de geschiedenis van hun leven te schrijven. Het dossier was in essentie een systeem van losse bladen, bijeengehouden door een metalen hechting. Het liet toe bij de zeer algemene rubrieken van elke bladzijde zoveel bijkomende bladen als nodig toe te voegen en maakte het mogelijk om de teksten te typen. De evolutie van de onderzochte veroordeelde tijdens zijn detentie en de gebeurtenissen die zich voordeden na het antropologisch onderzoek werden op een speciale bladzijde genoteerd. De laatste twee bladzijden resumeerden alle informatie en vormden het antropologisch verslag dat werd overgeschreven en aan de directie van de inrichting toegezonden.¹⁵⁵

Begin jaren 1990 was het antropologisch dossier geëvolueerd naar een verzamelmap die de neerslag bevatte van alle door de leden van de OBE of de antropologische dienst uitgevoerde onderzoeken, tussenkomsten en genomen beslissingen betreffende de individuele veroordeelde tijdens zijn detentie. Het samenstellen, bewaren, actualiseren en optimaliseren van deze dossiers was een gezamenlijke opdracht voor alle leden van de ploeg.¹⁵⁶

Sinds de afschaffing van de OBE's en de lokale antropologische diensten in 1997 en de oprichting van de psychosociale dienst is er geen sprake meer van een antropologisch dossier. De neerslag van het psychosociaal onderzoek wordt bewaard in het PSD-dossier. De verslagen van de PSD komen ook terecht in het zedelijkheidsdossier en het dossier detentiebeheer van de gedetineerde (cf. infra).

De doelgroep voor antropologisch onderzoek bleef doorheen de 20ste eeuw quasi ongewijzigd. Van bij de oprichting van de antropologische laboratoria in 1920 werden de primair veroordeelden met een straf van meer dan drie maanden en de veroordeelde recidivisten aan een antropologisch onderzoek onderworpen.¹⁵⁷ Na de Tweede Wereldoorlog werd een antropologisch dossier aangelegd voor de volgende categorieën:

- de gemeenrechtelijke veroordeelden met een minimale gevangenisstraf van zes maanden, waarvan nog drie maanden moeten worden uitgezeten;
- de veroordeelde recidivisten;
- de gedetineerden waarvan de directeur een onderzoek heeft aangevraagd omwille van bepaalde redenen, zoals tuchteloosheid, geestelijke afwijkingen, agitatie, enz. of waarvan de geneesheer-antropoloog het onderzoek nuttig acht.¹⁵⁸

Het antropologische dossier volgde steeds de veroordeelde indien deze werd overgebracht naar een andere strafinrichting. Bij de invrijheidstelling van de veroordeelde werd het antropologisch dossier in gesloten omslag overgemaakt aan het Centraal Antropologisch Laboratorium.¹⁵⁹ Normaliter stond de geneesheer-antropoloog in voor de verzending. Soms belandde het antropologisch dossier echter op de griffie waar het bij het moreel dossier werd gevoegd. Om de administratieve afhandeling te vereenvoudigen en tevens het medisch geheim te garanderen werd in 1957 de procedure geüniformiseerd.¹⁶⁰ De verantwoordelijkheid voor het verzenden van zowel de morele als de

¹⁵⁵ 'Bedrijvigheid van het Bestuur der Strafinrichtingen. Vijfjaarlijks verslag 1960-1965', *Bulletin van het Bestuur Strafinrichtingen*, XIX, 1965, 6, p. 338-340.

¹⁵⁶ Ministeriële omzendbrief van 12 juli 1994 betreffende Oriëntatie- en behandelingseenheden.

¹⁵⁷ *Notice sur l'organisation des Etablissements pénitentiaires*. Leuven, Ministerie van Justitie, 1929, p. 14.

¹⁵⁸ Ministeriële omzendbrief van 26 februari 1949 (*Rec.*, 1949, p. 27).

¹⁵⁹ Ministeriële omzendbrief van 22 november 1921 (*Rec.*, 1919-1921, 857-858).

¹⁶⁰ Ministeriële omzendbrief van 27 juni 1957 (*Rec.*, 1957, p. 103-107).

antropologische dossiers beruiste voortaan uitsluitend bij de griffiehoofden. Bij de overbrenging of de invrijheidstelling van een gedetineerde diende de griffie het antropologisch dossier onder gesloten omslag met opschrift 'antropologisch dossier' bij de geneesheer(-antropoloog) op te vragen. Op de griffie werden vervolgens het antropologisch en het moreel dossier bijeengevoegd en verstuurd naar het PAC, sedert 1953 gevestigd te Leuven-Centraal en vanaf 1963 in de gevangenis te Sint-Gillis. Bij recidive diende het PAC ervoor te zorgen dat het antropologisch dossier onder gesloten omslag werd verstuurd naar de betreffende gevangenis. Bij ontvangst diende de griffie het dossier in gesloten omslag te laten en onverwijld te overhandigen aan de geneesheer-antropoloog, of bij ontstentenis ervan, de gewone geneesheer. Deze procedure bleef men hanteren tot aan de stopzetting van de reeks antropologische dossiers in 1997.

C. Morele dossiers¹⁶¹

De basis van de morele boekhouding werd gelegd tijdens het Nederlandse bewind. In het organiek besluit betreffende de organisatie van de gevangenis werd gestipuleerd dat er voor elke gedetineerde een gedragsstaat (*liste de conduite*) diende bijgehouden te worden door zowel de directeur als de werkopzichter.¹⁶² Op basis van deze lijsten maakte de administratieve commissie een verslag op voor de Minister van Justitie, dat hem in staat stelde clementie te vragen aan de Koning voor de gedetineerden die zich het meest onderscheidden op het vlak van gedrag en werkkijver. De lijsten werden enkele jaren later in boekvorm gegoten. Bij besluit van de regent van 13 juli 1831 werd een register (*répertoire de la conduite des prisonniers*) ingesteld in elke grote gevangenis.¹⁶³ In een instructie op datum van 12 september 1831 werd vastgelegd op welke wijze dit register van morele boekhouding gebruikt en ingevuld moest worden.¹⁶⁴ De administratieve commissie baseerde zich op de bevindingen in het register om genadevoorstellen en (vanaf de inwerkingtreding van de wet-Lejeune in 1888) voorstellen tot voorwaardelijke invrijheidstelling te motiveren. Na de invrijheidstelling van een gedetineerde konden in het kader van een verzoek tot eerherstel nog uittreksels van het register worden afgeleverd aan de procureur des konings.¹⁶⁵

In 1924 stapte men af van het gebruik van een register. Het bleek praktisch niet meer werkbaar. Bij de transfer van een gedetineerde diende men in de strafinrichting waarheen de gedetineerde werd overgebracht telkens alle door de plaatselijke overheid verstrekte inlichtingen, de staat van de voorgaande veroordelingen en de soms zeer lange opgave van de feiten die tot de veroordeling leidden, over te schrijven. Het register (model 64 – art. 279 A.R.) werd vervangen door een dossier. In dit moreel dossier zaten: het bulletin nr. 63 van de morele boekhouding, de schoolkaart, de verslagen nr. 61 over tuchtinbreuken, de staten van voorstellen tot voorwaardelijke invrijheidstelling, tot strafonthefving of vrijstelling van terbeschikkingstelling, de brieven waarvan de aflevering of verzending niet werd toegelaten, het antropologisch verslag, enz.¹⁶⁶

Om de strafinrichtingen sneller op de hoogte te brengen van het gerechtelijk verleden van de personen die pas veroordeeld waren, werden vanaf 1944 de diverse staten van de morele boekhouding gesplitst.¹⁶⁷ Het eerste blad werd door het parket aan de plaatselijke overheid overgemaakt voor inlichtingen inzake de identiteit en de veroordeling. Het tweede en derde blad (model 63bis), evenals

¹⁶¹ Met de introductie van het Algemeen Reglement van 1965 werd de benaming 'moreel dossier' in het Nederlands vervangen door 'zedelijkheidsdossier'. In het Frans is men tot vandaag de benaming 'dossier moral' blijven hanteren. Gemakshalve hanteren we doorheen dit document de benaming 'moreel dossier' om spraakverwarring en interpretatieproblemen te vermijden.

¹⁶² Koninklijk Besluit van 4 november 1821 (*Rec.*, 1814-1830, p. 310-311).

¹⁶³ *Rec.*, 1830-1835, p. 101-103.

¹⁶⁴ *Rec.*, 1830-1835, p. 118-123.

¹⁶⁵ VELLE K., 'Institutioneel onderzoek in verband met de Belgische penitentiaire sector. Een tussentijds verslag', in HORSMAN P., KETELAAR E. en THOMASSEN T. (red.), *Context. Interpretatiekaders in de archivistiek. Jaarboek 2000*. 's-Gravenhage, 2000, Stichting Archiefpublicaties, p. 193.

¹⁶⁶ Ministeriële Omzendbrief van 14 juni 1924 (*Rec.*, 1924, p. 299-315).

¹⁶⁷ Ministeriële Omzendbrief van 8 mei 1944 (*Rec.*, 1944, p. 109-110).

het uittreksel van het vonnis of arrest, werden onmiddellijk na invulling door het parket aan de gevangenen overgemaakt zonder te wachten op de inlichtingen van de plaatselijke overheid.

In 1954 werd de samenstelling van het moreel dossier gewijzigd omdat het PAC, die de dossiers centraliseerde en nader onderzocht, aan de hand van de oude dossiersamenstelling niet over alle relevante informatie kon beschikken.¹⁶⁸ Binnen het moreel dossier werden zes submappen voorzien, die volgende bescheiden bevatten:

1. een afschrift van het bulletin van de wettelijke toestand, het bulletin nr. 63, de medische kaart, stukken betreffende het gedrag van de gedetineerde vóór de hechtenis, de kaarten van de bezoeken aan de gedetineerde en de kaart van de briefwisseling;
2. staten 58;
3. tewerkstellingsbriefjes;
4. tuchtverslagen, minuten van processen-verbaal van ontvluchting, van zelfmoord of van poging tot ontvluchting of tot zelfmoord;
5. minuten van voorstellen tot strafonthefing, voorwaardelijke invrijheidstelling of opschorting van terbeschikkingstelling;
6. diverse bescheiden, o.m. briefwisseling.

Sedert 1972 werd aan het moreel dossier een sociaal dossier toegevoegd als subdossier.¹⁶⁹ In dit subdossier, gegroepeerd in een groene map, werden alle bescheiden samengebracht die op sociale zaken betrekking hadden, zoals enquêteaanvragen en enquêterapporten, vroegere probatierapporten en begeleidingsrapporten.

Bij MB van 26 maart 1991 heeft men het moreel dossier opgesplitst in twee dossiers. Ongetwijfeld speelde bij deze beslissing het inzagerecht van de advocaat van de gedetineerde, dat kort nadien werd vastgelegd in een KB.¹⁷⁰ Sindsdien maakt men een onderscheid tussen het dossier detentiebeheer (*dossier de gestion de la détention*), dat verplicht in een rood dossierkaft wordt bijgehouden, en het zedelijkheidsdossier (*dossier moral*), bijgehouden in een groen dossierkaft. De advocaat heeft enkel inzage in het zedelijkheidsdossier. Het dossier detentiebeheer bevat voornamelijk bescheiden eigen aan de inrichting, meer bepaald:

1. de minuten van staten nr. 58, m.u.v. deze betreffende de opsluitingsaangelegenheden, de staten nr. 77 betreffende genadevoorstellen, de staten nr. 100 betreffende de internering tijdens de strafuitvoering en de staten nr. 277 betreffende het uitstel van de terbeschikkingstelling van de regering;
2. tuchtverslagen, minuten van processen-verbaal van ontvluchting of zelfmoord, minuten van processen-verbaal van poging tot ontvluchting of zelfmoord;
3. tewerkstellingsbriefjes voor de veroordeelden en stukken betreffende arbeidsongevallen;
4. verslagen van de maatschappelijke, antropologische en psychologische enquêtes die niet specifiek werden opgesteld in het vooruitzicht van een voorstel tot voorwaardelijke invrijheidstelling;
5. de medische kaart, het formulier betreffende de zedelijke en godsdienstige bijstand, de staten nr. 105 betreffende de geestesafwijking van een geïnterneerde abnormale, formulieren voor de gedetineerden die opgesloten zijn voor een inbreuk op de drugswetgeving;
6. stukken betreffende penitentiair verlot;
7. individuele sociale tussenkomsten.

¹⁶⁸ Ministeriële Omzendbrief van 4 mei 1954 (*Rec.*, 1954, p. 110-125).

¹⁶⁹ Ministeriële Omzendbrief van 17 juli 1972 (*Bulletin van het Bestuur Strafinrichtingen*, XXVI, 1972, 4, p. 271-272).

¹⁷⁰ Koninklijk Besluit van 4 april 1991 tot wijziging van het koninklijk besluit van 21 mei 1965 houdende algemeen reglement van de strafinrichtingen (*B.S.*, 26/04/1991).

Het zedelijkheidsdossier is als volgt samengesteld:

1. een kopij van de opsluitingssteekkaart (model 58 A);
2. het bulletin nr. 63 A (inlichtingen van de plaatselijke overheden) en B (uiteenzetting der feiten);
3. de verslagen van de maatschappelijke, antropologische en psychologische enquêtes die specifiek werden opgesteld in het vooruitzicht van het onderzoek van het voorstel tot voorwaardelijke invrijheidstelling;
4. de evaluatieverslagen inzake de penitentiaire verlopen;
5. stukken betreffende de toestand als vreemdeling;
6. de minuten van de voorstellen tot voorwaardelijke invrijheidstelling (staat 78) en de inlichtingen voor betaling van schadevergoeding (burgerlijke partijen);
7. de bezoekkaart(en) en de briefwisselingskaart(en) van de veroordeelde betreffende de gehele detentieduur.¹⁷¹

Het criterium op basis waarvan een morele boekhouding over een gedetineerde werd bijgehouden, bleef doorheen de 20ste eeuw quasi ongewijzigd. Het A.R. van 1905 (art. 278) voorzag dat een morele boekhouding werd geopend voor elke gedetineerde die veroordeeld was tot één of meerdere straffen die gezamenlijk drie maanden overschreden.¹⁷² Het A.R. van 1965 (art. 36) hernam deze bepaling en stipuleert dat een moreel dossier (zedelijkheidsdossier) wordt aangelegd voor elke veroordeelde waarvan de totale straf meer dan drie maanden bedraagt.¹⁷³ Momenteel wordt een moreel dossier aangemaakt voor veroordeelden tot minimum zes maanden effectieve gevangenisstraf.

Het moreel dossier volgde de gedetineerde naar de strafinrichting waarheen hij werd overgebracht. Bij het verstrijken van de straftijd werden de morele dossiers door de griffie aan het Centraal Antropologisch Laboratorium overgemaakt, om er bewaard te worden.¹⁷⁴ Bij een latere opsluiting was de inrichting waar de recidivist verbleef verplicht het moreel dossier opnieuw op te vragen.¹⁷⁵ Sedert 1954 gebeurt de verzending van de dossiers op maandelijks basis.¹⁷⁶ Tot in 1997 werden de morele dossiers (en de antropologische dossiers, cf. supra) opgestuurd naar de Penitentiair Antropologische Dienst (PAD). In de praktijk betekent dit dat voor de periode 1924-1952 deze dossiers naar Vorst werden gezonden. In de periode 1953-1963 werden de dossiers gecentraliseerd in de Centrale gevangenis te Leuven en sedert 1963 is de gevangenis te Sint-Gillis de eindbestemming. De achterliggende motivatie van de centralisatie was van bij de start de mogelijkheid tot verder onderzoek. Aanvankelijk gebeurde dit door het Centraal Antropologisch Laboratorium, later door het PAC en vanaf 1963 zowel door het PAC als het POC. Met de sluiting van het POC eind jaren 1980 en de opheffing van de centrale PAD (en het PAC) in 1997 kwam er een einde aan het onderzoek van deze dossiers. De 'morele dossiers' (zedelijkheidsdossier én dossier detentiebeheer) worden echter nog steeds gecentraliseerd in de gevangenis te Sint-Gillis. De centrale PSD, de rechtsopvolger van de PAD, werd niet belast met de centralisatieopdracht. In de praktijk blijft tot op heden een medewerker van de gevangenis te Sint-Gillis het werk inzake de registratie en uitlening van de gecentraliseerde morele dossiers verder zetten.

Selectie van morele en antropologische dossiers

De morele dossiers die destijds werden gecentraliseerd in het Centraal Antropologisch Laboratorium te Vorst, evenals de toegang in steekkaartvorm, worden momenteel bewaard in de gevangenis te Merksplas. In totaal gaat het om 122.854 dossiers (verpakt in 2592 portefeuilles) die de periode 1924-1952 bestrijken. De antropologische dossiers uit die periode werden eveneens naar Merksplas over-

¹⁷¹ Ministeriële Omzendbrief van 10 juni 1991.

¹⁷² Koninklijk Besluit van 30 september 1905 houdende het Algemeen Reglement van de gevangenen (*Rec.*, 1905-1906, p. 164).

¹⁷³ Koninklijk besluit van 21 mei 1965 houdende algemeen reglement van de strafinrichtingen (*B.S.*, 25/05/1965, of http://www.juridat.be/cgi_loi/loi_N.pl?cn=1965052130).

¹⁷⁴ Ministeriële Omzendbrief van 14 juni 1924 (*Rec.*, 1924, p. 301).

¹⁷⁵ Ministeriële Omzendbrief van 30 juni 1926 (*Rec.*, 1926, p. 225).

¹⁷⁶ Ministeriële Omzendbrief van 4 mei 1954 (*Rec.*, 1954, p. 113).

gebracht, maar werden hier in erbarmelijke omstandigheden bewaard (vochtschade, schimmelvorming). De antropologische dossiers die nog in degelijke staat verkeerden, werden in 1996 overgedragen aan het Rijksarchief.¹⁷⁷ De overige antropologische dossiers werden omwille van de te grote beschadiging vernietigd.

De morele en antropologische dossiers die na 1952 werden gecentraliseerd te Leuven en vanaf 1963 te Sint-Gillis, worden momenteel in de gevangenis te Sint-Gillis bewaard. Eind februari 2008 ging het in totaal om 141.456 dossiers. In omvang beslaan deze circa anderhalve strekkende kilometer. Op de dossiers bestaat een toegang in steekkaartvorm. Deze steekkaarten vermelden: de naam en voornaam van de veroordeelde, de geboorteplaats en –datum, het dossiernummer dat werd toegekend aan het ingekomen dossier, de datum van inschrijving van het dossier, de gevangenis van herkomst en eventueel de datum van uitlening en bestemming. Het originele steekkaartsysteem ging tijdens de gevangenisopstand van 7 september 1987 verloren. De daaropvolgende maanden werd het fichesysteem aan de hand van een stuksgewijze dossieranalyse opnieuw gereconstrueerd. Bij de reconstructie werden enkel de voornaamste gegevens opnieuw in kaart gebracht. De steekkaarten van vóór 1988 vermelden bijgevolg enkel de naam, de geboortedatum en het dossiernummer. Een selectiemethodiek voor de reeks morele dossiers bewaard te Sint-Gillis moet dus rekening houden met het feit dat dat enkel op basis van deze drie elementen geselecteerd kan worden.

Bij de selectie van de morele (en antropologische) dossiers worden dezelfde criteria gehanteerd als voor opsluitingsdossiers. De datum van invrijheidstelling is het referentiepunt. De dossiers tot en met 1960 worden integraal bewaard en komen onmiddellijk in aanmerking voor overdracht naar het Rijksarchief. Vanaf 1961 komt na selectie circa 10% van de dossiers in aanmerking voor permanente bewaring. Om de onderzoekswaarde van deze steekproef te optimaliseren, is het noodzakelijk de morele en antropologische dossiers te selecteren van die gedetineerden waarvan ook het opsluitingsdossier voor bewaring wordt geselecteerd.¹⁷⁸ Dit zijn de dossiers van de gedetineerden die op de 1ste, 11de of 21ste dag van de maand werden vrijgelaten. Normaliter is de datum van invrijheidstelling op de dossierkaft terug te vinden, weliswaar tot het begin van de jaren 1990. Ingevolge het Ministerieel Besluit van 26 maart 1991 en de nieuwe lay-out van het dossier wordt deze datum niet langer op de kaft genoteerd. Indien er geen vrijlatingsdatum op de kaft is vermeld, kan deze datum achterhaald worden door het dossier te consulteren. Een andere optie is om via de betreffende daglijsten van uitgeschreven gedetineerden, die in de strafinrichtingen samen worden bewaard met de opsluitingsdossiers, in het alfabetische fichesysteem op zoek te gaan naar de corresponderende dossiernummers. Zeer waarschijnlijk kan bij het in kaart brengen van de te selecteren dossiers ook beroep worden gedaan op SIDIS. Deze werkwijze kost wel veel tijd en moeite. Een veel eenvoudiger oplossing voor de selectie van deze dossiers naar de toekomst toe kan erin bestaan de morele dossiers niet langer te centraliseren in Sint-Gillis, maar deze samen met de opsluitingsdossiers te laten bewaren door de griffie van de inrichting van waaruit de gedetineerde is vrijgelaten.

Men kan immers de vraag stellen waarom morele dossiers tot op vandaag gecentraliseerd worden in de gevangenis te Sint-Gillis. Binnen het wettelijk en regelgevend kader is er sedert de afschaffing van de PAD (en het PAC) geen basis meer voorzien. De ministeriële omzendbrief waarin de centralisatie van morele én antropologische dossiers in het PAC te Sint-Gillis voor het eerst werd voorgeschreven, dateert van 10 oktober 1963.¹⁷⁹ De recentste ministeriële omzendbrief in deze materie (weliswaar enkel met betrekking tot de antropologische dossiers) dateert van 12 juli 1994 en verwijst voor de te volgen procedure van bewaring en mededeling van antropologische dossiers naar de ministeriële omzendbrief van 27 juli 1957, waarin griffiehoofden verantwoordelijk werden gesteld voor de verzending van morele en antropologische dossiers naar het PAC, toen nog gevestigd te Leuven. Bizar genoeg was de ministeriële omzendbrief van 1957 op dat moment reeds opgeheven en vervangen door die van 14 augustus 1974, waarin nogmaals werd herinnerd aan de procedure tot

¹⁷⁷ De dossiers van de antropologische laboratoria van Antwerpen, Leuven-Hulp en Leuven-Centraal worden bewaard in het Rijksarchief te Beveren, die van Luik in het Rijksarchief te Luik en die van Sint-Gillis in het Rijksarchief te Anderlecht.

¹⁷⁸ Dit impliceert dat in de praktijk enigszins zal afgeweken worden van de 10%-norm aangezien niet van alle gedetineerden met een opsluitingsdossier een moreel dossier werd aangemaakt.

¹⁷⁹ Ministeriële Omzendbrief van 10 oktober 1963 (*Rec.*, 1963, p. 129).

centralisatie van zowel morele als antropologische dossiers in het PAC te Sint-Gillis.¹⁸⁰ De enige motivatie in het verleden voor de bovengenoemde centralisatiepolitiek was het verder onderzoek van de morele en antropologische dossiers. Maar dergelijk onderzoek is tijdens de laatste twee decennia niet meer uitgevoerd. De centralisatie van deze dossiers biedt verder geen meerwaarde, wel integendeel. Duizenden dossiers worden in verschillende gangen van de inrichting te Sint-Gillis in erbarmelijke omstandigheden opgeslagen. De materiële bewaring is totaal ondermaats: de oudere dossiers zijn onverpakt in rekken geplaatst en vergaren al decennialang centimeters stof en steengruis. Een groot aantal dossiers zijn van de planken gevallen en liggen open op de grond. De oudste dossiers (nrs. 1-13.000, vanaf 1953) worden bewaard op een zolderverdieping waar duiven vrij spel hebben en liggen in open rekken onder een laag vuil, stof en vogelpoep. Recentere dossiers zijn weliswaar verpakt in verhuis- of bananendozen maar deze staan her en der verspreid in diverse ruimten. Eind februari 2008 was er nog plaats voor welgeteld 70 van dergelijke dozen. Aan het huidige tempo van 5 dozen/week is nu reeds duidelijk dat dringend een oplossing uit de bus moet komen. Ook vanuit het oogpunt van brandveiligheid lijkt de huidige situatie niet langer houdbaar.

Omgekeerd kan bewaring in de gevangenis van herkomst het grote voordeel hebben dat een eenduidige en eenvoudig toe te passen selectiemethodiek kan gehanteerd worden. De strafinrichtingen gaan weliswaar meer ruimte moeten voorzien voor de dikkere dossiers (het volume zal naar schatting met 40-50% toenemen), maar dit zal gecompenseerd worden door de ruimte die vrijkomt bij de correcte en regelmatige implementatie van de selectielijst. Mogelijk kan ook de dossiersamenstelling opnieuw onder de loep worden genomen om de dossierdikte binnen de perken te houden. Opsluitingsdossiers, zedelijkheidsdossiers en dossiers detentiebeheer bevatten een groot aantal gelijkaardige en zelfs identieke stukken. Indien deze dossiers op dezelfde locatie worden bewaard, is het nut van dit dubbelgebruik nihil. Het voortbestaan van het moreel dossier is bovendien niet gegarandeerd. Momenteel onderzoekt men binnen het Directoraat-generaal of het moreel dossier op termijn niet in zijn geheel kan verdwijnen.

D. VI-dossiers en strafuitvoeringsdossiers

In het kader van de voorwaardelijke invrijheidstelling en recent ook van andere strafuitvoeringsmodaliteiten, wordt er sinds 1999 bij de invrijheidstelling van de gedetineerde een afzonderlijk dossier in zijn moreel dossier gevoegd. In de periode 1999-begin 2007 was dit het VI-dossier van het personeelscollege. Sedert maart 2007 is dit het strafuitvoeringsdossier. Hierna wordt even stilgestaan bij de samenstelling van deze dossiers.

✓ VI-dossier van het personeelscollege (1999-2007)

Ingevolge de gewijzigde wetgeving inzake de voorwaardelijke invrijheidstelling diende het personeelscollege sinds 1999 een dossier aan te leggen voor elke veroordeelde die in aanmerking kwam voor voorwaardelijke invrijheidstelling.¹⁸¹ Dit dossier bevat diverse submappen met minstens volgende bescheiden:

- een afschrift van de opsluitingsfiche, het blad voor de berekening van de toelaatbaarheidsdatum voor de voorwaardelijke invrijheidstelling, een uittreksel uit het strafregister, informatie over de verblijfstoestand van de veroordeelde indien het om een vreemdeling gaat en het notitieblad 'hangende strafzaak';
- een afschrift van de vonnissen en arresten;
- de uiteenzetting(en) van de feiten waarvoor de betrokkene werd veroordeeld;
- bescheiden betreffende de burgerlijke partijen;
- een lijst van de incidenten die aanleiding hebben gegeven tot een disciplinaire straf, het reclasseringsplan van de veroordeelde, het verslag van de Psychosociale Dienst en indien vereist, het gemotiveerd advies voor bepaalde seksuele delinquenten;

¹⁸⁰ Ministeriële Omzendbrief van 14 augustus 1974 (*Bulletin van het Bestuur Strafinrichtingen*, XXVIII, 1974, 5, p. 207-209).

¹⁸¹ Koninklijk Besluit van 10 februari 1999 houdende uitvoeringsmaatregelen inzake de voorwaardelijke invrijheidstelling (*B.S.*, 23/02/1999).

- de memories van de veroordeelde en de advocaat;
- voorgaande adviezen van het personeelscollege en voorgaande beslissingen van de Commissie Voorwaardelijke Invrijheidstelling.

Het dossier van het personeelscollege werd tijdens de lopende VI-procedure door een lid van de griffie, die fungeerde als secretaris van het personeelscollege, bewaard. Bij de invrijheidstelling van de veroordeelde werd het dossier door de griffie gevoegd bij het moreel dossier van de gedetineerde.

✓ **Strafuitvoeringsdossier (2007-heden)**

Met de wet van 17 mei 2006 werd voor het eerst een wettelijke regeling voorzien voor alle modaliteiten van strafuitvoering en niet alleen voor voorwaardelijke invrijheidstelling.¹⁸² Concreet resulteerde dit op het vlak van archiefvorming onder meer in de afschaffing van het bovengenoemde VI-dossier van het personeelscollege. Dit dossier werd vervangen door het strafuitvoeringsdossier, dat als volgt is samengesteld:

- een afschrift van de opsluitingsfiche, een afschrift van de vonnissen en arresten, de uiteenzetting van de feiten waarvoor de betrokkene werd veroordeelde, een uittreksel uit het strafregister, informatie over de burgerlijke partijen, de verblijfstoestand van de veroordeelde indien het om een vreemdeling gaat en het notitieblad 'hangende strafzaak' (meegedeeld door de griffie);
- het verslag van de directeur¹⁸³ (meegedeeld door de directeur);
- een sociaal reclasseringsplan waaruit de perspectieven op reclassering van de veroordeelde blijken en, bij seksuele delinquentie, het gemotiveerd advies van de dienst of persoon gespecialiseerd in de diagnostische expertise van seksuele delinquenten (meegedeeld door de PSD);
- de schriftelijke opmerkingen van het personeelscollege indien de veroordeelde heeft verzocht door deze instantie te worden gehoord (meegedeeld door secretaris personeelscollege);
- de memorie van de veroordeelde of van zijn raadsman;
- alle voorafgaande adviezen van de directeur;
- de beslissingen van de strafuitvoeringsrechtbank;
- elk document dat essentieel lijkt voor de beoordeling van het dossier;
- een inventaris van de stukken.¹⁸⁴

Selectie van deze dossiers

Aangezien de VI-dossiers van het personeelscollege en het strafuitvoeringsdossier deel uitmaken van de morele dossiers die reeds aan een grondige selectie worden onderworpen, lijkt het ons weinig zinvol deze dossiers alsnog uit het moreel dossier te lichten. Voor deze dossiers gelden dus dezelfde selectiecriteria als voor de morele dossiers.

E. Dossiers Psychosociale Dienst

Het psychosociaal dossier wordt aangelegd van bij het onthaal van de gedetineerde in de strafinrichting. De PSD-dossiers bestaan grotendeels ook in digitale vorm. In tegenstelling tot de opsluitingsdossiers volgen de psychosociale dossiers de gedetineerde niet bij een eventuele transfer naar een andere inrichting. Het (papieren) dossier blijft berusten bij de PSD van de inrichting waar de gedetineerde werd onthaald. In de inrichting waarnaar de gedetineerde is overgebracht, wordt een nieuw dossier aangemaakt.

¹⁸² Wet van 17 mei 2006 betreffende de externe rechtspositie van veroordeelden tot een vrijheidsstraf en de aan het slachtoffer toegekende rechten in het raam van de strafuitvoeringsmodaliteiten (*B.S.*, 15/06/2006).

¹⁸³ Zie het Koninklijk Besluit van 29 januari 2007 tot bepaling van de inhoud van het verslag van de directeur en tot bepaling van de samenstelling en de werkwijze van het personeelscollege (*B.S.*, 1/02/2007).

¹⁸⁴ Ministeriële Omzendbrief van 7 februari 2007 betreffende de externe rechtspositie van de veroordeelden tot een vrijheidsstraf en de aan het slachtoffer toegekende rechten in het raam van de strafuitvoeringsmodaliteiten.

Het PSD-dossier bevat normaliter volgende bescheiden: persoonlijke nota's van de PSD-medewerkers, rapportbriefjes, briefwisseling met de diensten, psychosociale verslagen¹⁸⁵, verslagen van justitiehuisen, attesten van diverse aarde (van werkgevers, OCMW's, e.d.m.), testings van psychologen met metingen en bevindingen (enkel in papieren vorm), het reclasseringsplan, de uiteenzetting van de feiten, beslissingen van de Dienst Individuele Gevallen van het Directoraat-generaal, uittreksels van arresten en vonnissen, maatschappelijke enquêtes van justitiehuisen (enkel in papieren vorm), krantenartikels, deskundigenverslagen, verzoeken en adviezen van de Commissie Voorwaardelijke Inwijheidstelling (1999-2007) of van de Strafvuistvoeringsrechtbank (vanaf 2007) en tot slot de sociale fiche of onthaalfiche.

Bij de selectie van de PSD-dossiers speelt zeker de vraag waar het bewaarniveau is gelokaliseerd (cf. supra). De meeste bescheiden in het psychosociaal dossier worden immers dubbel bewaard in het opsluitingsdossier of het moreel dossier, in het individueel DIG-dossier op centraal niveau en in het dossier van de CVI of de SUR. Aangezien de inhoud van de PSD-dossiers quasi integraal gereconstrueerd kan worden aan de hand van bescheiden die elders worden bewaard, lijkt het weinig zinvol deze dossiers te bewaren. De enige inhoudelijk waardevolle bescheiden die nergens anders worden bewaard, zijn de testings van psychologen. Deze bescheiden, die enkel in papieren vorm bestaan, komen wel in aanmerking voor permanente bewaring omwille van hun uniciteit, het synthetische karakter van de gegevens en hun waarde voor toekomstig onderzoek.

Een uitzondering op deze regel kan worden gemaakt voor de dossiers aangemaakt door de bijzondere onderzoekseenheid gehecht aan de lokale PSD van de Centrale Gevangenis te Leuven. Deze eenheid is uniek in België: een Brussels of Waals equivalent bestaat niet. De dossiers van de onderzoekseenheid zijn beperkt in aantal (ca. 100 dossiers) en hebben betrekking op een aantal van de meer problematische criminelen in Vlaanderen. Deze gedetineerden worden normaliter voor een minimumduur van zes maanden naar Leuven-Centraal getransfereerd. In de praktijk blijft de meerderheid tot het einde van de strafduur in deze inrichting. Bij een eventuele transfer van een gedetineerde naar een andere inrichting blijft het dossier berusten bij de onderzoekseenheid. Dit 'fonds' vormt dus een uniek bestand dat beperkt is in omvang en voornamelijk betrekking heeft op een aantal van de meest tot de verbeelding sprekende gedetineerden die in Vlaamse strafinrichtingen huisden. De integrale bewaring ervan biedt ook soelaas indien de dossiers van deze gedetineerden op lokaal of centraal niveau door de mazen van het selectienet zouden glippen.

F. Medische dossiers

Medische informatie betreffende een gedetineerde werd aan het begin van de 20ste eeuw geregistreerd in een medisch register. In dit register, bijgehouden door de geneesheer, werd elke behandelde gedetineerde ingeschreven en een beschrijving gegeven van de (duur van de) behandeling. Vanuit praktisch oogpunt werd in 1924 afgestapt van dit register en opteerde men voor een medische kaart.¹⁸⁶ Het register bleef immers berusten op één locatie en bij transfer van een gedetineerde naar een andere inrichting was het medisch personeel aldaar niet op de hoogte van de medische toestand van de gedetineerde, noch van de behandeling en verpleging die hij reeds had ondergaan. De medische kaart werd opgemaakt voor elke gedetineerde die door de geneesheer werd behandeld en voor elke veroordeelde tot meer dan drie maanden. Er was maar één kaart voorzien voor de hele detentieduur en deze volgde steeds de gedetineerde indien hij werd overgebracht naar een andere inrichting. Op de kaart werd summier een beschrijving gegeven van de aard van de ziekte of aandoening, de

¹⁸⁵ In het jaarverslag van het Directoraat-generaal van de Strafinrichtingen voor het jaar 1999 (p. 159) wordt een basisschema voorgesteld voor het PSD-verslag. Dit verslag zou volgende elementen moeten bevatten: anamnesegegevens over de familiale, school- en professionele situatie; de houding van de veroordeelde tegenover de feiten en het slachtoffer; gegevens over het gedrag tijdens de detentie en de evolutie ervan; de gevalsbespreking (de belangrijke persoonlijkheidselementen, de sterke en negatieve punten, de persoonlijke en relationele bekwaamheden); de evaluatie van het reclasseringsprogramma van de gedetineerde en de voorstellen van de voorwaarden die geïndividualiseerd, concreet en realistisch moeten zijn.

¹⁸⁶ Ministeriële Omzendbrief van 13 juni 1924 (*Rec.*, 1924, p. 295).

voorgeschreven behandeling, de dag waarop de behandeling startte en werd stopgezet, en de reden van de stopzetting. Aan het einde van de behandeling werd de kaart in het moreel dossier gestoken (of bij ontstentenis ervan in het opsluitingsdossier). In 1958 werd naast de bestaande medische kaart (model nr. 94) een bijkomende kaart ingesteld (model nr. 94 A) waarop de bevindingen van het klinisch onderzoek van de gedetineerde bij het binnenkomen in de inrichting werden genoteerd (toestand van de tanden, ogen, hart, longen, spijsverteringsstelsel en zenuwstelsel).¹⁸⁷ Met het oog op het bewaren van het medisch beroepsgeheim werd het medisch dossier bij invrijheidstelling, overlijden of overbrenging van een gedetineerde vanaf de jaren 1980 onder gesloten omslag met de vermelding 'medisch dossier' geklasseerd in het moreel dossier.¹⁸⁸ Deze praktijk bleef tot het eind van de jaren 1990 in voege.

Vanaf 1997 startte men met de automatisering van de medische dossiers van gedetineerden. In samenwerking met een privé-firma en het Centrum voor Informatievoorziening van het ministerie van Justitie werd het medisch informaticaprogramma EPICURE opgestart. Sedert 2000 is dit systeem in alle gevangenissen in gebruik. Het elektronisch medisch dossier (EMD) bevat de medische gegevens van de gedetineerde, de persoonlijke nota's en voorschriften van de geneesheer van de gevangenis, de verslagen en de door de geneesheer van de gevangenis of andere geneesheren afgeleverde attesten, alsook de resultaten van medische beeldvorming, de klinische biologie of gespecialiseerde onderzoeken. Dankzij de netwerkomgeving kan het EMD de gedetineerde volgen bij een transfer naar een andere gevangenis. Na de detentie wordt het dossier bewaard in een centrale gegevensbank. In het geval van een nieuwe opsluiting wordt het EMD opnieuw beschikbaar gesteld aan de medische dienst van de betreffende inrichting.¹⁸⁹ Voor de (centrale) bewaring van het EMD is de geneesheer-directeur verantwoordelijk. De selectiebeslissing omtrent het EMD dient bijgevolg uitgevoerd te worden op centraal niveau.¹⁹⁰ Op lokaal niveau wordt een niet-digitale neerslag bewaard in de vorm van een papieren dossier. In dit medisch dossier zit informatie die eveneens in EPICURE is terug te vinden, evenals bescheiden die niet in EPICURE zijn opgenomen, zoals bijvoorbeeld de protocollen, de verslagen van de ziekenhuizen en de laboratoriumresultaten. In de Medische Centra bestaat er ook een verpleegkundig dossier dat deel uitmaakt van het medisch dossier en dat onder meer nota's van de verpleegkundigen bevat.

De (papieren) medische dossiers die op lokaal niveau in de strafinrichting worden bewaard, komen na het verstrijken van de administratief-juridische bewaartermijn in aanmerking voor vernietiging. Indien voor bewaring van medische informatie over gedetineerden wordt gopteerd, dient deze bewaring op centraal niveau via EPICURE te gebeuren.

¹⁸⁷ Ministeriële Omzendbrief van 26 maart 1958 (*Bulletin van het Bestuur Strafinrichtingen*, XII, 1958, 2, p. 161-163).

¹⁸⁸ Ministeriële Omzendbrief van 11 december 1981 (*Bulletin van het Bestuur Strafinrichtingen*, XXXVI, 1982, 1, p. 66).

¹⁸⁹ *Jaarverslag 2000 van het Bestuur Strafinrichtingen*. Brussel, Ministerie van Justitie, [2001], p. 62-63.

¹⁹⁰ Zie selectielijst DG EPI.

Federale gesloten centra voor voorlopige plaatsing van jongeren

De organisatie in het centrum te Everberg is wat het federale luik betreft grotendeels te vergelijken met een strafinrichting. ‘De Grubbe’ en de penitentiaire inrichtingen voor volwassenen hebben een aantal diensten gemeen, zoals de griffie, het personeelssecretariaat, de dienst boekhouding (weliswaar zonder rekenplichtige van de Regie), de dienst gezondheidszorg en de bewakingsdienst. Variaties doen zich voor op het directieniveau met de federale directeur die belast is met de federale bevoegdheden en instaat voor de algemene leiding van het centrum en met een directiecomité waarin naast de federale directeur ook de twee pedagogische directeurs van de respectieve gemeenschappen zetelen. Aangezien de behandeling en de begeleiding van jongeren een gemeenschapsbevoegdheid is, is er te Everberg geen psychosociale dienst.

De archiefvorming van de federale diensten in het centrum te Everberg vertoont veel gelijkenissen met die van gelijkaardige diensten in de penitentiaire inrichtingen voor volwassenen. Dit blijkt ook uit het huishoudelijk reglement van het Centrum waarin onder meer een inschrijvingsregister, een sanctie-register en het digitaal bezoekersregistratiesysteem worden voorgeschreven.¹⁹¹ Archiefreeksen die zowel in het centrum als in de strafinrichtingen worden geproduceerd, komen hier verder niet aan bod. De selectiebeslissingen die inzake deze reeksen op het niveau van de strafinrichtingen werden genomen, zijn ook van toepassing op de in ‘De Grubbe’ aanwezige reeksen.

Op directieniveau treft men in het archief van de federale directeur de notulen en periodieke rapportering aan van zowel de directieraad als van de evaluatiecommissie van het samenwerkingsakkoord. Samen met de briefwisseling van de federale directeur (met kabinetten, gerechtelijke autoriteiten, kinderrechtencommissarissen, enz.) laten deze reeksen toe de werking en de evolutie van de instelling te reconstrueren. Ze komen dan ook voor permanente bewaring in aanmerking.

Het voornaamste verschilpunt met de strafinrichtingen voor volwassenen op het vlak van de archiefvorming zijn de dossiers van de minderjarigen. De griffie van het Centrum legt conform art. 27 § 1 van het samenwerkingsakkoord van 30 april 2002 voor elke jongere een administratief dossier aan dat de stukken bevat die zijn plaatsing rechtvaardigen.¹⁹² In deze dossiers, die enkel op papier bestaan, treft men volgende bescheiden aan: beschikkingen van de jeugdrechtbank, oproepingen tot verschijning, zittingsbrieven, verklaringen van de politie, tuchtrapporten, incidentrapporten¹⁹³, informatierapporten, doktersfiches, berichtenfiches, de ontvangstverklaring van kledij en schoeisel, het klasseringsbriefje, telefoonstaten, het borderel nr. 242 van in bewaring gegeven voorwerpen, kantenlijsten, de inlichtingenfiche van de minderjarige, brieven aan de minderjarige, brieven inzake voogdij en verblijfsattesten. Deze administratieve dossiers zijn geordend op datum van uitschrijving. Gezien de beperkte verblijfsduur van de minderjarige (max. 2 maanden en 5 dagen) zijn deze dossiers vrij dun (ca. 1 cm.). In een periode van ruwweg zes jaar, gaande van de oprichting van ‘De Grubbe’ in maart 2002 tot begin maart 2008, werden in totaal 2871 minderjarigen voorlopig geplaatst in het centrum. De omvang van de dossiers bedraagt ca. 25 strekkende meter. Integrale bewaring van deze administratieve dossiers lijkt op termijn niet aangewezen aangezien de dossiers weinig informatieve meerwaarde bieden. De dossiers blijven inhoudelijk beperkt tot de procedurestukken en informatie over het (wan)gedrag van de minderjarige tijdens zijn vrij kortstondige verblijf in het centrum. De meer informatieve bescheiden die een licht kunnen werpen op de pedagogische begeleiding van de minderjarige worden op het niveau van de gemeenschappen bewaard in het pedagogisch dossier en vallen buiten het bestek van voorliggende selectielijst. Aangezien de administratief-juridische bewaartermijn van de administratieve dossiers 20 jaar bedraagt en de oudste dossiers nauwelijks zes jaar oud zijn, lijkt het echter weinig zinvol om nu reeds een selectiebeslissing te nemen. Als tijdelijke oplossing

¹⁹¹ Ministerieel Besluit van 6 maart 2007 tot goedkeuring van het huishoudelijk reglement van het centrum voor voorlopige plaatsing van minderjarigen die een als misdrijf omschreven feit hebben gepleegd “De Grubbe” in Everberg (*B.S.*, 27/03/2007).

¹⁹² De pedagogische directeurs van de gemeenschappen leggen een pedagogisch dossier aan (art. 27 § 2).

¹⁹³ Incidenten zijn handelingen van een jongere die aanleiding geven tot een sanctie.

worden de administratieve dossiers vooralsnog niet geselecteerd. Eventueel kan een toekomstige selectiebeslissing voor de dossiers afgestemd worden op die van de pedagogische dossiers.

Een ander argument om niet overhaast een onomkeerbare selectiebeslissing te nemen inzake de administratieve dossiers, is de reële kans dat in de nabije toekomst naast het administratieve dossier een nieuw soort dossier zal worden geïntroduceerd. Met de gewijzigde wetgeving betreffende de jeugdbescherming en gezien het protocolakkoord dat op interministerieel niveau werd gesloten, zal het centrum te Everberg (en het in Wallonië nog op te richten centrum) evolueren naar een zeer hybride inrichting. Enerzijds zal het centrum te Everberg de jongeren die voorlopig geplaatst worden in toepassing van de Everbergwet blijven opvangen. Anderzijds komen binnenkort twee nieuwe categorieën jongeren in aanmerking voor voorlopige plaatsing, met name de jongeren die het voorwerp uitmaken van een uithandengeving uitgesproken op basis van artikel 57bis van de wet van 8 april 1965 en jonge meerderjarige primo-delinquenten. Voor de plaatsing en begeleiding van deze twee categorieën zal een en ander moeten gereorganiseerd worden. Aangezien de gemeenschappen voor deze jongeren enkel nog bevoegd zijn in het kader van sociale hulpverlening aan gedetineerden, moeten op federaal niveau een aantal diensten voorzien worden voor de begeleiding en opvolging van deze jongeren. In eerste instantie zal hiertoe alvast een psychosociale dienst moeten opgericht worden binnen het centrum. Deze veranderingen gaan ook een weerslag hebben op de archiefvorming. Voor de nieuwe categorieën jongeren zal niet langer een administratief dossier op federaal niveau en een pedagogisch dossier op gemeenschapsniveau worden bijgehouden, maar één (federaal) plaatsings- en begeleidingsdossier vergelijkbaar met de in de gevangenis gehanteerde opsluitingsdossiers en morele dossiers. Gezien het veel geringere aantal jongeren in vergelijking met de populatie volwassen gedetineerden, het bijzondere karakter van de doelgroep en de informatieve waarde van deze dossiers in vergelijking met de federale administratieve dossiers voor minderjarigen, kan hier wel zonder verpinken geopteerd worden voor integrale bewaring.

Opleidingscentra voor penitentiair personeel

Net zoals bij de strafinrichtingen komt bij de opleidingscentra voor penitentiair personeel de neerslag van ondersteunende handelingen (personeelsbeheer, materieel beheer en financieel beheer) grotendeels in aanmerking voor vernietiging na het verstrijken van de bewaartermijn. Beleidsdocumenten (zoals operationele plannen, jaarplannen, notulen van beslissingsorganen), typerende eindproducten (syllabi, didactisch materiaal (bijv. audiovisueel materiaal), uitmuntende eindwerken van cursisten) en bescheiden die informatie in synthetische vorm weergeven (periodieke verslagen, steekkaarten die een overzicht geven van de diverse opleidingssessies, financiële beheerstabellen) komen wel in aanmerking voor bewaring.

Een belangrijke reeks die gevormd wordt door alle opleidingscentra zijn de dossiers inzake de organisatie van de opleidingssessies en/of andere evenementen. Men kan een onderscheid maken tussen de dossiers inzake de basisopleiding en de andere dossiers. De dossiers inzake de basisopleiding zijn numeriek geordend per sessie (sinds de start van de basisopleidingscentra in de jaren 1990) en bevatten subdossiers met briefwisseling, aanwezigheden, oproepingsbrieven, evaluaties van de cursisten door de lesgever, evaluaties van de lesgever door de cursisten, testen en de persoonlijke fiches van de cursisten. Met de reorganisatie van de basisopleiding in 2007 werden de basisopleidingscentra bevoegd voor de evaluatie van de indiensttreedende penitentiaire beambten. Concreet betekent dit dat gedurende de drie eerste maanden de PB's als personeelslid onder de basisopleidingscentra ressorteren. In de archiefvorming vertaalt dit zich in een apart dossier dat voor de stageduur per stagiair wordt bijgehouden bij de personeelsdossiers. Na (positieve) afloop van de stage wordt dit dossier toegezonden aan de personeelsdienst van de inrichting waar de PB van start gaat. Vóór de reorganisatie werden de gegevens van cursisten in het dossier van de opleidingssessie bewaard. Vanaf 2007 worden de evaluaties en de persoonlijke fiches dus niet langer in het dossier van de opleidingssessie bewaard.

De andere dossiers, die o.m. in het VIPK worden gevormd, bevatten bescheiden betreffende aanwezigheden, afrekeningen van maaltijden, overnachtingen, vervoer en briefwisseling. De dossiers inzake opleidingen bevatten verder oproepingsbrieven, individuele steekkaarten, evaluaties van de cursus en de docent door cursisten en in sommige gevallen een groepsfoto.

Aangezien de dossiers inhoudelijk weinig relevante bescheiden bevatten en vooral betrekking hebben op de (logistieke) organisatie van opleidingssessies en andere activiteiten lijkt het weinig zinvol deze te bewaren. De periodieke verslagen en de synthesesteekkaarten van de opleidingen bieden voldoende houvast aan de onderzoeker om een reconstructie te maken van de door de inrichtingen georganiseerde vormingsactiviteiten en het aantal deelnemers. Het cursusmateriaal, dat integraal voor bewaring in aanmerking komt, laat toe inzicht te verwerven in de behandelde materie.

Gedeponeerde archieven

In de selectielijst werden ook een aantal opgeheven instellingen opgenomen waarvan de archieven berusten in de archiefruimten van diverse strafinrichtingen. Aangezien het om vanuit historisch oogpunt zeer waardevolle archieven gaat, werden ze alsnog in de selectielijst opgenomen om het gevangenispersoneel te informeren over de bewaring ervan en het nut om deze archieven alsnog over te dragen aan het Rijksarchief.

De naoorlogse interneringscentra

De archieven van de naoorlogse interneringscentra (1944-1953) werden deels reeds overgedragen aan het Rijksarchief. In een groot aantal strafinrichtingen berusten deze archieven, waarvan de administratief-juridische waarde reeds lang is verstreken, echter nog steeds in de archiefruimten. Gezien de uitzonderlijke historische waarde van deze archieven en de grote belangstelling die er bestaat bij het publiek en de wetenschappelijke wereld voor de repressieperiode is het raadzaam de nog in de strafinrichtingen berustende archieven zo snel mogelijk over te dragen naar het Rijksarchief met het oog op verdere bewaring en beschikbaarstelling. Gezien de vrij korte bestaansduur van deze centra en de bijzondere omstandigheden waarin ze opereerden, lijkt het verantwoord om naast de traditioneel te bewaren reeksen (rollen, dossiers, e.d.m.) ook de administratieve en boekhoudkundige bescheiden te bewaren die normaliter in andere omstandigheden of met betrekking tot een andere periode automatisch in aanmerking zouden komen voor vernietiging.

Het Penitentiair Oriëntatiecentrum

Het archief van het Penitentiair Oriëntatiecentrum (1963-1992), destijds gevestigd in een vleugel van de strafinrichting te Sint-Gillis, verdient eveneens vermelding. Dit archief wordt nog steeds bewaard in de strafinrichting te Sint-Gillis. De administratief-juridische waarde van dit archief is reeds enige tijd verstreken. Aangezien het om een zeer specialistische instelling gaat waarvan de werking, de gehanteerde observatie- en behandelingstechnieken en het doelpubliek van voornamelijk zware criminelen van uitzonderlijke waarde is voor historisch, criminologisch en psychologisch onderzoek en de omvang van het archief vrij beperkt is, lijkt het ons raadzaam dit archief quasi integraal te bewaren.

